

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Tomáš Vrchlavský

Reflexe sociální zkušenosti Oty Pavla v jeho literární tvorbě

Reflection of social experience in literary works of Ota Pavel

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc

Poděkování

Úvodem děkuji prof. Eduardovi Kubů za odborné vedení mé práce, za trpělivost a cenné rady v průběhu vzniku této práce.

Děkuji také své rodině za podporu při studiu

Tomáš Vrchlavský

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 6. srpna 2015

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova

Ota Pavel, Sociální reflexe, První republika, druhá světová válka, ekonomická situace, antisemitismus, protižidovská opatření, Protektorát Čechy a Morava, Židé, komunistický režim

Key words

Ota Pavel, Social reflection, First republic, World War II, economy situation, anti-Semitism, anti-Semitic precaution, Protectorate of Bohemia and Moravia, Jews, Communism regime

Abstrakt

Bakalářská práce s názvem Reflexe sociální zkušenosti Oty Pavla v jeho literární tvorbě se věnuje osobnosti a literatuře českožidovského spisovatele Oty Pavla. Cílem této práce je podat obraz sociální zkušenosti tak, jak ji Ota Pavel literárně ztvárnil. K Pavlově literárnímu dílu přistupuji jako k prameni hospodářských a sociálních dějin. Ve své práci sleduji následující aspekty. Jak se odráží přístup židů k majoritní společnosti a naopak.

Dále na příkladu otce Oty Pavla sleduji vztah jeho rodiny k Československu. Rovněž se věnuji ekonomické situaci Oty Pavla a jeho rodiny počínaje první republikou, přes druhou světovou válku, přechodné období let 1945-1948 až po období komunistického režimu.

Dále sleduji zkušenost Oty Pavla a jeho rodiny s okupační mocí a protižidovská opatření během Protektorátu Čechy a Morava. Také se věnuji problematice židů v poválečném Československu, tak ji Ota Pavel reflektoval na základě své zkušenosti ve svých vzpomínkových povídkách.

Abstract

Bachelor thesis called Ota Pavel's Social experience reflection in his literature creation is about the personality and literature of Czech-jewish writer Ota Pavel. The goal of this thesis is to describe the picture of the social experience in a way how it was literary described by the Ota Pavel. In my thesis I observe following aspects. How it is the stance of the Jews to the major society reflected and vice versa.

Further more on the example of the father of the Ota Pavel I follow up the relation of his family to the Czechoslovakia. I also describe an economy situation of the Ota Pavel and his family beginning with the first republic, following with the World War II, transitional period 1945-1948 up to the period of communism regime.

Next part is about Ota Pavel's and his family experience with occupation power and anti-Semitic precaution during the Protectorate of Bohemia and Moravia. I also describe the Jew problematic in postwar Czechoslovakia in a way how the Ota Pavel reflected it based on his experience in his commemorative stories.

OBSAH:

1. Úvod.....	7
2. Literatura, prameny.....	7
3 Ota Pavel - Životopis	15
3.1 Dětství Oty Pavla až do konce druhé světové války.....	15
3.2 Poválečné období až do smrti Oty Pavla	18
4. Úvod k vzpomínkovým povídkám Oty Pavla.....	21
4.1 Židé a majoritní společnost v období První republiky a Protektorátu Čechy a Morava.....	24
4.2 Židé a vztah k Československu.....	29
4.3 Ekonomická situace a sociální pozadí	29
4.3.1 Ekonomická situace za první republiky.....	29
4.3.2 Ekonomická situace během Protektorátu Čechy a Morava	34
4.3.3 Ekonomická situace během přechodného období 1945-1948	35
4.3.4 Ekonomická situace v období komunistického režimu	38
4.3.5 Ekonomická situace Oty Pavla a jeho sourozenců v období komunistického režimu.....	40
4.4 Zkušenost s okupační mocí a protizidovská opatření během Protektorátu Čechy a Morava	42
4.4.1 Právní předpisy	42
4.4.2 Uplatnění norem a Pavlova zkušenost s nimi	50
4.5 Mentalita marginalizované společnosti	58
4.6 Židé v poválečném Československu.....	60
5. Závěr	72
6. Seznam použité literatury	77

1. Úvod

Bakalářská práce nese název Reflexe sociální zkušenosti Oty Pavla v jeho literární tvorbě. Cílem bakalářské práce, jejímž klíčovým informačním zdrojem je literární tvorba spisovatele židovského původu Oty Pavla (1930-1973), je podat obraz sociální zkušenosti tak, jak ji literárně ztvárnil. Níže pojednávám o tom, která Pavlova literární díla jsem si vybral a proč. Doplnujícím pramenem pak bude literární pozůstalost uložená v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. První část práce bude tvořit autorova biografie zaměřená na charakteristiku jeho sociální identity, druhá bude vycházet z analýzy literární tvorby, jež bude odrážet dobu druhé světové války, poválečné rekonstrukce a posléze 50. a 60. let dvacátého století.

2. Literatura, prameny

Na téma Ota Pavel bylo vydáno několik více či méně hodnotných publikací. Literární historik Bohumil Svozil si v práci *Próza obrazná i věcná*¹ klade za cíl jak literárně vědný rozbor, tak otázku proč byly vzpomínkové prózy Oty Pavla pojednávající o životě jeho tatínka a o životě jeho samého, tak úspěšné, čili umělecky zvláštní a v čem je smysl jejich básnického světa? Dalšími cíli této práce je vymezení toho, jak vplynula Pavlova próza do soudobé literatury a co jí přinesla, dále shrnutí jejích základních znaků, důvodů vedoucích k její čtenářské oblibě. Svozilova práce *Próza obrazná i věcná* se ve svých vytyčených cílech a částečně i v pojetí literárně vědného rozboru překrývá s další Svozilovou prací *Krajiny života a tvorby Oty Pavla*. Svozilův literárně vědní rozbor nejde v této práci do takové hloubky, protože se jedná o menší studii, kde vedle Oty Pavla Svozil pojednává ještě o dalších spisovatelích. Navíc Svozilova studie neobsahuje životopisnou část. Svozil nesleduje sociální zařazení rodiny Pavlových ani jejich židovství či nežidovství, ani jejich češství. Svozil si všímá, že se v Pavlových vzpomínkových prózách objevují torzovitě fakta o rodině Lea Poppera-Pavla i jeho samotného, útržkovité informace o jejich existenční i sociální situaci a o jeho zvyklostech, ale bez dalšího vymezení. Svě cíle Svozil naplnil úspěšně.

¹ Bohumil Svozil, *Próza obrazná i věcná*, Nakladatelství: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 1995

Bohumil Svozil v knize *Krajiny života a tvorby Oty Pavla*² si klade za cíl podat literárně vědný rozbor Pavlových vzpomínkových próz, jež převažuje nad reflexí sociální zkušenosti. Dalším cílem této Svozilovy práce bylo kromě cílů, jež zazněly v jeho práci *Próza obrazná* i věcná sledovat, jaké povahové prvky a mentalita ovlivnily osobnost Oty Pavla jako člověka a spisovatele, či jaké okolnosti byly podmětem jeho literárního díla. V životopisné části své práce si všímá i sociálního statusu Pavlových, jejich odlišného rasového původu, odlišných duchovních tradic, jejich existenční situace, kterou Ota Pavel zobrazil a nezobrazil ve svých vzpomínkových prózách. Svozil se zamýšlí nad tím, proč Ota Pavel se ve svých vzpomínkových povídkách jen málo zmiňuje o válečné zkušenosti svých bratrů. Svozil si všímá sociálního prostředí, v němž žila Pavlova rodina či další postavy. Rovněž Svozil sleduje jejich etnickou odlišnost. Svozil se zde k těmto skutečnostem dále nevymezuje. Svozil si všímá, co znamenalo židovství pro Otů Pavla a co pro jeho tatínka Lea, co znamenalo pro Lea češství, jak ovlivnilo jeho mentalitu. Rovněž i pro mě je prvek židovství, nežidovství či češství u Pavlova tatínka důležitý, protože mi pomáhá určit jeho identitu. Pro moji práci je podstatné, že Svozil zdůrazňuje některé důležité reálie vztahující se k rodině Pavlových a historické události objevující se v povídkách Oty Pavla. Svozil zdůrazňuje rovněž i některé důležité momenty ze života Pavlových, jež Ota Pavel ve svých vzpomínkových povídkách nezobrazil. Ve vybraných povídkách ukazuje zobrazení některých životních zkušeností jednotlivých Pavlových postav i Pavla samotného. Tyto autobiografické Pavlovy prózy měly za cíl ukázat krásu života a malebnost, jež je vlastní samotnému Otovi, a že půvab života je spjat s jeho odvrácenou tváří; nešlo v nich tedy o reflexi sociální zkušenosti Oty Pavla. Pro práci Bohumil Svozil také využívá vhodné prameny, jako jsou novinové články, korespondence, kterou Ota Pavel vedl se svými rodiči, sourozenci, spolupracovníky a dalšími přáteli. Prameny zde slouží jako doklad k uvedeným skutečnostem. Pavlova korespondence zde slouží jako ukázka jeho životních postojů a myšlení. Kniha je opatřena i bibliografií díla Oty Pavla. Jedná se o jeho knižní tvorbu. Svozil zde uvádí na pravou míru i některé nepřesnosti o životě Oty Pavla, jež se objevují ve vzpomínkách některých pamětníků, či o Otovi Pavlovi, které sám o sobě napsal. Svozilovi se podařilo cíle své práce naplnit úspěšně. Tato kniha je přínosná tím, že přináší podrobnější pohled jak na osobnost Oty Pavla, tak i na jeho literární tvorbu.

² Bohumil Svozil, *Krajiny života a tvorby Oty Pavla*, Nakladatelství: Akropolis, Praha 2003

František Cinger se ve své práci *Tři osudy*,³ rovněž zabývá literární tvorbou Oty Pavla. Do hloubky se věnuje problematice druhé světové války související s rodinou Oty Pavla. Přináší pár momentů, týkajících se Pavlovy reflexe sociální zkušenosti. Ale ani Cinger nejde do hloubky. Jeho reflexe nezobrazuje všechny prvky reality v Pavlově vzpomínkové próze. Cingerova obsáhlá práce *Tři osudy*, jež obecně vychází z literárních metod a směřuje na Pavlovu identitu a charakteristiku prostředí, v němž Pavlovi žili. Zabývá se také problematikou židovství a nežidovství v rodině Pavlových. A ještě ne podrobně. Sleduje, jaký je jeho vztah k češství a německu. Cinger si zde všímá rasových etnických problémů, jež analyzuje a hledá tedy identitu Pavlových. Cinger dokáže říct, že vidí Lea Pavla jako člověka příslušného do židovského prostředí. Jedná se o člověka asimilantského typu. Cinger promítá Pavlovy válečné zkušenosti i do jeho dalšího života. Při nejrůznějších příležitostech se Cingerova práce k druhé světové válce vrací a dává jí do souvislosti s právě zmiňovanou událostí či úsekem Pavlova života. František Cinger v této práci představuje Otu Pavla také jako člověka, jeho myšlení, založení, co pro Pavla znamenala příroda, jak ovlivnila jeho život, proč se tak rád vracel k řece, co mu připomínala z jeho dřívějších dob. Klade zde otázky, co např. pro Otu Pavla znamenalo štěstí. Se svými příběhy se snažil odpovědět na otázky, co to jsou hodnoty, jako je štěstí, závist, přejícnost, dobrota atd., které sám vyznával. Odpovědi na tyto otázky, ke kterým sám Ota Pavel ve své tvorbě a korespondenci došel, představují bohatý materiál pro poznání jeho osobnosti a doby, v níž žil.

Martina Růžicková vydala knihu *Ota Pavel osobnost dvou tváří*.⁴ Tato kniha je čtivě napsaná. Jde o životopis Oty Pavla, který se odvíjí chronologicky. Některé partie z životopisu jsou doplněny úryvky z díla Oty Pavla, ať se jedná o knižní tvorbu, či jeho články. Martina Růžicková se k těmto úryvkům dále nevymezuje. Dále zde používá jako doplňky některých partií pasáže z různých historických publikací, jako např. *Velké dějiny zemí koruny české*. K období protektorátu mohla Martina Růžicková použít ještě další prameny. Mohla přesněji pojednat o tom, proč si nacismus získal podporu Němců. Kniha je doplněna soupisem pramenů. Martina Růžicková v této knize sleduje identitu Pavlových, všímá si toho, co pro ně znamenalo židovství a co češství, rovněž pozoruje prostředí, v němž Pavlovi žili. Sociální status Pavlových rovněž sleduje, ale už ne tak podrobně. Uvedené věci nepojednává tak do hloubky.

³František Cinger *Tři osudy*, Nakladatelství:Erika, Praha 2004

⁴ Martina Růžicková, *Ota Pavel osobnost dvou tváří*, Nakladatelství: Petrklíč, Praha 2008

Arnošt Lustig v knize *Okamžiky s Otou Pavlem*⁵ se věnuje literárně vědnému rozboru díla Oty Pavla. Sleduje, jak Ota Pavel přistupoval k psaní, kteří spisovatele ho ovlivnili a čím, jaké další vědní obory byly mimo literaturu pro Pavlovu tvorbu důležité. Lustigova práce *Okamžiky s Otou Pavlem* sleduje život Oty Pavla od narození až do smrti. Jedná se o podrobný životopis. Lustig v této práci sleduje nejen život Oty Pavla, ale i jeho rodiny. Všímá si sociálního i rodinného prostředí Pavlových. Prostřednictvím Lustigových vzpomínek se dovídáme o Otových politických a životních názorech. Lustig v této publikaci vyjadřuje i své politické a životní názory. Rovněž zde zobrazuje i vlastní válečnou zkušenost. Tato Lustigova kniha obsahuje pasáže přinášející i filozofická zamyšlení, jež jsou vhodným doplňkem příslušné situace. Lustig zde rovněž používá i židovské anekdoty. U Lustiga se objevuje i obraz poválečné společnosti. Práce obsahuje tři doslovy. V doslovech ukazuje František Cinger Otou Pavla jako významného spisovatele, všímá si, čím je pro Otou Pavla řeka a příroda. Je zde rovněž stručný Pavlův životopis. Dále se zde Cinger zaměřuje na židovskou problematiku týkající se Oty Pavla. Zmiňuje tu otázku, kterou si Ota Pavel kladl již jako kluk: kdo a jací jsou jeho rodiče. Dále je zde pojednáno, jak se Otovi rodiče vypořádali s hrozbou nacismu. Cinger si všímá toho, jakým způsobem se druhá světová válka promítla do dalšího Pavlova života. Rovněž se zde Cinger věnuje literatuře Oty Pavla, sleduje cenzorské zásahy do Pavlova díla. V tomto doslovu Cinger použil i některé vzpomínky pamětníků, vztahující se jak k osobě Oty Pavla, tak na některé významné události té doby. Všechny tři doslovy rovněž obsahují odkazy na použitou literaturu.

Rovněž vyšla práce Ota Pavel *Z korespondence*.⁶ Tato kniha je velice důležitým pramenem, protože obsahuje 46 dopisů, jež psal Ota Pavel svým rodičům, bratrům, panu Zykovi, bratru převozníka Jaroslava Zyky a Slávce Kopecké. Dopisy jsou, kde je potřeba, opatřeny poznámkami tak, aby byly všechny jejich pasáže srozumitelné. Tato korespondence je důležitým pramenem pro poznání osobnosti Oty Pavla. Korespondence dává nahlédnout do jeho myšlení. Můžeme zde sledovat např. jeho přerod ve vnímání politického smýšlení od ideálů v zářnou budoucnost socialismu, kterým věřil, až po uvědomění si skutečnosti, jaký komunistický režim doopravdy je. Kniha obsahuje rovněž krátký životopis Oty Pavla v datech. Některé partie tohoto životopisu obsahují odkaz na příslušný dopis v této knize vztahující se k dané problematice. V knize se též nalézá přehled literárních a novinářských ocenění, které Ota Pavel za svou literární tvorbu obdržel. Tato kniha rovněž obsahuje seznam prvních vydání Otových knih. Je zde informace o dosud knižně nevydaných povídkách Oty

⁵ Arnošt Lustig, *Okamžiky s Otou Pavlem*, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 2010

⁶ Ota Pavel, *Z korespondence*, Nakladatelství: Primus, Praha 1990

Pavla. Kniha Z korespondence rovněž obsahuje vzpomínku Huga a Jiřího Pavlových na bratra Otu Pavla.

Práce Vladimíra Kavčiaka *Tu rybu jsem nechytil!*⁷ Ota Pavel ve vzpomínkách syna Jana a bratra Huga je rozhovorem Vladimíra Kavčiaka s Otovým synem Janem a bratrem Hugem. Hugo Pavel si zde všímá sociálního statusu své rodiny, prostředí, v němž jeho rodina žila. Sleduje rovněž židovství a problematiku druhé světové války týkající se své rodiny. Hugo Pavel si také všímá některých faktů zobrazených v Pavlových vzpomínkových povídkách. Otův syn Jan si ve své vzpomínce všímá života svého otce od okamžiku, kdy se Ota Pavel seznámil se svojí budoucí ženou. Jan Pavel si nevšímá sociálního statusu Pavlových, jejich identity, jejich židovství, či nežidovství si všímá jen okrajově. Vedle vyprávění Jana a Huga Pavlových se objevují rybí recepty Huga Pavla, postřehy slavných osobností vztahující se k osobě Oty Pavla, slavné výroky samotného Oty Pavla, či citáty slavných osobností vztahujících se k Otovi Pavlovi. Součástí práce Vladimíra Kavčiaka *Tu rybu jsem nechytil!* Ota Pavel ve vzpomínkách syna Jana a bratra Huga je životopis Oty Pavla. V životopise si Kavčiak všímá židovství rodiny Pavlových a problematiky druhé světové války, jež se jich samotných dotýkala. Ota Pavel je v této knize vnímán převážně kladně. Opakují se zde vzpomínky publikované již v jiných knihách.

Důležitá je rovněž Práce Věry Pavlové *Vzpomínky na Otu Pavla*.⁸ Cílem této práce bylo zprostředkovat Pavlův život detailně lidem, popsat některé společné zážitky a Pavlovy charakteristické vlastnosti. Věra Pavlová v této práci sleduje předválečný a válečný život Pavlových jen velmi okrajově. Nevšímá si jejich sociálního statusu. Prostřednictvím Pavlových zápisků přináší vlastní zkušenost z válečného a předválečného života. Tato práce přináší důležitá svědectví až o poválečném životě jak Oty Pavla, tak ale i o poválečném životě jeho rodičů. Věra Pavlová v této práci židovství Pavlových sleduje jen velmi okrajově. Jedná se o významný pramen zobrazující poválečný život Pavlových. Věra Pavlová hodnotí svého manžela Otu Pavla jak kladně, tak dokáže vystihnout i jeho záporné stránky. Věra Pavlová pojala svoji knihu formou vzpomínek. Použila zde i Otovo literární dílo. Na závěr použila i několik vzpomínek Otových známých a přátel. Je zde i vzpomínka Otova vlastního syna Jiřího. Dále zde Věra Pavlová použila Otovu korespondenci. Důležitým pramenem je, co Ota napsal o sobě. Věra Pavlová si všímá památek, jež zůstaly na Otu Pavla. Tato práce obsahuje

⁷ Vladimír Kavčiak, *Tu rybu jsem nechytil!*, Ota Pavel ve vzpomínkách syna Jana a bratra Huga, Nakladatelství: BVD s. r. o., Mnichovice 2008

⁸ Věra Pavlová, *Vzpomínky na Otu Pavla*, Nakladatelství: Agentura V.P.K., Praha 1993

rovněž přehled vydaných knih, povídek, či jejich překladů, gramofonových, divadelních nahrávek Otovy literární tvorby a filmů. V některých knihách se určité vzpomínky pamětníků opakují.

Zuzana Peterová vydala knihu *Spanilé jízdy aneb náš bratr Ota Pavel*. Kniha je koncipovaná jako rozhovor Otových bratrů při chytání ryb o Otovi samém. V této knize Hugo a Jiří Pavlovi hovoří také o některých svých vlastních zážitcích z dětství. Oba bratři hodnotí Otu Pavla kladně.

Výše uvedené práce se s mým badatelským záměrem překrývají jen částečně. Jejich cílem není podat obraz sociální zkušenosti v literární tvorbě Oty Pavla. Nevšímají si detailně mnou vymezených témat, jako jsou sociální status, identita, sociální pozadí. Tato témata jsou pro ně až druhořadá.

Z tvorby Oty Pavla jsem si vybral ty povídky, které obsahují bohatý materiál vypovídající o tom, jak Pavlova rodina žila, trávila volný čas, do jaké společenské třídy patřila. Jaká byla její identita. Jde o povídky zahrnující období od první republiky až po období komunismu. Povídky rovněž vypovídají o autorovi samotném. Ota Pavel napsal ještě další vzpomínkové povídky, které materiál o Pavlově životě přinášejí jen v omezené míře. Vypovídají o jeho lásce k přírodě, vodě. Důležitá je pro mne povídka *Ve službách Švédska*⁹, kde se dovídáme o existenční situaci Pavlových za první republiky. Rovněž povídka *Nejdražší ve střední Evropě*¹⁰ přináší další fakta o životě Pavlových za první republiky. Pro období druhé světové války jsem si vybral povídku, *Velká bílá loď*¹¹, jež zobrazuje počátek druhé světové války, důležité rozhodnutí Pavlových emigrovat či neemigrovat, a dále nepříjemnou zkušenost Lea Pavla s gestapem. Dále jsem si vybral část povídky *Smrt krásných srnců*, která zobrazuje některá protizidovská opatření, pojednává o problémech stravováním za protektorátu Čechy a Morava. Důležitá je rovněž povídka *Kapři pro Wehrmacht*¹², která kromě problematiky se stravou za války přináší zkušenosti s domovními prohlídkami prováděné gestapem u Pavlových.

Vybral jsem si i povídku *Můžou tě i zabít*¹³, pojednávající o životě Oty Pavla a jeho matky, kdy zůstali doma sami po odchodu jejich otce a bratrů do koncentračního tábora. Pro toto

⁹ Ota Pavel, *Zlatí úhoři*, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka *Ve službách Švédska*

¹⁰ Tamtéž, povídka *Nejdražší ve střední Evropě*

¹¹ Tamtéž, povídka *Velká bílá loď*

¹² Tamtéž, povídka *Kapři pro Wehrmacht*

¹³ Tamtéž, povídka *Můžou tě i zabít*

sledované období je pro mne důležitá také povídka Dlouhá míle¹⁴, pojednávající o tom, jak se na konci války těžko shánělo jídlo. Války se částečně týká povídka Malý pstruh¹⁵.

Důležitá je pro mne, že ukazuje některé válečné reálie. Z poválečného období je důležitá povídka Otázka hmyzu vyřešena¹⁶, která ukazuje život Pavlových těsně po válce. Ukazuje se zde, jak se promítl příklon Lea Pavla ke komunismu v jeho osobním životě. Povídku Běh Prahou¹⁷ jsem vybral, protože ukazuje nadšení Pavlových z komunismu až po jejich vystřízlivění z těchto ideálů, prostřednictvím politických procesů 50. let. Povídka Prase nebude!¹⁸ zase přibližuje život v socialistickém zemědělství a důležité momenty s tím spojené. Povídka Králíci s moudrýma očima¹⁹ je důležitá, protože přináší nejen skloněk života Lea Pavla, ale rovněž i některá podstatná fakta o Leu Pavlovi týkající se první republiky a druhé světové války.

Rovněž povídka Lov bolena dravého²⁰ přináší obraz poválečného života Pavlových. Povídku Žehlička²¹ jsem si vybral, protože zobrazuje, jak se Pavlovi stravovali a jak žili Otovi bratři.

Důležité jsou i materiály z literárního archivu Památníku národního písemnictví.

V literárním archivu Památníku národního písemnictví jsou uloženy dva velmi kladné lektorské posudky na knihu Oty Pavla, Jak jsem potkal ryby. Jeden posudek napsal Jiří Marek²² a druhý Zvonimír Šupich.²³ Literární archiv Památníku národního písemnictví rovněž obsahuje žurnalistické články Oty Pavla²⁴ pojednávající o jeho vztahu k řece, psaní, a k fotografům.

Korespondence s Obranou lidu se týká Pavlových propagandistických článků a spolupráce s touto redakcí. Na stejné bázi je i korespondence s časopisem Knihovník. Od korespondence vydané v knize Ota Pavel z Korespondence se liší tím, že se jedná pouze o

¹⁴ Tamtéž, povídka Dlouhá míle

¹⁵ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Malý pstruh

¹⁶ Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Otázka hmyzu vyřešena

¹⁷ Tamtéž, povídka Běh Prahou

¹⁸ Tamtéž, povídka Prase nebude!

¹⁹ Tamtéž, povídka Králíci s moudrýma očima

²⁰ Tamtéž, povídka Lov bolena dravého

²¹ Tamtéž, povídka Žehlička

²² LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 222-223

²³ LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 224-225

²⁴ LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 333-335

korespondenci pracovní. Zatímco v již uvedené publikaci se vyskytuje korespondence osobní a zmínky o Pavlově literární práci v ní nejsou tak časté.

Pracovní materiály Pavlových vzpomínkových povídek²⁵ uložených v literárním archivu Památníku národního písemnictví obsahují převážně úpravy slovosledu některých vět, tzn. přesunutí slov či jejich vypuštění anebo přidání. Dále tyto materiály obsahují vypuštění některých odstavců či jejich přesunutí na jiná místa. Rovněž jsou přesunuty některé věty. Až na pár výjimek týkajících se historických událostí, zmínky o některých osobnostech, či pojmech nehodících se komunistickému režimu nejsou úpravy v těchto materiálech významné. Literární archiv Památníku národního písemnictví obsahuje shrnutí obsahu připravované Pavlovy knihy Erotické povídky²⁶ a námět na vydání knihy o sportovcích pod názvem Americký střelec.²⁷

Kristýna Veselá se ve své diplomové práci Odras druhé světové války v díle českožidovských spisovatelů Arnošta Lustiga a Oty Pavla²⁸ věnuje identitám Pavlových. Dále zde zobrazuje skutečnosti týkající se první světové války zobrazené v díle Oty Pavla. Veselá se rovněž věnuje literárněvědní stránce Pavlových vzpomínkových próz. Ve své práci též sleduje pojetí problematiky druhé světové války jak u Arnošta Lustiga, tak u Oty Pavla. Veselá si všímá i rozdílů ve válečné výpovědi obou autorů.

Miloš Voráč se ve své diplomové práci ztvárnění skutečnosti v prózách Oty Pavla²⁹ věnuje podmětům, které byly podkladem pro Pavlovy vzpomínkové prózy. Tato práce je přínosná tím, že rozebírá, které skutečnosti jsou v prózách Oty Pavla pravdivé a které ne. Voráč zde si všímá sociálního statusu a identity Pavlových. Rovněž poukazuje na skutečnosti z jejich života, které se v Pavlově díle neobjevily. Voráčova práce vymezuje i společenské prostředí, objevující se v Pavlových vzpomínkových prózách. Rovněž si Voráč všímá časového a prostorového vymezení v Pavlově díle. Rovněž je zde věnován prostor literárněvědní stránce Pavlova díla.

²⁵ LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 107-156

²⁶ LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 349-350

²⁷ LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 208-210

²⁸ Kristýna Veselá, Odras druhé světové války v díle českožidovských spisovatelů Arnošta Lustiga a Oty Pavla, Plzeň 2011

²⁹ Miloš Voráč, Ztvárnění skutečnosti v prózách Oty Pavla, Brno 1986

3 Ota Pavel - Životopis

3.1 Dětství Oty Pavla až do konce druhé světové války

Ota Pavel vlastním jménem Popper se narodil 2. července 1930 v Praze. Byl synem Lea Poppera-Pavla a Hermíny, rozené Netrefové. Zde budu pro odlišení s Otovými prarodiči používat u Otových rodičů a bratrů jejich příjmení ve formě Popper-Pavel. Otu Pavla budu uvádět pod příjmením Pavel, pod kterým se proslavil. Otec Leo pocházel z Buštěhradu u Kladna a byl synem Ferdinanda Poppera a Malvíny Popperové. Ferdinand Popper měl v Buštěhradě velké hospodářství. „Byly tam koně, moře polí, dokonce i mlýn, bylo to prostě moc veliké. A jak se žilo nad poměry, tak se postupně všechno prodávalo, už nebyli ani koně, všechno se tenčilo, zůstávalo jenom umění buštěhradské babičky, která byla vynikající kuchařka.“³⁰ Matka Hermína pocházela z Dříně u Kladna. U Popperů sloužila jako služebná. Během služby u Popperů se Hermína seznámila s jejich synem Leem, za něhož se roku 1924 provdala. Popperovi-Pavlovi měli kromě Oty ještě dva starší syny, Huga a Jirku. Leo Popper měl ještě jednoho syna. Jmenoval se Jaroslav Kalina a byl nemanželského původu. Narodil se ještě před vztahem Lea Poppera-Pavla s Hermínou Netrefovou. Jeho matkou byla jedna křesťanská služebná, jež sloužila u Popperů. Rodina Ferdinanda a Malvíny Popperových byli asimilovaní Židé, zatímco Otova matka Hermína rozená Netrefová a její původní rodina byli křesťané. Rodina Lea Poppera-Pavla byli asimilovanými židy. Jedná se o nepraktikující židy. Intelektuální, duchovní, politickou autoritou je pro ně prezident Masaryk. „Prohlídky se nakonec obešly bez vážných následků, akorát nám rozbily sochu Masaryka.“³¹ Své životní partnery si – Popperovi-Pavlovi vybíraly z nežidovských rodin či z rodin míšenců. Dokládají to následující řádky. „Za války žil v Buštěhradě také Leův mladší bratr Ota se svou ženou. (Starší Karel se už odstěhoval do Prahy.) I tito dva Leovi bratři a sestra Helenka (jmenovala potom Vodičková, vzala si mistra republiky v plavání) byli v Terezíně svými nežidovskými manželkami a manželem chráněni až do ledna 1945 před transporty na východ, pak byli převezeni do pracovních táborů v Čechách.“³²

³⁰ Vladimír Kavčiak, Tu rybu jsem nechytil! Ota Pavel ve vzpomínkách syna Jana a bratra Huga Nakladatelství: BVD, Mnichovice 2008 s. 141

³¹ Tamtéž, s. 137

³² František Cinger Tři osudy, Nakladatelství: Erika, Praha 2004 s. 33

Ota Pavel strávil své dětství v Praze. Od počátku 30. let 20. století bydleli Popperovi-Pavlovi ve Farské ulici v Praze Holešovicích. Na letní byt jezdila rodina Popperova-Pavlova za hrad Křivoklát, nejprve do Hostince u Rozvědčicka, kde byl hostinským legionář z první světové války Jaroslav Franěk (1897-1943), jenž byl za druhé světové války popraven nacisty za odbojovou činnost, a po té do Luhu pod Branovem do chalupy k převozníkovi Karlu Proškovi. Ota Pavel zde strávil idylické dětství. Nastaly i chvíle, kdy dětství Oty Pavla tak šťastné nebylo. Otův tatínek Leo pracoval jako obchodní cestující u československého zastoupení firmy Elektrolux. Někdy dokázal vydělat spousty peněz, jindy méně. V roce 1937, nastoupil Ota Pavel do základní školy v Praze Holešovicích. Na vzdělání dětí dbala více maminka. Počátkem roku 1933 se stal v Německu říšským kancléřem Adolf Hitler. Nacismus si získal v Německu přívržence tím, že jim slíbil sociální jistoty a dal práci. „Antisemitismus dostal v Německu právní základ tzv. Norimberskými zákony, vyhlášenými roku 1935. Nacisté zbavili Židy občanské rovnoprávnosti a uvrhli je do ponižujícího postavení. Za Židy přitom byli považováni nejen občané hlásící se k judaismu, nýbrž všichni "biologičtí" Židé. Styk mezi Židy a tzv. árijci byl trestán jako "hanobení rasy" a Židům bylo zakázáno vykonávat některá povolání a navštěvovat vyšší školy a kulturní zařízení.“³³ A pak přišel rok 1938. Byly to poslední předválečné prázdniny, jež Popperovi-Pavlovi strávily u Prošků. Pro Československo byl tento rok klíčový. Koncem září 1938 proběhla mnichovská dohoda, kde se Adolf Hitler, Benito Mussolini a ministři zahraničí Francie Edouard Daladier a Velké Británie Neville Chamberlain dohodli, že Československo odstoupí nacistickému Německu své pohraničí. „Republika tak ztratila 28 000 kilometrů čtverečních a bezmála 4 miliony obyvatel.“³⁴ Po Mnichovu následovala Druhá republika v čele s Emilem Háchou jako prezidentem, jež skončila vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. Do osudu rodiny Popperových-Pavlových nepříznivě zasáhla nacistická okupace a druhá světová válka. Matka Hermína měla největší strach o své dva nejstarší syny Huga a Jirku, jimž v té době bylo 14 a 12 let. „Dle norimberských zákonů a i podle izraelských zvyklostí byl považován za Žida ten, kdo měl židovskou matku. U Popperů-Pavlů to bylo obráceně, protože Židem byl jen Leo. Hugo a Jiří byli takzvanými míšenci prvního anebo druhého stupně. Když se totiž narodili, měli obřad na rabinátu a byli tak zapsáni do židovské obce. Když se narodil Otík, obřad se nekonal, a tak byl bez víry.“³⁵ Proč u Oty obřad neproběhl, nevíme. „Ota Židem podle norimberských zákonů však nebyl.“³⁶ Navíc při sčítání lidu v roce

³³ Martina Růžicková, Ota Pavel Osobnost dvou tváří, Nakladatelství: Petrklíč, Praha 2008 s. 23

³⁴ Tamtéž, s. 28

³⁵ Tamtéž, s. 30

³⁶ Tamtéž, s. 30

1930 se celá rodina hlásila k národnosti české a nikoli židovské. To ovšem Huga a Jiřího Poppera-Pavla nezachránilo před transporty do koncentračních táborů. V červnu 1939 byl Leo propuštěn z firmy Elektrolux z důvodu plného stavu. „Hugo a Jiří museli přerušit školní docházku.“³⁷ Bratr Hugo se vydal shánět práci, i když věděl, že ji jen obtížně sežene, např. vyklízel byty. Jirka tak převzal starost o Otu, aby ulehčil mamince. Ota kvůli svému papírovému nežidovství školu opustit nemusel. Otovi Pavlovi totiž bylo vydáno v Kladně roku 1940 tzv. osvědčení rasového původu. Ale lidé stejně na něho hleděli jako na polovičního Žida, kvůli žluté hvězdě na klopě otcova kabátu. Rodina Popperova-Pavlova se v létě 1939 odstěhovala z Prahy na Buštěhrad k rodičům Lea Poppera-Pavla. Z pražského bytu byli Popperovi-Pavlovi nuceně vystěhováni.

U starých Popperových měli dvě místnosti. V jedné bydleli Ota s bratry. Druhá sloužila jako obývací pokoj a dočasná kuchyně Lea a Hermíny. Do místní základní školy začali chodit Jirka a Ota. Matce Hermíně se nakonec podařilo sehnat povolení navštěvovat školu i pro Huga. „Byl zapsán do jednoročního kurzu čtvrté třídy měšťanské školy.“³⁸ Na Popperovi-Pavlovi dolehly starosti, jak se uživit. Dále měli problémy s ošacením a obuví. Leo byl zaměstnán v Dubí u Kladna na šachtě jako prostý dělník. To na zajištění rodiny nestačilo. „Navíc začali být Židé kráceni na potravinových a ostatních přidělech.“³⁹ Po nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora 27. 9. 1941 nastal teror. Pociťli jej i Popperovi-Pavlovi, např. prohlídky gestapa u nich doma. „Stačilo, když se někdo z Popperových-Pavlových objevil na ulici a potkal nějakého Němce. Okamžitě musel předložit legitimaci a zakusit degradující oficířův pohled.“⁴⁰ „Jiří a Hugo nemohli jako židé navštěvovat školy a museli manuálně pracovat.“⁴¹ Chodili pracovat s tatínkem a svým strýcem na šachtu. Hermína musela od počátku roku 1942 chodit pracovat na pole. První byla do koncentračního tábora v Terezíně odtransportována Leova maminka Malvína, a to 26. února 1942. Leův otec Ferdinand „byl nuceně transponován do I. Pražské nemocnice pro židovské přestárlé.“⁴² Ani jeden z nich válku nepřežil. Události související s perzekucí za Heydrichiády v létě 1942 rodinu Popperovu-Pavlovu velmi niterně zasáhly. V roce 1943 byli Hugo a Jiří Popperovi-Pavlovi odtransportováni do Terezína. Hugo pak musel na čas jít do Německa do Wulkova na práci jako zedník. Konec války strávil opět v Terezíně. Jirka byl transportován z Terezína do velkých vyhlazovacích táborů v Polsku a Rakousku. Konec války

³⁷ Tamtéž, s. 33

³⁸ Tamtéž, s. 36

³⁹ Tamtéž, s. 37

⁴⁰ Tamtéž, s. 38

⁴¹ Tamtéž, s. 39

⁴² František Cinger *Tři osudy*, Nakladatelství: Erika, Praha 2004 s. 31

jej zastihl v koncentračním táboře Mauthausen v Rakousku. Ota se za okupace věnoval sportu. Hrál fotbal a bruslil. V červnu roku 1944 ukončil Ota Pavel povinnou školní docházku. Od léta 1944 až do konce války pracoval Ota na dole Dunderka v Dubí u Kladna. Po Leově odchodu se Ota musel ujmout role hlavy rodiny. „Vedle havířiny se za jídlo dřel s putnamí uhlí anebo, aby bylo dřevo, natahal pařezy z lesa.“⁴³ Otec Leo byl do Terezína odtransportován až na počátku roku 1945. Ota po odchodu svého otce do koncentračního tábora v Terezíně pomáhal mamince s domácností. V létě 1945 se Popperovi-Pavlovi sešli šťastně na Buštěhradě.

3.2 Poválečné období až do smrti Oty Pavla

Po válce se Popperovi-Pavlovi přestěhovali zpátky do Prahy. V této době se Ota seznámil prostřednictvím bratra Jirky s Arnoštem Lustigem, kterého považoval za svého nejlepšího přítele. V letech 1946-1948 studuje dvouletou obchodní akademii. V té době Ota studuje i jazykovou školu. V roce 1947 vstoupil do KSČ a stal se politickým pracovníkem. Po válce Leo pracoval u firmy, která dezinfikovala byty, u firmy, jež vyráběla prostředky proti svrabu a u firmy, která vyráběla léky proti bolestem hlavy, u firmy, jež vyráběla mucholapky a u firmy která vyráběla sponky ke šlím a k dámským podvazkům atp. Ota Pavel krátce prodával spony k punčochám a se svým otcem mucholapky.

Ota Pavel se též věnoval sportu. V letech 1948-1949 byl trenérem žáků hokejového družstva A. C. Sparty. Ota Pavel v letech 1949-1956 pracuje jako sportovní redaktor v Československém rozhlasu. Ve sportovní redakci se Ota Pavel seznámil s významnými spolupracovníky sportovní redakce Františkem Procházkou, Edmundem Koukalem, Josefem Horou, externistou Josefem Lauferem, Stefanem Mašlonkou, či Karlem Malinou. V rozhlasu s Otou Pavlem pracoval i spisovatel Arnošt Lustig. K Pavlovu působení v rozhlasu napsal Arnošt Lustig následující: „Vidím ho, jak leze v rozhlasu do hlasatelný po čtyřech, jen v ponožkách, aby nerušil právě vysílaný program, v jedné ruce nebo pro jistotu v sevřených rtech jako pes kost poslední sportovní výsledky, aby se papír nepomačkal, dal se přechýst a nešustil a v největší tichosti, zatímco venku na dveřích svítilo červené světlo „Nevstupovat, vysílá se“, ho předává hlasateli na poslední vteřinu. Sportovní zprávy byly naštěstí vždycky poslední. Nesměl ani dýchat. Stal se tím pověstný.“⁴⁴

⁴³ Martina Růžicková, Ota Pavel osobnost dvou tváří, Nakladatelství: Petrklíč, Praha 2008 s. 55

⁴⁴ Arnošt Lustig, Okamžiky s Otou Pavlem, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 2010 s. 162

Vojenskou službu nastoupil Ota Pavel roku 1951 v Rokytnici v Orlických Horách. V této době psal propagandistické články pro časopisy Obrana lidu a Knihovník. Jedná se např. o články Agitátor Kubánek, článek o traktoristovi Lukšovi. Ota Pavel nepřijal nabídku, aby si zvolil vojnu jako své celoživotní zaměstnání. Z Rokytnice byl v roce 1952 převelen do Bohosudova v severních Čechách. Bratru Jiřímu napsal následující řádky: „Také jsem se, Jiří, definitivně rozhodl, že nezůstanu na vojně, ani v „Obraně lidu“. Nemám na to povahu. Potřebuji volnost. Víš, že jsem byl zvyklý vždy ven do Branova, do přírody a pak, máma by nás nikoho neměla. Zůstanu ještě pár let v rozhlasu, budu studovat po práci klasiky, atd. A pak bych jel někam ven psát. Buď Ostrava, nebo vesnice. Bude to tak lepší – definitivně jsem se rozhodl.“ Udělám jistě více práce v civilu než na vojně.“⁴⁵ Z Bohosudova byl převelen do Louky u Karlových Varů. Vojnu Ota zakončil v Kladně v hodnosti nadporučíka. Po návratu začal opět působit ve sportovní redakci Československého rozhlasu. V roce 1955 si rodina Popperova změnila jméno na Pavlovi. Ota Pavel rozhlas opustil v dubnu roku 1956. Co jej vedlo k odchodu z rozhlasu? Práce v rozhlasu ho přestala těšit. „Mezi důvody patřilo i to, že Otovi Pavlovi přestalo stačit, že vystupuje se svými texty hlavně v éteru; chtěl především psát a být tištěným autorem.“⁴⁶

V roce 1956 se Ota Pavel oženil se svojí spolupracovnicí s rozhlasu Věrou Novákovou, jež měla z předchozích dvou manželství dva syny. Spolu pak Pavlovi měli ještě syna Jiřího. Své syny Ota Pavel vedl ke sportu. V dubnu 1956 začal pracovat v časopisu Stadion. Práce ve Stadionu byla jiná, než v rozhlase. Otu opět zrazovala jeho rychlost. Rovněž Otovi jeho spolupracovníci vyčítali, že píše jako povídkář. Ota v této době psal články i do jiných časopisů, např. jeho článek Na silnici k Wroclavi otiskly jak Květy, tak i Československý sport. Ze Stadionu odešel roku 1957, protože nestíhal tamní velké pracovní tempo.

V letech 1957-1966 pracoval Ota Pavel v čtrnáctideníku Československý voják. Zde zastával funkci tělovýchovného a sportovního redaktora. „Měl daleko více času, příležitostí seznámit se se sportovci a také zde našel nové přátele, jakými byli např. Vladimír Páral, Vojtěch Mihálik, Rudolf Kalčík, Jiří Šotola anebo Otakar Brůna.“⁴⁷ V letech 1957-1960 vystudoval večerní školu pro pracující, zakončenou maturitou. Ve Vojáku začal psát reportáže, jež měly formu povídek. Zpočátku měl Ota Pavel stejné problémy jako v časopise Stadion. Ale nakonec se Ota Pavel vypracoval. V roce 1962 jel Ota Pavel jako sportovní novinář s fotbalovým klubem Dukla Praha do USA. Úkolem Oty Pavla bylo „sepsat velkou

⁴⁵ Ota Pavel, Z korespondence, Nakladatelství: Primus, Praha 1990 dopis 16. 10. 1952 s. 39-40

⁴⁶ Bohumil Svozil, Krajiny života a tvorby Oty Pavla, Nakladatelství: Akropolis, Praha 2003 s. 40

⁴⁷ Martina Růžičková, Ota Pavel osobnost dvou tváří, Nakladatelství: Petrklíč, Praha 2008 s. 93

reportáž z této cesty a tím propagovat československý sport ve světě.⁴⁸ Aby mohl napsat, co nejlepší reportáž ze své cesty s Duklou Praha do Ameriky v roce 1962, absolvoval s tímto týmem jejich tréninky a sportovní soustředění. Počátkem roku 1964 se Ota Pavel zúčastnil jako sportovní novinář zimní olympiády v Innsbrucku. „S vřelostí sobě vlastní se okamžitě seznámil s ostatními novináři, např. s Petrem Sobolevem, zastupujícím sovětský tisk, s polským publicistou Stefanem Rzesotem, anebo s Guidem Haugem, západoněmeckým reportérem. Mimo to si dokázal získat i srdce některých sportovců, byl například vidět v živé konverzaci s kanadským brankářem Martinem.“⁴⁹ Velké pracovní vypětí u Oty Pavla vyvolalo první záchvat maniodepresivní psychózy. Jak sám napsal: "Zbláznil jsem se na zimní olympiádě v Innsbrucku. Zatáhl se mi mozek, jako kdyby přišla mlha z Alp. Potkal jsem tam jednoho pána a pro mě to byl čert se vším všudy? Měl kopyta, chlupy a rohy a staleté vykotlané zuby. Šel jsem pak zapálit do hor nad Innsbruck selské stavení. Přál jsem si, aby se rozsvítilo velké světlo a zahnilo mlhu. Když jsem vyváděl krávy a hřebce z chléva, aby neuhořely, dorazila rakouská policie. Dali mi želízka a vedli mě do údolí. Nadával jsem jim, strhl jsem si boty a šel jsem sněhem bos jako Kristus, kterého vedou na kříž."⁵⁰ Policisté nakonec předali Otu Pavla do rukou lékařům a ti posléze zajistili Pavlův převoz do Prahy. V letech 1964-1973 byl Pavel šestnáctkrát hospitalizován v psychiatrických léčebnách a prodělal několik vyšetření. Jeho zdravotní stav se jednou zlepšoval a jindy zase zhoršoval. Díky své nemoci spoustu věcí v životě začal Pavel vidět jinak. Přerod prodělal Ota Pavel v rovině politicko-společenské. Svůj politicko-společenský přerod nejpřesvědčivěji dokládá Pavlův dopis bratru Hugovi z počátku roku 1968. „My jsme žili krásný život. My jsme pracovali v ČSM a kecali o morálce, čestnosti a podobných věcech, zatímco někteří vedoucí, co poslouchali to naše nadšené blábolení, brali hezký prachy, měli slávu a samotná morálka jim chyběla. Kde je ten čas, co jsme ho strávili na schůzích? Kam jsme ho dali? Proměnil se v zářivý socialismus? V co se to proměnilo? Copak nám alespoň nemohli říci: Vystudujte si /když jste naši/, budete to jednou potřebovat, protože ti, co kašlou na schůze, ti vás jednou předhoní. Kdybychom nebyli blbí, tak jsme na to přišli sami, a udělali jsme to.“⁵¹ ČSM byl Československý svaz mládeže. Jednalo se o satelitní organizaci KSČ, jež vychovávala mládež v duchu komunismu. V roce 1966 Ota Pavel dostal plný invalidní důchod. Kromě pobytů v psychiatrických léčebnách se Ota Pavel věnoval ke konci života hodně psaní. Psát začal různé články, reportáže a povídky již v 50. a 60. letech, ale v letech 1964-1974 byly

⁴⁸ Tamtéž, s. 102

⁴⁹ Tamtéž, s. 109

⁵⁰ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Slávka, Praha 2004 s. 154

⁵¹ Bohumil Svozil, Krajiny života a tvorby Oty Pavla, Nakladatelství: Akropolis, Praha 2003 s. 98-99

vydány jeho knihy. Roku 1964 vyšla Dukla mezi mrakodrapy. V roce 1967 kniha Plná bedna šampaňského. Roku 1968 vyšla Pavlova kniha Cena vítězství. Roku 1971 kniha Smrt krásných srnců. Roku 1972 vyšla Pavlova kniha Syn celerového krále. V roce 1974 posmrtně vyšly Pavlovy knihy, Jak jsem potkal ryby a Pohádka o Raškovi. Konec života strávil Ota Pavel rovněž cestováním do zahraničí (Francie, Sovětský svaz, NDR, Bulharsko), vyjížděkami ať již sám, nebo s bratry do přírody, hlavně na Křivoklátsko.

Ota Pavel zemřel 31. 3. 1973 v psychiatrické léčebně v Praze Bohnicích na zástavu srdce. Maminka Hermína jej přežila o čtyři roky. Zemřela v roce 1977. Otova manželka Věra zemřela roku 1999.

Všichni tři jejich synové Jan Petr a Jiří žijí dodnes. Bratr Hugo zemřel v roce 2014 a bratr Jiří zemřel v roce 2011.

4. Úvod k vzpomínkovým povídkám Oty Pavla

V povídkách Oty Pavla se promítá množství vlastní reflexe sociální zkušenosti, počínaje první republikou a konče obdobím komunismu. Z První republiky sice zažil pouze sklonek jejího trvání, bohatý je však jeho prožitek válečný a poválečný, hlavně z období komunismu. Krásná literatura, kterou Ota Pavel psal, skýtá spoustu možností jak na ni nahlížet jako na historický pramen. Důležitá je rovněž historikova interpretace krásné literatury 20. Století. Polský badatel Jerzy Holzer „připomněl ambice literatury být jedním z reprezentantů kolektivního svědomí a současně být jedním z jeho inspirátorů. Literární dílo by tedy mělo být interpretováno kontextuálně době a jejím reáliím, a to jak z hlediska kvantitativního, tak kvalitativního. Poukázal i na to, že pro historika je nezřídka hodnotnější výpověď, než je chování, jednání a stereotypy protagonistů děje, subjektivní komentář a způsob prezentace vypravěče, tedy autora.“⁵² Pohled na krásnou literaturu ovlivňují ještě další aspekty. „Autorský záměr je nezřídka modifikován nakladatelem a jeho ediční politikou, reklamou. Je konfrontován s odbornou veřejností. Akceptaci díla ovlivňují redaktoři odborných časopisů i denního tisku, literární kritikové, akademická literární věda. Na recepci díla ve veřejnosti mohou působit i velké politické, sociální a kulturní události, někdy však i zdánlivé banality, jakými jsou zásahy cenzury, perzekuce autora, jeho charisma či třeba jeho

⁵² Eduard Kubů – Jiří Šouša: Několik shrnujících myšlenek závěrem, in: Český a německý sedlák v zrcadle krásné literatury 1848-1948. Diskurz mezi historií a literární vědou na téma selského a hraničářského románu. Dokořán Praha: 2014 s. 646-647

extravagance.“⁵³ Některé z výše uvedených skutečností se týkají i díla Oty Pavla. Zmíním je v rámci následujících řádků týkajících se úvodu k jeho vzpomínkovým povídkám. Ota Pavel napsal dvě knihy vzpomínkových povídek. V první z nich vydal v roce 1971 pod názvem *Smrt krásných srnců* a druhá vyšla posmrtně v roce 1974 pod názvem, *Jak jsem potkal ryby*. Hlavní postavou *Smrti krásných srnců* je Otův tatínek Leo, což byl vhodně zvolený prvek neboť v 60. a na počátku 70. let se objevuje u některých spisovatelů literatura pojednávající o postavách z vlastního rodinného kruhu či o vlastních osudech. V knize *Jak jsem potkal ryby*, dominuje již sám Ota Pavel. Aby kniha *Smrt krásných srnců* mohla vůbec vyjít, nechal se Ota Pavel roku 1970 znova prověřit a zůstal nadále členem KSČ.

Do povídek Oty Pavla zasáhly cenzurní zásahy. Jedna povídka, a to *Prase nebude!*, vyšla jenom v prvním vydání *Smrti krásných srnců*, druhá povídka a to *Běh Prahou* vyšla až roku 1991 ve výboru *Zlatí úhoři*. V tomto výboru vyšly Pavlovy nejstěžejnější povídky. Knihy *Smrt krásných srnců* a *Jak jsem potkal ryby*, vyšly od prvního vydání ještě několikrát a to v souhrnných vydáních pod různými názvy např. *Fialový poustevník* v nakladatelství: Kentaur v roce 1994. Z těchto souhrnných vydání občas byly některé povídky či jejich části vynechávány či naopak tam zařazovány povídky ještě nepublikované. Vynechány byly povídky či jejich části vztahující se k osobě Tomáše Garrigue Masaryka, či k problematice komunismu. Reflexi sociální zkušenosti v povídkách Oty Pavla odehrávajících se v období první republiky zde uvádím proto, že zobrazují i některé prvky platné i pro další reflektovaná období. Jedná se např. o společenský pohled na židy a s tím související antisemitismus, s jehož projevy ze strany majoritní společnosti se Pavlovi setkávají i za druhé světové války a pak i v poválečném Československu. V poválečném Československu byly projevy antisemitismu častým důvodem pro změnu příjmení u židů, jak dokládá, Ota Pavel v povídce *Králíci s moudrýma očima*, kde líčí, jak si jeho rodina změnila příjmení z Popperova na Pavlova. „Tenkrát jsme si říkali, že když žijem v české zemi, že bychom měli mít správně české jméno, na místo toho Popper, a snad jsme byli také trochu víc podělaní, než bylo třeba.“⁵⁴ Dále se jedná o Otovu rybářskou vášeň, které propadl již jako malý kluk. Dále se v povídkách s prvorepublikovou tematikou promítají identity Popperových-Pavlových (např. češství, či židovství). Dále zde Ota promítá fakt, že se jeho rodina přihlásila k hodnotám první republiky. Hlásí se k Masarykovi. Svě češství projevuje Ota Pavel ve svých povídkách prostřednictvím jednání aktérů svých povídek. Češství v povídkách je rovněž představováno prostřednictvím gest a různých symbolů. Symboly či motivy mohou být reflektovány

⁵³ Tamtéž, s. 643

⁵⁴ Ota Pavel, *Zlatí úhoři*, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka *Králíci s moudrýma očima* s. 179

prostřednictvím historických výjevů. „Čeští králové měli podobný vkus jako já. Vybrali si Berounku a postavili si na ní hrady Karlštejn a Křivoklát.“⁵⁵ Ve vzpomínkových povídkách Oty Pavla se budu věnovat následujícím tematickým problémům. Židé a majoritní společnost. Zde budu sledovat, jak se obráží přístup židů k majoritní společnosti a naopak v povídkách Oty Pavla.

Židé a vztah k Československu.

Zde budu na příkladu Pavlova otce sledovat vztah židovského obyvatelstva k Československu.

Ekonomická situace a sociální pozadí.

V této podkapitole budu sledovat, jak vnímá Ota Pavel ekonomickou situaci vlastní rodiny a do jaké míry si všímá sociálního pozadí, jež ji utvářelo.

Protižidovská opatření během Protektorátu Čechy a Morava.

Zde budu sledovat, jak se v Pavlových povídkách obráží zkušenost s těmito opatřeními.

Vnímání střetu s okupační mocí.

Zde je důležité sledovat, jak nedospělé dítě prožívá tyto střety.

Mentalita marginalizované společnosti.

Zde se budu zabývat tím, jak Ota Pavel vnímá nazírání židů na hrozící nebezpečí v podobě druhé světové války a s tím související perzekucí židů.

Židé v poválečném Československu.

Zde je důležité jak Popperovi-Pavlovi prožívají přístup majoritní společnosti a vládnoucích kruhů v poválečném Československu k židům. Rovněž se zaměřím na jejich vztah ke komunistické ideologii.

⁵⁵ Tamtéž, povídka U Prošků po válce s. 110

4.1 Židé a majoritní společnost v období První republiky a Protektorátu Čechy a Morava

Židé se sbližovali s majoritní společností již od konce 19. století. Židé se zprvu připodobňovali majoritní společnosti německé. Teprve až v souvislosti s českou národní emancipací (hospodářskou, sociální, kulturní) se židé připodobňovali české majoritní společnosti. Stýkali se s nežidovským obyvatelstvem. Popperovi-Pavlovi jezdili každý rok až do roku 1938 na letní byt do Luhu pod Branovem, k převozníku Karlu Proškovi. „A tak nás naložil na škuner a plul k domečku pod Branovem, kde se říkalo v Luhu. A k chalupě u převozníka Karla Proška, knírek měl zrovna jako Adolf Hitler, jsme našli na dlouhá léta přístřeší.“⁵⁶ Prostředí, v němž žije majoritní společnost a jejich styl života jim není cizí. Židé opouštějí své tradice. Neslaví židovské svátky. Někteří z nich nepodstupují obřizku. Jedí vepřové maso, úhoře. Majoritní společnost však někdy na židy nahlíží antisemitsky. Vnímá je jako bezohledné obchodníky. Ota Pavel zde přináší pohled malého dítěte židovského původu, které je logicky takto nevnímá a to ještě jde-li o jeho vlastního otce. „Firma Elektrolux udělala s mým tatínkem veliké ternó. Brzy se potvrdilo, že je fenomén na prodej vysavačů a ledniček. Těžko říci, v čem to bylo, ale v tomhle oboru byl génius, a u géníů se nadání těžko pozná v umění, natož v prodeji vysavačů prachu. Měl v očích veselost, smutek i pokoru, a hlavně šarm elegantního a hezkého muže, byl neodbytný a drzý, ale vždycky to mělo hranici vkusu. To jen zlí jazykové z řad konkurentů o něm říkali to staré, otřepané, že ho dvěma vyhodí a on tam znova vlez oknem.“⁵⁷

V období Protektorátu se majoritní společnost s židy i nadále stýká a to i přes vydávání spousty protižidovských opatření omezujících tento styk. Majoritní společnost židy podporuje i materiálně, např. dává jim jídlo, ale jsou ovšem i lidé, kteří mají strach z hrozících sankcí, kdyby přišli s židy do kontaktu. „Pak nás postihla strašná rána. Bráškové museli do koncentráku. Zbyli jsme jen tři a my jim občas posílali na zvláštní terezínský známky dvacetikilový balíky. Tatínek sháněl na balíky peníze a já chodil k sedlákům v Buštěhradě a do vesnic obstarávat jídlo. Vypadal jsem nenápadně, slabý a útlý vždyť mi bylo dvanáct let, nikdo si mě nevšiml. Našli se skvělí lidé, jako Burgrovi anebo pekař Bláha, ale byli i jiní. V zimě jsem šel od vesnice k vesnici s ranečkem na zádech, klepal na velká vrata, byla mi zima, v jednom statku jsem čekal na dvoře dvě hodiny, než mi panímáma přinesla maličký

⁵⁶ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 66

⁵⁷ Tamtéž, povídka Ve službách Švédska s. 37

sáček mouky. Nikdy jsem toho dost nepřinesl, ale maminka mě vždycky pochválila, pohládila po vlasech a říkala: „Ty můj obchodníčku.“⁵⁸

Na druhou stranu se našli i lidé z majoritní společnosti, kteří se báli marginalizované společnosti pomáhat z důvodu hrozících represí ze strany okupačního aparátu. Následující řádky vypovídají o tom, že se majoritní společnost bála židům pomáhat ze strachu z nebezpečí hrozícího jim i jejich rodině, ale nakonec přece jen u nich převážila solidarita se svými trpícími přáteli a spoluobčany. „Karle, přines mi srnce.“ Byla to prosba a příkaz zároveň. Karel na to řekl: „Od té doby, co přišli skopčáci, jsem s Holanem v lese nebyl. Myslete si, že nejsem chlap, ale mám šest dětí. Teď za to dávají trest smrti.“ „Dobře, Karle. Půjčíš mi Holana?“ „Nevím, jestli s váma půjde. Ještě s nikým nešel.“ „Se mnou půjde.“ „Když půjde, tedy půjčím.“ „Přijdu si pro něho, Karle, až přijde ta chvíle.“⁵⁹ „Karle, kde je Holan? Je tam kapitální kus, srnec jako tele.“ „Já bych to, pane, nedělal. Odpoledne tady šli Němci někam do hájovny. Celá skupina. Měli na krku malé kulometry.“ Říkal jsi, že mi půjčíš toho svého psa.“ „Když s vámi půjde. Holane!“ Holan vylezl zpod dříví. Stoupl si a díval se na Proška. „Půjdeš s ním a budeš dělat, co ti řekne! Rozumíš?“ A k tatínkovi: „Nakonec mu vezmete hlavu do dlaní a řeknete: Holane, běž! O víc se už starat nemusíte.“ Prošek šel k chalupě a zavřel za sebou dveře, aby Holan pochopil, že má teď jiného pána.“⁶⁰

Následující řádky vypovídají o tom, že židům pomáhali i četníci. Ota Pavel zde vnímá i projevy antisemitismu ze strany majoritní společnosti. „Oplť tam už nestál, zřejmě s tím nechtěl mít nic společného. Sotva jsem se usadil na vrbě, objevil se Záruba. V ruce držel krátkou hůl, která se podobala pendreku a kterou by se dal vytlouct mozek mláděte, jako jsem byl já. Rázem jsem pochopil, že Záruba je moudrý a chytrý jako Quasimodo. Je to nebezpečnější nepřítel než Němci v zámku anebo udavači v oknech. Poznal mé zvyky, pochopil, že mám v žilách pytláckou krev. Nikdy mu neuteču, nakonec mě dostihne se svou krátkou tvrdou holí a zbije mě do němoty, anebo mě zabije. Nechal jsem ho ještě kus přiblížit. Volal: „Stůj, ty parchante! Stůj, ty zsranej žide!“ Srdce mě už nebolelo při urážkách, zvykl jsem si na ně během války. Seskočil jsem z vrby, přeběhl lehce násep a proběhl mezi topoly. Cítil jsem se lehký jako pírkó a věděl jsem, že mě nemůže chytit. Jediný z naší rodiny jsem neměl na nohou okovy a na krku řetěz. A tak jsem běžel jako volný pták do polí a utíkal pěšinami až k modrému lesu. Spal jsem pod smrky a slyšel v noci sovy. Do našeho domu jsem se vrátil až ráno. Maminka mi řekla, že večer pro mě přišli četníci s puškami a nasazenými bodáky. Potom se rozplakala a klekla si přede mnou na kolena, abych už nikdy

⁵⁸ Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 83

⁵⁹ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 73

⁶⁰ Tamtéž, s. 74

nešel k rybníku. Četníci už nepřišli. Náš známý strážmistr Knesl nám řekl, že Záruba byl na četnické stanici, kde prohlásil: „S tím smradem si to vyřídím. To je moje záležitost. Já jsem tady porybný.“⁶¹

Následující řádky vypovídají o tom, že židům pomáhali Češi, a to lidé, které Popperovi-Pavlovi ani neznali. „Za tmy vyrazil od přivozu, chudák Prošek mu někde sehnal na cestu stovku cigár. Na tandemu měl mouku, máslo, koláče a v batohu srnce, hlavu s parůžky nechal Proškovi. Vyšlapal kopec a jel serpentinami dolů do městečka Křivoklátu. V městečku se to hemžilo Němci. Ztratil nervy a chtěl od kola utéci, jedna paní mu však povídala: „Pane, máte všechno od krve.“ Tahle česká paní, kterou neznal jménem, ho vzala domů, s mužem mu srnce přebalili, uvařili mu kafe, aby se posilnil na cestu, a fleky na kabátě mu zatím vyprala. A potom už můj povedený tatínek frčel dál a byl už nějaký klidný, protože po tom, co prožil v křivoklátských lesích a teď, věděl, že má dnes a také zítra kliku a že se nic nestane. Jel jak z výletu, a když se rozednilo a minulo ho obrněné auto Wehrmachtu bez povšimnutí, začal si broukat písničky z legií.“⁶²

Následující řádky vypovídají o tom, že se našli lidé, kteří židům nejen dávali jídlo, ale je i ukrývali. Zde šlo sice jen o krátkodobé ukrytí, ale byly situace, kdy se židé vyhýbali např. nástupu do transportu a pak je lidé ukrývali třeba až do konce války. „Druhý den navečer, když se zavřela zámecká okna a když Záruba usedl k večeři, vzal jsem zas svůj krátký proutek a šel na hráz. Kolem topolů, z kterých padaly dolů lupínkové lístky, a kolem pana Oplta, který stál na hrázi a hulil. Z vrby jsem chytil prvního kapra. Objevil se, vcucnul těsto a potápěl se jak ponorka. Dal jsem ho do brašny a přikryl hadrem, aby sebou neplácal. Když jsem se pokoušel o druhého, objevil se Záruba. Nebyl tedy na večeři. Byl u rybníka a číhal na mě. Běžel od studny a křičel: „Stůj! Stůj, darebáku!“ Utíkal těžce a pomalu. Vzal jsem proutek a vyrazil jak závodní kůň. Doběhl jsem až k Opltovi stojícímu pod stromy. Oplt mi mlčky ukázal na otevřená vrátka svého dvorku. Řekl: „Zamkni se do kůlny!“ A za chvíli jsem slyšel, jak Záruba sípá a jak se s Opltem o něco přou. Slyšel jsem také bratříčka kapra, jak v brašně oddychuje, ale sám jsem skoro nedýchal. Měl jsem strašný strach. Lidé jako Záruba jsou zlí. Můžou tě i zabít. Pan Oplt mi otevřel asi za hodinu, mohl jsem jít klidně domů.“⁶³

Ovšem Ota Pavel ve svých vzpomínkových povídkách si všímá, že se našli i lidé, kteří se chovali nejdřív vlídně a pak se projeví necitelně. „Jen si zachytej. Ale nic tu nechytíš. Tady jsou jen okounci. Nejsou velcí ani jako malíček a nežrala by je ani moje kočka Lucie, Přinesli

⁶¹ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Můžou tě i zabít s. 36-37

⁶² Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Smrt krásných srnců s. 78

⁶³ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Můžou tě i zabít s. 35-36

je sem jako jikry ptáci na nohou a na zobáčích. Nepůjdou ani na udičku, protože mají malou hubu. Je to už mrtvý rybník, jako je mrtvá řeka anebo mrtvý mlýn.“⁶⁴ A ještě dodá: „Všechno, co chytíš, je tvý! Všechno je tvý!“⁶⁵ A pak když Ota toho kapra chytí tak mu jej mlynář sebere. „Rázem jsem pochopil, že si ho chce nechat, a tak jsem se zmohl na jedinou větu: „Pane Koníček, ten kapr je můj.“ Obrátil se a řekl: „Na takovýho velkého kapra jsi moc malej.“⁶⁶

Následující řádky však vypovídají o tom, že žili za druhé světové války lidé, kteří překrývali hrubostí neplnění svých služebních povinností, tvářením se, že pilně vykonávají své služební povinnosti a dodržují antisemitské předpisy ve skutečnosti tím skrývali soucit a podporu marginalizované společnosti. Byli to dokonce státní zaměstnanci, jako např. četníci, porybní, kteří se tak chovat museli, aby sami nedopadli špatně. Kdyby byli totiž odhaleni, že neplní své pracovní povinnosti, čekal by je trest. „Přede mnou se objevil samotný Záruba. Stál rozkročen uprostřed uličky jak černí gestapáci, kteří k nám občas jezdívali na prohlídku. A v ruce držel tu krátkou hůl, která se podobala pendreku. Po obou stranách uličky čnely zdi, odkud sem nebylo vidět. Podklesla mi kolena. Chytil mě za ruku, čekal jsem ránu klackem, a tak jsem se skrčil. Ale nic se nedělo. Vzhlédl jsem k němu. Nařizoval mi důrazně: „Křič!“ Zprvu jsem nechápal. „Tak krucinál křič!“ Pochopil jsem. Musel jsem křičet pro Němce v zámeckých oknech a pro udavače. Křičel jsem, jako jsem jednou slyšel kvičet prase, když ho zabíjeli u dědečka Ferdinanda z browningu a ani první a ani druhou ranou ho pořádně netrefili. Ječel jsem už opravdově, tak jako jsem se dřív pokoušel důrazně běžet. Záruba stál u zdi a švihal vzduch tvrdou krátkou holí. Potom se mnou zacloumal a řekl: „To stačí.“ Stáli jsme teď proti sobě a prohlíželi jsme se. Byli jsme dva poslední v tomto městě. On poznamenaný bohem, já ocejchovaný nadlidmi. Zeptal se: „Co tatínek? Píše vám z koncentráku?“ Zavrtěl jsem hlavou. „A co bráchové?“ Zase jsem zavrtěl hlavou. Pak se pan Záruba opřel o zeď, klidně si zapálil cigaretu jak někde na lázeňské kolonádě a pronesl další řeč: Do Starého rybníka už nechod'. Nový rybník je také krásný. Můžeš chytat od sedláckých stavení. Tam tě nikdo neuvidí, je to tam úplně bezpečný. A kapři z Nového rybníka jsou myslím dokonce chutnější. Ale chod' tam jenom za tmy, když nesvítí měsíc.“ Koukal jsem jak u vytržení. Přikývl jsem, že to tak udělám. Potom dodal: „A teď už jdi a kulhej. Kulhej až domů, jako tenkrát, když jsme se poprvé potkali a ty jsi měl tu velikou čepici naraženou až po uši a kulhal jsi, abych tě nepoznal. Víš, tenkrát, jak sis mě prohlížel, jak vůbec vypadám.“ Usmál jsem se na něho. Ten úsměv bylo to jediné, co jsem mu mohl dát. Slyšel jsem, jak mi

⁶⁴ Tamtéž, povídka Dlouhá míle s. 46

⁶⁵ Tamtéž, s. 46

⁶⁶ Tamtéž, s. 50

říká na cestu: „A do těsta přidávej kaprům anýz. Mají to rádi a rychle berou.“ Kulhal jsem nahoru uličkou. A on se vydal dolů ke Starému rybníku. Švihal si přitom holí a pískal tu známou, krásnou německou píseň o Lily Marlén. Byla to opravdu krásná písnička, jenom na ní vadilo, že ji tolik milovali příslušníci SS.⁶⁷

Souhrnnou výpověď této podkapitoly je, že židům za druhé světové války pomáhal široký okruh lidí a to od řadových občanů až po státní zaměstnance. Ovšem někteří z nich se nerozhodovali lehce, neboť měli děti a za pomoc židům hrozily přísné tresty. Rovněž židům pomáhaly i úplně cizí lidé. Ota Pavel zde však také naznačuje, že se našli lidé, kteří se tvářili vlídně a pak se zachovali hrozně. Tato podkapitola ukazuje na to, že bylo i několik způsobů, jak židům pomáhat. Ota Pavel naznačuje, že se setkává jak s pomocí prostřednictvím poskytování jídla, tak i s pomocí prostřednictvím ukrytí židů. Výpověď této podkapitoly je rovněž, že se našly za První republiky a za Protektorátu Čechy a Morava lidé, kteří se chovají k židům antisemitsky. Ota Pavel zde reflektuje především kladnou pomoc lidí, než negativní chování majoritní společnosti k židům.

⁶⁷ Tamtéž, povídka Můžou tě i zabít s. 38-40

4.2 Židé a vztah k Československu

Popperovi-Pavlovi se po první světové válce hlásí k nově vzniklému Československu. Je to další prvek splývání s majoritní společností tedy součást procesu asimilace. Prezident Masaryk je pro ně politickou autoritou. „A taky za poslední velký předválečný peníze, místo aby sehnal do zásoby jídlo, koupil originál bystu prezidenta Masaryka od Štursy a tvrdil plakající mamince, že tak slušného a vzdělaného člověka, jako byl pan prezident, má mít každý doma.“⁶⁸

Rovněž za druhé světové války vnímá Ota Pavel, že pro jeho otce prezident Masaryk mnoho znamená. „Na silnici v Lánech před hřbitovem zastavil na pár vteřin, smekl čepici a pozdravil tak pana Masaryka.“⁶⁹ Ota Pavel vnímá, že jeho otec měl kladný vztah k Masarykovi a republikánským hodnotám až dokonce svého života. „Tatínek se přátelil se zahradníky z blízké waltrovky, a tak si přinášel nejkrásnější růže z těch krásných. Po cestě zapomněl, jak se jmenují, a tak jim dal názvy prezidentů – prezident Roosevelt a prezident Masaryk – a také názvy svých nejlepších kamarádů, jako Běda Peroutka a Karel Prošek.“⁷⁰

Svůj kladný vztah k republikánským symbolům Popperovi-Pavlovi dávají najevo i povstáním při zaznění státní hymny. Ota Pavel byl velmi rozporuplnou osobou, a to nejen díky maniodepresivní psychóze, jíž trpěl, ale on je rozpolcen i intelektuálně ve své hodnotové orientaci. Ota Pavel věří komunismu a zároveň vidí humanitu Masaryka a rodinnou tradici, kterou on nezpochybňuje, dokonce ji respektuje a již rozumí.

4.3 Ekonomická situace a sociální pozadí

4.3.1 Ekonomická situace za první republiky

Životní úroveň. „Ukazatelem nových trendů ve spotřebě obyvatelstva ČSR ve 30. letech je mj. i rostoucí počet rozhlasových přístrojů. V r. 1936 připadalo na 1 rozhlasový přístroj 61 obyvatel (ve Velké Británii 169 a v Německu 123). Rostl počet kin se zvukovou aparaturou. Pro nové směry v rozvoji životní úrovně je typická i masová turistika, která si

⁶⁸ Ota Pavel, Zlatý úhoří, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Kapři pro Wehrmacht s. 81

⁶⁹ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 71

⁷⁰ Tamtéž, povídka Králíci s moudrýma očima s. 176

vynutila zavedení zvláštních účtů v mezistátních platebních ujednáních. Motorizace byla v těchto letech věcí zámožnějších vrstev. Zato rostl počet jízdních kol mezi chudším obyvatelstvem.“⁷¹

Ve 30. letech zasáhla Československo velká hospodářská krize, již provázelo několik symptomatických prvků. Velká hospodářská krize s sebou přinesla také velkou nezaměstnanost. Svého vrcholu dosáhla v březnu 1933 přes jeden a čtvrt miliónu nezaměstnaných. Během této krize lidé zpravidla spotřební zboží, jež Leo Popper-Pavel prodává, nekupují. Souběžně s velkou hospodářskou krizí probíhala agrární krize, jež značně zúžila odbyt průmyslového zboží na vesnici. Snížení kupní síly obyvatelstva ve městě ovlivnilo odbyt spotřebního průmyslu. Leo Popper-Pavel potřebuje ke svým obchodům aby lidé měli zavedenou elektřinu.

V letech 1929-1931 bylo v Československu elektrifikováno téměř 20% obcí. Další elektrifikace venkova pak probíhala od roku 1932. Leo Popper-Pavel však dokázal vysavače a ledničky prodávat, prostě se snažil. Pro každého obchodníka i toho úspěšného znamená hospodářská krize v zásadě pokles zisku, tzn. že během hospodářské krize v 30. letech i příjem střední třídy klesá. Leovi Popperovi-Pavlovi se daří přežít hospodářskou krizi a udržet si svoji středostavovskou úroveň, čehož dokladem je vlastnictví amerického automobilu a celkový jeho životní styl. Leo Popper-Pavel má všechny předpoklady úspěšného obchodního cestujícího. Umí své výrobky dobře prodat. Má řečnické nadání, které je v této profesi potřeba.

„V prodeji vysavačů a ledniček přetrumfl svými rekordy cestáky v pětapadesáti zemích světa, jen v Japonsku měl Elektrolux dva tisíce zástupců a ti o tento hrdý titul bojovali. Získal ho tatínek před jedním cestujícím z Buenos Aires. Prodal největší počet vysavačů na světě a dokázal neuvěřitelné kousky. Prodal vysavače sedlákům v Nesuchyni, kde dosud neměli elektriku. Slíbil jim přirozeně, že jim pomůže elektriku zavést, ale nikdy to neudělal. Prodal vysavač svému třídnímu učiteli Lukešovi, po kterém hodil v dětství kalamář, a prodal vysavač i strážmistroví Králíčkovi; ten mu kdysi vzal pušku Hamrlesku při pytláčení. Přesvědčil ministerského předsedu Malypetra, že si musí koupit ledničku, a dr. Edvardu Benešovi prodal ledničky hned dvě.“⁷²

⁷¹ Vlastislav Lacina, Jaroslav Pátek, Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945 Svazek III., Vydala: Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum, Praha 1995 s. 184

⁷² Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Ve službách Švédska s. 39

Ota Pavel vnímá ekonomickou situaci své rodiny z pohledu nedospělého člověka, a tudíž se mu některé její složky vyjevovaly méně a některé více. Střední třída, do které Popperovi-Pavlovi patří, byla závislá na tom, zda se ekonomice daří nebo nikoli. Pavlův otec dokázal jako obchodní cestující s ledničkami a vysavači švédské firmy Elektrolux dobře vydělávat, ale také dokázal hodně peněz utratit. Tato kapitola je pozoruhodnou výpovědí o tatínkovi, od jehož práce se odvíjí celá ekonomická situace rodiny. „vzpomínal, jak před válkou chodil domů a sázel s velkým potěšením stovky na kulatý stůl. Měl pravdu, to uměl jak artista, pouštěl stokrát z výšky anebo je připlácával. Maminka provolávala výkřiky obdivu, a tleskala a my kluci jsme stáli, pusy dokořán. Později sice následoval obvykle druhý a třetí výstup, o němž už tatínek nerad hovořil: když vymáhal peníze z maminky zpátky, ale to známe jen z doslechu, a tak máme tatínka v živé paměti jen z dějství prvního. Když tatínek poště vzpomínal, maminka mu opakovala: „To už je, Leošku, jenom minulost. Bohužel...“⁷³ Příznivou ekonomickou situaci za první republiky vnímá Ota Pavel prostřednictvím životního stylu své rodiny a majetku, jež vlastnili. Dokladem této velmi dobré ekonomické situace je, že Leo Popper-Pavel nakupuje anglické šaty podle poslední módy a vysoké kvality v prestižních pražských obchodech na korzu u Meindla-Mecelese na Příkopě a u Poppera-Krásy ve Vodičkově ulici. „Zařídili jsme byt, oblékli se, naplnili spíž, lahůdky nakupovali u Lipperta. A když jsme měli všechno nejdůležitější, maminka nám řekla: „Chlapci, tatínek teď asi začne vyvádět.“ A taky jo. Oblékl se jak dandy. Od Meindla-Mecelese na Příkopě si pořídil anglické šaty, od Poppera-Krásy ve Vodičkově ulici boty a od Knížete plášť z látky Homespun. To byla tehdy moc drahá látka a měla tu vlastnost, že z ní dělal nenápadně před zákazníky a jednou také před paní Irmou malé výstupy: vrazil do ní tužku, takže koukala jen půlka, pak tužku vytáhl a látka se sama zatáhla. A stříhat a holit – abych nezapomněl – se tou dobou nechával u jednoho z nejlepších holičů v Praze, pana Webera v pasáži Alfa. K dovršení všeho koupil americký vůz. Pravda, nejnovější bourák to nebyl, ale byl to přece jen americký automobil značky Buick s dvěma reflektory a plátěnou střechou, šestiválec, šestadvacet litrů na sto kilometrů.“⁷⁴ „Tatínek nám koupil originál, žlutou anglickou merunu, hráli jsme na pláček fotbal a v okně našeho pokojíčku stál gramofon na kličku, a jak se natočil, vyhrával: Za volantem stále kupředu, někde v dáli je náš cíl, jenom pevné nervy zdolají nebezpečí tisíc mil.“⁷⁵ Ota Pavel rovněž reflektuje, že jeho otec koupil velmi drahý rybník s jedním kaprem. „Co by to stálo, pane doktore?“ Pan doktor: „Deset tisíc.“⁷⁶ Výpovědí následujících řádků je,

⁷³ Ota Pavel, *Zlatý úhoř*, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka *Otázka hmyzu* vyřešena s. 121

⁷⁴ Tamtéž, povídka *Ve službách Švédska* s. 37-38

⁷⁵ Tamtéž, povídka *Smrt krásných srnců* s. 67

⁷⁶ Tamtéž, povídka *Nejdražší ve střední Evropě* s. 29

že pro Otovu matku byly celkově výdaje za rybník a jeho výlov i pro její rodinu moc vysoké. „K večeři jsme ten den měli kapra. Maminka s tatínkem přirozeně nemluvila, a jenom když tatínek furiantsky prohlásil: „Když jsme ho zaplatili, tak si ho, děti, taky sníme,“ maminka dosti vztekale podotkla, že i pro soukmenovce tatínka, pana Rothschilda, by to byla zřejmě drahá večeře. A v tom měla zřejmě pravdu. Byl to pravděpodobně nejdražší kapr nejen v Československu, ale v celé střední Evropě. Přišel mého tatínka i s výdaji za výlov rybníka na rovných jedenáct a půl tisíce a za ty peníze bychom měli – jak na závěr večeře podotkla maminka – živé lososy dovážené přímo z Kanady.,⁷⁷ Vlastnictvím gramofonu, amerického automobilu a dalších věcí Ota Pavel dokládá, že si rodina Popperova-Pavlova nežila špatně. Když si tyto všechny věci mohla dovolit, tak její ekonomická situace byla dobrá. Výpovědi předchozích pasáží je, že typické pro malé dítě je, že již jen málo vzpomíná na to, že byla období, kdy byla ekonomická situace Popperových-Pavlových špatná. Ota Pavel se ve svých vzpomínkových povídkách zmiňuje především o hojnosti, jež zažíval se svou rodinou za první republiky. Zmínky o exekucích přechází jednou stručnou větou na konci následující pasáže. Leo Popper-Pavel je velmi úspěšný židovský obchodník, ale chybí mu hluboký smysl pro spořivost. Leo Popper-Pavel byl bohémem, a tudíž dával občas přednost svým zálibám. Peníze uměl vydělat, ale neuměl je dlouhodobě investovat. Životní filozofií Lea Poppera-Pavla totiž bylo: „To co se propije a projí, to už nám nikdo nevezme.“ „Tatínek chodil v dobách míru podle rybníka, v papírovém pytlíku míval žemle a krmil své kapry jak slepice: „Tu máte, kluci. Na. Na.“ Kapři připlavali, otevřeli vždycky tlamu, slupli žemli a šups! Ladným obratem zpátky pod vodu. Dával je také přikrmovat mlátem z toho blízkého pivovaru a kapříci vypadali jak buchtičky. Rostli, no zrovna jako z vody. Když přišli Němci, vzali je jako mnoho jiných věcí do zajetí. Jinak nám neměli Němci co sebrat, protože tatínek byl chytřej a už dlouho před válkou říkal, že se v naší rodině všechno projí, propije a užije (maminka mu občas vyčítala, že užíval hlavně sám). Ale přesně to tak nebylo, pamatuji se na doby, kdy vydělal dost peněz a dal nám všechno, co mohl, a ve špajzu viseli nádherní bažanti s krásnými dlouhatánskými ocasy a šunka, z který jsme si mohli, každý jak chtěl, ukrajoval. Byly však taky časy, kdy k nám chodili exekutoři zabavovat nábytek, a my jsme stávali v pozoru.“⁷⁸

Špatné ekonomické situace své rodiny, si kromě strohé zmínky o exekucích všímá málo. V následujícím případě jde o vjem zprostředkovaný, protože Ota Pavel v té době ještě nebyl naživu. „Než přišel k té slavné švédské firmě Elektrolux, prodával hasicí přístroje domácí výroby Tutankamen. Bylo známo, že po zásahu Tutankamenem vyhořela nejedna

⁷⁷ Tamtéž, s. 32

⁷⁸ Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 80-81

fabrika. Také se někde zmínil, jak jsme v té době žili, a to se v Praze rozšířilo. Bydleli jsme ve vesničce uprostřed lesů blízko Mariánských Lázní a jedli osolené houby bez vajíček a chleba se zdravou cibulí.⁷⁹

Následující řádky vypovídají o tom, že špatnou ekonomickou situaci nevidí Ota Pavel v hospodářské krizi 30. let, ale v otcově pracovním výkonu. „V popředí jeho zájmu stál obchod a ryby. V obojím neuvěřitelně vynikal, rybám však dával přednost, a to byla věčná škoda pro naši rodinu a také pro švédskou firmu Elektrolux, kde dělal obchodního cestujícího s ledničkami a vysavači. Častokrát se přímo vytratil z obchodní cesty a našly ho obvykle na Berounce, jak chytá se svým nejlepším přítelem převozníkem Karlem Proškem štiky na okouny.“⁸⁰ „Korálkovi dokonce pozvali tatínka a maminku do své vily na Ořechovce, a když si tatínek prohlížel v akváriu pruhované skaláry a pan Korálek se někde jinde naší maminky zdvořile vyptával na nás dětičky, přistoupila paní Irma k tatínkovi a velice tiše mu řekla: „Až mě pan profesor Nechleba namaluje, tak to oslavíme. Jen my dva.“ To vlilo mému tatínkovi do žil energii, která málem přivedla naši rodinu na mizinu. Místo aby prodával vysavače a živil tak maminku, tři kluky a americký automobil buick, co byl už zase v provozu, chodil za panem profesorem Nechlebou, seděl s ním a pozoroval ho celé hodiny při práci. Můj tatínek, jenž před časem neměl ještě ani tušení o existenci nějaké olejomalby a živého malíře, začínal teoreticky ovládat různé druhy malířské techniky a pan profesor ho seznámil s celou plejádou současných slavných malířů. Znal počet obrazů pana profesora, pamatoval si, co má který namalovaný člověk na sobě a jak se tváří. Věděl, že pan profesor namaloval redaktora Boučka v roce 1909 a herce Eduarda Vojana o dva roky později. Začal také rozumět perským kobercům, a když pan profesor nemohl, krmil za něho dogu Heliose, psa Sama a papoušky. Naši maminku, která dobře věděla, že to všechno se děje kvůli paní Irmě, však přešla trpělivost a řekla důrazně tatínkovi: „Už moc dlouho trvá ten tvůj zájem o umění. Do něčeho se řítíš. Děti pomalu nebudou mít co jíst.“ Jenže neuměl povolit.“⁸¹

Souhrnnou výpověď této podkapitoly je, jak Popperovi-Pavlovi, žili za první republiky. Jakým způsobem dokázali přežít hospodářskou krizi. V této podkapitole se hlavně ukazuje jednání Lea Poppera-Pavla. Rovněž je tato podkapitola výpovědí o životě středostavovské rodiny.

⁷⁹ Tamtéž, povídka Ve službách Švédska s. 35-36

⁸⁰ Tamtéž, povídka Nejdražší ve střední Evropě s. 28

⁸¹ Tamtéž, povídka Ve službách Švédska s. 46-47

4.3.2 Ekonomická situace během Protektorátu Čechy a Morava

Za druhé světové války se samozřejmě ekonomická situace Popperových-Pavlových zhoršila. Vyvlastnění židovského majetku, znamená vyřazení židů ze společnosti a to už je předstupeň jejich exterminace. Židé odevzdávají svůj majetek před odchodem do koncentračního tábora židovské obci. Zůstává jim jenom majetek, který zůstal jejich matce jako árijce. Otec Leo a jeho starší synové Jiří a Hugo pracují na šachtě. „Pak tatínek a bráškové pracovali na kladenský šachtě.“⁸² Jako židé mají jen omezený výběr povolání, která smějí vykonávat. Ota Pavel si všímá, jaké zaměstnání vykonává jeho bratr Hugo. „Předváděl nám, jak mele Koníčkovíc mlýn. Pracoval tam jako mládek a spíš jako poskok zadarmo, za mouku a za vlídné slovo. Vykládal obilí a vysypával pytle. Měl staré kolo a káru a v ní rozvážel sedlákům chleba. Většinou vodil kolo do vršku i z vršku, aby ho kára neporazila. Sedláci dávali dobré žito a dostávali fajnový chleba, který voněl všude, kudy jeho kolo jelo. K večeri dostával Hugo chleba, pивní sýr a domácí pivo. Spal ve mlýně na palandě. Když pak Hugo odcházel do koncentráku, nakláněl se jeho hezký obličej nad mou postelí, horkýma rukama mi tiskl tváře a šeptal mi zvláštní tajemství: „Až na tom budete nejhůř, tak si dojdí do Koníčkovíc mlejna pro stařečka kapra. Zapomněli ho tam při výlovu, asi se schoval v kořenech. Nikdo o něm neví. Pluje tam vousatý pod krajní starou vrbou. Krmil jsem ho domácím chlebem pro sebe. Ale já už ho nepotřebuju. Naházej tam chleba a on připluje.“⁸³ Ota Pavel vnímá nedostatek jídla za války a reaguje na něj tak, že se podílí nejen on ale i jeho rodiče na černém trhu. Závěr předchozí pasáže vypovídá o tom, že Otů Pavla nabádá vlastní bratr, aby se na černém trhu podílel. Směna potravin vypovídá o tom, že je černý trh za Protektorátu Čechy a Morava velmi rozvinutý. Výpovědi následujících pasáží je, že Leo Popper-Pavel neváhal při opatrování potravin i překračovat některá protižidovská opatření, např. zákaz opouštět místo trvalého bydliště. „Ještě ten den jsme začali s maminkou vyměňovat kapry kupcům a sedlákům za jídlo. Kapři mně před vánocemi otvírali brány a vrata do těch nejzatvrzejších pevností, jak jsem ukázal v tašce velké buclaté macky, panímámy jásalý a můj studený pokojíček se plnil sádlem, uzeným, moukou, pecny bílého chleba, cukrem, balíky cigaret. Byl jsem taky několikrát pozván za stůl s bílým kafem a vánočkou, už jsem nečekal dlouho u vrat, ale byl jsem vítán jako král, jemuž otevřeli kapři cestu do světa. Prostě můj nejštědřejší válečný vánoce.“⁸⁴ „U Proška táta nespál. Jen kolo si

⁸² Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 81

⁸³ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Dlouhá míle s. 42

⁸⁴ Ota Pavel, Zlatý úhoř, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Kapři pro Wehrmacht s. 87

dal do stodoly a vzal si v nůši na ostrov žitnou slámu, lehl si v noci na ni a přikrýval se gumákem. Karel mu přinesl k snídani mlíko, chleba a čerstvé makové buchty od paní Karolíny. Táta kalil vodu a chytal maličké řízky na velké úhoře, připravoval šňůry a skládací haltýři. V Buštěhradě měl od sedláků slíbeno za úhoře maso a sádlo ze zabijaček. Ale byly krásné světlé, a tudíž špatné noci. Měsíc svítil naplno, tak pro básníky, a úhoři, noční dravci, se asi báli a nežrali. Tatínek už si zoufal, celé noci nespál a napichoval rybičky a žížaly na háčky. Ráno šňůry zely prázdnotou a on se tloukl do hlavy.⁸⁵ „Na Buštěhrad přijel odpoledne a srnec byl spravedlivě rozdělen. Jednu kýtu jsme dali pekaři Bláhovi, byl k nám za války moc hodný, jednu do statku Burgrovým, ti k nám byli ještě hodnější, a ostatní naložila máma do takové krásné kamenné štoudve a dělala mým bráškům Hugovi a Jirkovi omáčky a bifteky, což byla její veliká specialita.“⁸⁶ Ota Pavel zde reflektuje, proč chodí chytat ryby. „Konec války byl ve vzduchu jako naděje. Oba buštěhradské rybníky slovíli a kapry snědli. Nic už do rybníků nedali, protože nic neměli. Kapří násada došla, tak jako docházela munice. A snad už to bylo každému jedno, na pořad dne nastupovaly jiné starosti. Jenom mně ryby chyběly.“⁸⁷ Souhrnou výpovědí této podkapitoly je, jak se Pavlovi vypořádávají se svou tíživou ekonomickou situací. Jaké byly možnosti jejího řešení. Rovněž zde vidíme, že Popperovi-Pavlovi museli sáhnout i k nezákonným prostředkům.

4.3.3 Ekonomická situace během přechodného období 1945-1948

Československé hospodářství utrpělo druhou světovou válkou. Významnou pomoc poskytla Československu UNRRA – Správa spojených národů pro hospodářskou pomoc a obnovu založená 9. listopadu 1943. UNRRA vznikla jako hospodářská pomoc státům poškozeným druhou světovou válkou. Československo, které bylo hospodářsky oslabeno a nemohlo za dovoz zboží platit valutami, obdrželo pomoc od UNRRY zdarma. Čisté výtěžky z prodeje zboží po odečtení provozních výdajů, tak zůstali v Československu na krytí sociálních potřeb, na obnovu národního hospodářství a dalších přesně specifikovaných účelů. Pro realizaci chodu UNRRY pracoval Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu. Zabýval se organizací nákupu a převozu zboží UNRRA. V Československu byly důležité hlavně dodávky potravin, obilí, mouky, masa, ryb, mléka, kakaa, kávy, ale i spotřebního zboží, průmyslového zařízení, zemědělských zdrojů, dopravních prostředků,

⁸⁵ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 72-73

⁸⁶ Tamtéž, s. 78

⁸⁷ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Dlouhá míle s. 41

automobilů, lokomotiv. Rovněž byly důležité dodávky zdravotnických prostředků léčiv. Československo dodávalo v rámci UNRRY hlavně cukr. UNNRA skončila svou činnost 30. června 1947. Zboží od UNRRY tvoří trojnásobek placeného československého dovozu, spolu se sovětskou pomocí pomohlo Československu překonat tíživou poválečnou ekonomickou situaci. 24. 10. 1945 byl vydán dekret prezidenta republiky o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekret o znárodnění některých podniků potravinářského a dekret o znárodnění soukromých pojišťoven. Rovněž byla úspěšná obnova v zemědělství. Díky vzestupu potravin a průmyslového spotřebního zboží bylo umožněno zvýšení přidělových kvót a uvolnění prodeje některých méně důležitých produktů. Maloobchodní ceny a průměrné mzdy tvořily trojnásobek předválečné úrovně. To však neznamenal dosažení tehdejšího životního standardu. Stále ještě z druhé světové války přežívá přidělový systém, který platí až do roku 1953. Přídělový systém s sebou nesl řadu problémů. Přídělový systém limitoval spotřebu obyvatelstva. Zboží mělo nižší kvalitu než před válkou a některé spotřební zboží nebylo na legálním trhu vůbec k dostání. Stále zde přetrvával černý trh, ceny na něm byly o dost vyšší než ceny úřední. V roce 1947 došlo k velké neúrodě. Jejím důsledkem byl nedostatek potravin, což mělo za následek snížení přidělových dávek. Rovněž to s sebou neslo opětovné oživení černého trhu s rostoucími cenami. Československo v této době obdrželo dodávku 600 tisíc tun sovětského obilí. Na podzim 1947 byla uzákoněná tzv. milionářská dávka, jež měla částečně krýt ztráty zemědělců během již zmíněné neúrody. Tato dávka postihla nejmajetnější vrstvu obyvatelstva. Zhruba do roku 1950 rychle rostla osobní spotřeba obyvatelstva.

Poválečná ekonomická situace Popperových-Pavlových byla zpočátku špatná. Ota Pavel si uvědomuje, že po válce nebyl dostatek kvalitního zboží, neboť poválečná hospodářská obnova neprobíhala tak rychle. Tudíž Leo musel prodávat, co bylo po ruce. „Neprodával jenom artikl, který by ho byl hoden. To bylo ono! Po válce nebylo dobré zboží, „samý póvl, fujtajfl!“ – řekla by naše babička Popprová z Buštěhradu, kterou Němci zplynovali v Osvětimi. Prodával zmodernizované spony na kšandy, mast proti svrabu a reklamní skříňky, to byl největší kšeft. Ve skřínce běhal dírkovaný pás, světlo lezlo skrz dírky a vy jste mohli číst, co je téma dírkama napsáno. Třebas: punčochy opravíme do 3 neděl, boty do 3 měsíců (nedivte se, je po válce)

Tak ty skříňky byly dobrý, ale moc velký artikl to stejně nebyl.“⁸⁸ Pak se ekonomická situace Popperových-Pavlových zlepšila a to i navzdory tomu, že stále ještě přežívá přídělové hospodářství z období Protektorátu Čechy a Morava. Leo Popper-Pavel výnosně obchoduje, čehož dokladem je, že si může postavit chatu. „Tatínek chodil domů zase jako před válkou, nosil velké kytice růží a gladiol, házel na kulatý stůl stovky, hýřil vtípem a naše maminka se konečně usmívala a prohlašovala, že na mucholapkách něco dobrého bude, v létě začnou ty potvůrky lítat, musíme si mucholapky rozvěsit do pokojů. Tatínek měl teď peněz jako želez, na skále blízko vltavské přehrady nad Vraným rozestavěl chatu, ne, to nebyla chata, byl to takový malý hrad s oblouky a už z dálky bylo vidět, jak je mohutný a opravdu krásný. Na tu vysokou skálu jsme nosili v košíkách zem a tatínek tu sázel jahody a angrešt.“⁸⁹

Otův tatínek se však choval stejně jako za První republiky, ryby hrály v jeho životě velmi důležitou roli a opět se to promítlo v Leově pracovním výkonu „Tatínkovi se tehdy na Moravu nechtělo, pod naší novou chatou na přehradě začali brát cejni. Měli takové malé hubičky, plavali ve vodě stříbro-černí a chutnali výtečně na sádle s kmínem. Zní to idylicky, ale vždycky jak tyhle potvory začaly žrát, znamenalo to pohromu pro naši rodinu. Tatínek obvykle přestal pracovat.“⁹⁰ Následující pasáž vypovídá o tom, jak sám Ota Pavel prodává mucholapky a tím přispívá k zlepšení ekonomické situace své rodiny. „Dopadlo to náramně. Ten pán si objednal padesát tisíc mucholapek BOMBA-CHEMIK a já od něho odešel před večerem. Bylo to právě tolik, kolik potřebovala firma DERSOL k tomu, aby dokázala, že mucholapky se dají prodávat i v takové tradiční a krásné zemi, jako je Morava. Tatínek byl nad objednávkou šťastný, svítily mu oči, jako by pil, a pyšně mamince prohlašoval, že jednou budu nejlepším obchodním zástupcem na světě a jedním z nejbohatších mužů této zeměkoule (bohužel se to nestalo).“⁹¹

Ota Pavel si všímá toho, proč jeho otec přestal prodávat mucholapky. Příčinu spatřuje v malém pracovním výkonu prodáváčů při jejich prodeji, z důvodu jejich malých platů. „Začaly létat mouchy, objevily se všude a bylo jich mimořádně dost. Teď mělo nastat to, že stejně skvělým způsobem, jakým nabízel mucholapky můj tatínek, udělají to obchodníci. Ale copak se obchodníci mohli usmívat, balancovat na jedné noze, sugestivně se tvářit a vysvětlovat skvělé vlastnosti mucholapek? To všechno za tři koruny? Obvykle řekli: „Poslali nám letos tohle. Má to být dobrý.“ Tisíce žen přinesly bombu-chemik domů a teprve tam zjistily, že nelepí. A mouchy po usednutí na žlutý papír létaly rychleji než předtím. Žádný je

⁸⁸ Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Otázka hmyzu vyřešena s. 121

⁸⁹ Tamtéž, s. 127

⁹⁰ Tamtéž, s. 128

⁹¹ Tamtéž, s. 129

nespatřil zahynout. Co na tom, že je místnost prázdná? To mohl udělat průvan. Vida, máme otevřené dveře.“⁹²

Souhrnnou výpověď této podkapitoly je jak se Popperovi-Pavlovi vypořádávají s ekonomickou situací během přechodného období let 1945-1948. Jak se toto období odráží na jejich životním stylu. Vidíme zde, jak pomalu probíhala poválečná hospodářská obnova. Rovněž tato podkapitola vypovídá o tom, jak si Leo Popper-Pavel počínal při prodeji s nejrůznějším spotřebním zbožím.

4.3.4 Ekonomická situace v období komunistického režimu

Komunisté se dostali v Československu k moci po převratu 25. února 1948. Po únoru 1948 převážil v komunistické straně Československa proud, jenž podporoval mechanické přebírání „sovětských zkušeností z výstavby socialismu.“ O změně hospodářské politiky a celé koncepce výstavby socialismu svědčilo zatlačování menšího kapitalistického podnikání a náhlá změna postoje k středním vrstvám. Předúnorovou i bezprostředně poúnorovou představu komunistické strany o koexistenci dlouhodobé malovýroby a ostatního drobného podnikání vystřídal zavedení politiky rychlé socializace zemědělské malovýroby a menších životností. IX. sjezd komunistické strany prosadil kurz přeměny vícektorové ekonomiky na ekonomiku jednosektorovou. Kromě osobního vlastnictví měl existovat výlučně socialistický sektor ve státní a družstevní formě. V prosinci 1948 skončila dvouletka, které se poválečná obnova hospodářství v hrubých rysech podařila dostat na předválečnou úroveň. Spotřeba obyvatelstva se zvýšila přibližně na předválečnou úroveň, byla však méně sociálně diferencována a kvalita spotřebního zboží byla nižší. V letech 1949-1953 proběhla pětiletka, jejíž hlavní prioritou bylo vytvoření podmínek pro růst životní a kulturní úrovně lidu. Jedním ze základních rysů první pětiletky bylo odstranění kapitalistického sektoru až na malé zbytky v zemědělství, zanikla většina drobných soukromých živností a proběhla první etapa združstevňování. Za této pětiletky se uskutečnila strukturální přestavba hospodářství, při níž vzrostla váha průmyslu a v rámci průmyslu výroby výrobních prostředků, zejména strojírenství, strojů a zařízení. Stoupající podíl akumulace na užitém národním důchodu omezoval zdroje růstu životní úrovně, osobní spotřeba po značném přírůstku na počátku této pětiletky později stagnovala, k růstu životní úrovně přispěli hlavně vyšší zaměstnanost v nezemědělských odvětvích,

⁹² Tamtéž, s. 130

industrializace slabě rozvinutých krajů a rychlý vzestup společenské spotřeby obyvatelstva výdaje státu např. na školství, kulturu, zdravotnictví, sociální zabezpečení, bytovou výstavbu. Během druhé pětiletky v letech 1956-1960 osobní a společenská spotřeba stále rostla a pokračovalo snižování maloobchodních cen. V období druhé pětiletky zanikly téměř všechny soukromé živnosti. Popperovi-Pavlovi pak pracovali v JZD ve Vraném nad Vltavou. Ani zde nedopadli dobře. Jejich ekonomickou situaci vnímá Ota Pavel rovněž prostřednictvím majetku, který v této době měli. Buštěhradské rybníky měl Leo Popper-Pavel jen v pronájmu až do začátku války, kdy o ně přišel. „Tatínek se zase vracel k půdě. Ale už neměl rybníky a v nich kapry, ani pole u Hřebče a na nich pšenici. Zbyla mu chata a pod ní chytal cejny, ale ti jednoho dne přestali a s rybami byl konec. Předseda JZD Vrané, Rákosník, mu vzkázal, zda chce krmit prasata. Oživil: „Konečně krásná a pořádná práce, nadělám tam majlant.“ Mamince řekl: „Když chceš, přijď za mnou.“⁹³ „Tatínek nic neřekl, jenom otevřel dveře od domečku, kde bydleli, a začal vynášet věci. Lavor, peřiny, deky, pár židlí.“⁹⁴

Na sklonku života Popperových-Pavlových nebyla jejich ekonomická situace tak špatná, protože se Leo Popper-Pavel plně věnoval práci, tentokrát pěstoval králíky. „Pracovali a žili v bláhovém snu o Mesiáši, že se jednou vzdají. Ale protože víc pracovali, než snili, nebylo to tak špatné. Tatínek už nechodil za ženským, bouře přešla, nastal klid. Jenom peněz bylo málo. Rozhodl se znovu, že zase nadělá majlant, tentokrát za pomoci králíků. Králíky zpočátku kupoval, pak je rozdával anebo prodával. Pracoval jako nikdy v životě. Postavil pro králíky desítky kotců, ozdobil je závěsy, vypadaly jako hrady pro ušaté panstvo. Zavedl si zvláštní chov králíků šampanů, měli barvu jak americké rakety startující na Měsíc, někdy byli víc stříbrní a někdy víc šedí a oči měli na králíky krásné a moudré, jako by všechno věděli.“⁹⁵ „A ty růže rostly rovně k nebi, měly silné stonky a lístky a květy jako z vosku. Sám ty růže nikdy nestříhal, nesnesl, jak padá květ k zemi, musela je stříhat maminka. A vzadu na zahrádce, kde byl výhled na zbraslavský zámek, měl záhony gladiol. Rostly tu také jahody, rybíz, angrešt. Uprostřed chládku měl schovaný před sluncem betonový bazén a v něm plavali zelení úhoři se zdánlivě zlým očima, které chytil v Berounce. V zimě, když napadl před okny sníh, líčil železa na havrany. Jak se havran chytil a třepal křídly, běžel pro něj třebas v bačkorách. Jezdili tam k němu z Prahy v té době mnozí moudří lidé a on jim dělal polévku z moudrých havranů.“⁹⁶

⁹³ Tamtéž, povídka Prase nebude! s. 160

⁹⁴ Tamtéž, s. 161

⁹⁵ Tamtéž, povídka Králíci s moudrým očima s. 175

⁹⁶ Tamtéž, s. 176

Souhrnnou výpovědí této podkapitoly je jak prožívala středostavovská rodina Popperových-Pavlových období komunistického režimu. Vidíme zde, že Leo Popper-Pavel již neprodával mucholapky a jiné podobné zboží, ale živil se v zemědělství a prodejem králíků, které pěstoval. Vidíme zde některé typické prvky socialistického hospodářství jako JZD. Rovněž zde vidíme pokles střední třídy, do které Popper-Pavel patřil.

4.3.5 Ekonomická situace Oty Pavla a jeho sourozenců v období komunistického režimu

Ota Pavel ve svých povídkách reflektuje i svou vlastní ekonomickou situaci a ekonomickou situaci svých bratrů. Zde se ukazuje jeden z faktorů platných v Československu po únoru 1948, a to ten, že obyčejný člověk musel hodně dlouho šetřit, než si mohl dovolit koupit některé zboží. V tomto případě se jednalo o automobil. Navíc automobil byl nedostatkovým zbožím. „Nejstarší Hugo neboli Bufák je z nás nejopatrnější na prachy, protože jich měl vždycky nejmiň. A nejvíc jich vždycky nacpal do rybářského vercajku. Měl americké pruty Noris Shakespeare, na které se chodil dívat do skříně, a ty nejkrásnější třpytky měl rozvěšené na záclonkách, takže měl pořád v bytě vánoční stromeček. Jirka byl chtivý na ryby, protože je jedl rád a jeho žena Dana je taky měla ráda, takže když přivezl ryby, měl to doma o něco lepší. Ryby obalovaly jako řízky a dávaly do náramného láku jako u Prošků. Na naší první poradě se mluvilo o jídle. Ty tam byly doby, kdy jsem chodil desítky kilometrů po Křivoklátsku a pil jsem osolená syrová vajíčka a ukusoval krajíce suchého chleba. Teď se chystaly hody. Udělali jsme seznam, jako když máme vyrazit na horu hor Nangá Parbat. Hugo v té době žil na Kladně a informoval nás o přípravách. Chtěli jsme jet do kraje dětství, vrátit se tam a stát se malými chlapci. V sobotu jsme vyjeli z Prahy za Hugem dvěma taxíky, protože do jednoho se všechny věci nevešly. Na Kladně taxíkáři vyložili: pruty, stany, haltýř, husu a dvě kachny, hrnec s kyselým zelím, brambory, spací pytle, kotlíky, šunku a sádlo, koňský salám, salám točený obyčejný, zeleninu, mouku, oleje a další kuchařské suroviny, přísady a ingredience a nás. Hugovým autíčkem jsme měli pokračovat dál. Bylo to auto Tatra 57, jeden z prvních typů hadimršky. Hugo na ní lpěl, šetřil na ni řadu let. Když uviděl tu kupu věcí, zaúpěl.“⁹⁷

⁹⁷ Tamtéž, povídka Žehlička s. 164-165

Souhrnnou výpovědí této podkapitoly je, jak musel dělník, jakým byl Hugo Popper-Pavel dlouho šetřit, než si mohl dovolit koupit automobil. Rovněž se zde ukazuje na příkladu skladby jídla ekonomická situace Jiřího a Oty Pavla. Rovněž je zde ukázán životní styl bratří Popperových-Pavlových.

4.4 Zkušenost s okupační mocí a protižidovská opatření během Protektorátu Čechy a Morava

4.4.1 Právní předpisy

Obyvatelstvo Protektorátu včetně židů zažívalo různé zkušenosti s okupační mocí. Jednalo se např. u židů o zkušenost s prohlídkami gestapa u nich doma nebo v podnicích, které zažívali, když je někdo udal, nebo když byli viděni, že překračují některá s protižidovských opatření, nebo provádějí tzv. říši nepřátelské činy např. vyhýbání se transportům do koncentračních táborů, sabotáže, vyrábění třaskavin a rozbušek pro sabotáže, vyrábění ilegálního tisku, hanobení německých výrobků, čímž poškozují její hospodářství. Rovněž mohli zažít zkušenost s okupační mocí i jako odbojáři. I židé se účastnili odboje, svědčí o tom, např. František Taussig, komunistický funkcionář židovského původu popravený na podzim 1941 za prvního stanného práva. Zkušenost s okupační mocí zažívají židé i prostřednictvím protižidovských opatření, jež podstatně omezují jejich život. Nakonec zažívají zkušenost i s transporty do sběrných a vyhlazovacích táborů a ghatt, kde je s nimi nelidsky zacházeno. Existuje odborná literatura věnující se problematice protižidovských opatření. Historik Miroslav Kárný napsal knihu „konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice.⁹⁸ Dále tuto problematiku detailně zpracovala právnička Helena Petrův, jež napsala specializovanou monografii Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939-1941.⁹⁹ Protižidovská opatření vycházela již v období Druhé republiky tedy na přelomu let 1938-1939.

27. ledna 1939 jsou židé propuštěni ze státní správy. Protektorátní vláda a okupační úřady zejména úřad říšského protektora pak v protižidovských opatřeních pokračovaly. Cílem těchto opatření je vyloučení židů z veřejného života, aby židé bydlící v Protektorátu neovlivňovali vztah Protektorátu Čechy a Morava k říši.

„Svůj vliv na protižidovskou politiku chtěla prokázat i protektorátní vláda, která měla především zájem na převedení židovského majetku do českých rukou. Tím se kromě jiného chtěla bránit obávané germanizaci.“¹⁰⁰

⁹⁸ Miroslav Kárný, „Konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Nakladatelství: Academia, Praha 1991

⁹⁹ Helena Petrův, Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava 1939-1941, Nakladatelství: Institut Tereziánské iniciativy - Sefer, Praha 2008

¹⁰⁰ Richard Seemann, Cesta do Wannsee, Nakladatelství: Zdeněk Susa, Středokluky 2008 s. 78

17. března 1939 Protektorátní vláda „zakázala výkon lékařské praxe lékařům „neárijského“ původu ve všech veřejných a zdravotních orgánech a zařízeních sociálního pojištění, vzala na vědomí opatření advokátní komory v Praze o zastavení praxe „neárijských“ advokátů a uložila ministrovi spravedlnosti předložit návrh na generální úpravu v této věci. Zmocnila ministra obchodu, aby projednal s průmyslovými organizacemi a podniky odstranění „neárijců“ ze všech vedoucích míst, a souhlasila, aby obchodnický stavovský spolek Merkur vydal nálepky k vnějšímu označení árijských obchodů.“¹⁰¹

Merkur byl obchodnický stavovský spolek s povinným členstvím tzn. zavedením nálepky vydané tímto spolkem se paušálně zavádí označení árijských obchodů.

21. března 1939 protektorátní vláda umožnila, příslušným ministerstvům ustanovit v podnicích, kde to vyžadoval veřejný zájem důvěrníka nebo nuceného správce jednalo-li se o podnik velmi významný. Nebylo zde ještě řečeno, že by se toto nařízení vztahovalo na židovské podniky. Prováděcí výnos ministerstva obchodu k tomuto nařízení však uvádí jako jedno z kritérií pro výběr vhodných podniků pro správu takové závody, jejichž držitel je neárijského původu. Pověřeným místním úřadům se do stanoveného termínu ukládalo provedení průzkumu svého obvodu a na základě vyplněných dotazníků, jež byly součástí vyhlášky, stanovit přehled podniků, u nichž ustanovení důvěrníka nebo vnuceného správce připadalo v úvahu.

27. března 1939 Protektorátní „vláda schválila osnovu vládního nařízení, kterým se omezuje nakládání s některými hmotnými věcmi movitými. Na první pohled ani toto vládní nařízení nepatří k protižidovským normám. Všeobecně se v něm zakazuje nakládat bez souhlasu okresního úřadu věcmi movitými jakéhokoli druhu, jejichž obecná hodnota přesahuje 50 tisíc korun, tj. nesměly se zcizovat, ani nabývat, ani nesměla být zřizována či nabývána věcná práva k nim. V osnově nebylo ani zmínky, že má na mysli židovský majetek. Úřední souhlas se směl udělovat, jestliže nebylo námitek z hlediska veřejných zájmů. Úřad měl přitom rozhodovat podle volného uvážení.“¹⁰² Toto nařízení týkající se nakládání s některými hmotnými věcmi movitými nevešlo nikdy v platnost, protože jeho vstoupení v platnost, by znamenalo, že s každým arizačním případem v protektorátu by musely souhlasit české úřady. Tím by přešla arizace do českých rukou, a to političtí i hospodářští představitelé okupační moci nehodlali dopustit.

29. března 1939 židům je zakázáno volně disponovat majetkem.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 79

¹⁰² Miroslav Kárný, „Konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Nakladatelství: Academia, Praha 1991 s. 24

21. června 1939 byla přijata norimberská nomenklatura. Podle § 5 odst. 1. Zákona o říšském občanství se za „žida považuje osoba, která pochází „od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů“. Za úplně židovského se podle rasy považoval prarodič, jestliže kdy příslušel k židovské náboženské obci. Při dvou takových prarodičích byl „míšenec“ považován za žida, (§ 5 odst. 2.) jestliže 15. září 1935 nebo později náležel k židovské obci, byl v manželství se židem, resp. pocházel z manželství se židem, které bylo uzavřeno po 15. září 1935.“¹⁰³ „Nařízení k zákonu o říšském občanství v § 2 určovalo, že židovským míšencem je ten, kdo pochází od jednoho nebo dvou prarodičů podle rasy plně židovských, není-li podle (§ 5 odst. 2.) považován za žida.“¹⁰⁴

21. června 1939 vyšlo nařízení říšského protektora o židovském majetku, jež stanovilo co nejširší definici židovského podniku. „Za židovský byl považován podnik veřejné obchodní společnosti nebo komanditní společnosti, „jsou-li jeden nebo několik osobně ručících společníků židé.“ Podobně u podniků právnické osoby mohl stačit jeden nebo několik členů správní rady nebo dozorčí rady. Jiným kritériem mohla být skutečnost, že židé vlastnili více než čtvrtinu kapitálu takové společnosti. Pobočka židovského podniku se považovala za židovský podnik, zatímco pobočka nežidovského podniku se považovala za podnik židovský, byl-li vedoucí nebo jen jeden z vedoucích žid. Navíc bylo připojeno ještě ustanovení připouštějící nejvolnější a nejsvévolnější výklad: „Podnik se považuje za židovský i tehdy, je-li skutečně pod rozhodným vlivem židů.“ Židům a židovským podnikům Neurathovo nařízení zakázalo nakládat s nemovitostmi, právy na nemovitostech, hospodářskými závody a podíly na nich, cennými papíry všeho druhu, propachtovávat pozemky a hospodářské pozemky bez písemného souhlasu říšského protektora. Nařizovalo se jim ohlásit u německých vrchních zemských radů zemědělské a lesní pozemky, předměty ze zlata, platiny, stříbra, drahokamy, perly, drahocenné a umělecké předměty, pokud cena jednotlivých předmětů nebo sbírky přesahovala částku 10 tisíc korun. Zakazovalo se nabývání nemovitostí, podílů na hospodářských podnicích, cenných papírů, přejímání a znovuzřizování hospodářských závodů. Říšský protektor ustanovoval v židovských podnicích správce, kteří podléhali jeho doзору a příkazu. Mohl odvolat důvěrníky a vnucené správce dosazené podle předpisů protektorátních. Pokud šlo o židovský majetek, právo dosazovat správce příslušelo výlučně protektorovi.“¹⁰⁵

¹⁰³ Tamtéž, s. 32

¹⁰⁴ František Cinger Tři osudy, Nakladatelství: Erika, Praha 2004 s. 28

¹⁰⁵ Miroslav Kárný, „Konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Nakladatelství: Academia, Praha 1991 s. 32

15. července 1939 výnosem říšského protektora zřízena ústředna pro židovské vystěhovalectví. „Expropriace židovských vystěhovalců z Protektorátu byla okupačními úřady cílevědomě řízena, aby posilovala expanzi německých bankovních a průmyslových koncernů do československého hospodářství. Už 29. března 1939 se na poradě zástupců německých bank a říšského ministerstva hospodářství s úředníky gestapa a sicherheitsdienstu dohodlo, že německé banky mají získat předstih před bankami českými také zásluhou gestapa, které bude dávat židům povolení k vycestování pouze tehdy, jestliže svůj majetek předají německým bankám do správy „k věrné ruce“.¹⁰⁶ Takže zástupci okupační moci se dohodli na podmínkách židovského vystěhovalectví ještě dřív, než byla založena samotná ústředna pro židovské vystěhovalectví. „, podle zakládací listiny měla všemi prostředky odstraňovat překážky židovského vystěhovalectví, vytvářet vystěhovalecké možnosti, obstarávat potřebné devizy, zřizovat a kontrolovat přeškolovací zařízení apod.“¹⁰⁷ Na konci léta 1939 klesá počet žádostí o vystěhování, protože díky vypuknutí války se některé cesty používané vystěhovalci staly nebezpečnějšími, ale hlavně se s rostoucím počtem válčících států zúžily možnosti, kam se mohou židé vystěhovat. Pro židy se uzavírá možnost vystěhovat se do Palestiny a do Velké Británie. Palestina a Velká Británie byly dva hlavní směry, kudy židé odcházeli. Pro vystěhování potřebovali židé doklady, (museli mít od Němců povolení k vystěhování čili visum a potvrzení, že odevzdali majetek) a rovněž musí mít visum od toho přijímajícího státu. Na počátku války končí svou činnost britský konzulát a britské vyslanectví v Praze, takže zde není žádná instituce, která by jim to visum vydala. V říjnu 1939 byla stanovena vystěhovalecká daň ve výši 25% jmění. Rovněž za pasy a další formalities spojené s vystěhováním museli židé platit. Každý si nemohl vystěhování za těchto podmínek dovolit.

4. července 1939 vyšlo nařízení protektorátní vlády o právním postavení Židů ve veřejném životě, řešící vyloučení Židů z některých pozic. Svá místa museli opustit např. advokáti, kandidáti advokacie, notáři, kandidáti notářství, soudci, inženýři z báňské komory. Zůstat mohlo jen určité procento z nich, aby zajistilo služby pro židovské klienty. Týkalo se to např. lékařů a zvěrolékařů.

14. srpna 1939 zákaz vstupu židům do veřejných podniků.

14. srpna 1939 byla vydaná vyhláška policejního ředitelství v Praze týkající se návštěvní doby pro židy na městských plovárnách a veřejných koupalištích, lázních, nemocnicích, chorobincích, chudobincích a sanatoriích a oddělení místností. Dále měla být označena restaurační zařízení se židovskou klientelou nebo majitelem, jenž měl židovský původ označením židovský závod. Stejná vyhláška přikazovala majitelům vyjmenovaných podniků,

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 35

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 36

majících své zařízení jej okamžitě označit nápisem Židům nepřístupno. Ostatní místa Protektorátu vydávala vyhlášky s ohledem na místní podmínky, většinou v nich vymezovala konkrétní místa, kam Židé nesměli vstupovat. Někde byly vyhlášky mírnější či drastičtější nebo vyšly později.

V září 1939 je nařízením protektorátní tajné policie židům zakázáno opouštět své byty po dvacáté hodině.

Od ledna 1940 směly být všechny platby ve prospěch židů směřovány pouze na vázané konto příjemce u devizové banky. Židé z tohoto konta smí vybírat maximálně 1500 korun měsíčně.

Od 20. února 1940 nesměli židé navštěvovat biografy a divadla. Už v srpnu 1939 vyšlo nařízení filmového ústředí v Čechách a na Moravě se souhlasem pověřence říšského protektora pro filmové věci zákaz Židům chodit do biografů. Mnohá města tak však činila na základě nařízení o styku mezi Židy a nežidy, jež zakazovalo Židům vstup do veřejných místností (restaurací kaváren a hostinců). Na pokladnách biografů a divadel musel být nápis Židům vstup zakázán.

Od února 1940 museli židé mít podle oběžníku ministerstva vnitra občanské legitimace označené červeným písmenem J. Toto nařízení bylo vydáno na základě přípisu říšského protektora z 26. ledna 1940.

Od února 1940 byla povinnost zkoumat při výplatě z vkladních knížek poštovní spořitelny, zda byl její majitel židovského původu či nikoli. Dělo se tak na základě vyplňování dotazníků pro nežidy a židy. Židé museli prohlásit, že nevybrali ze své knížky a účtu více než povolených 1500 korun během sedmi dnů.

7. března 1940 vyšla vyhláška ministerstva dopravy o zajištění židovského majetku. Současně s touto vyhláškou byl vydán pokyn o označení vkladních knížek poštovní spořitelny výrazným písmenem N. u židovských majitelů a výrazným písmenem A u nežidovských majitelů. O několik dní později se tato vyhláška začala vztahovat i na nežidovské manžele Židů.

V květnu 1940 vyhláškou policejního ředitelství v Praze bylo Židům zakázáno chodit a setrvávat ve veřejných sadech a zahradách (parcích), nalézajících se v policejním obvodu Hlavního města Prahy. Již 10. 5. 1940 bylo Židům zakázáno chodit do Stromovky-Královské obory. Této vyhlášce předcházely články v protektorátním tisku, jež navrhovaly místa (parky, zahrady a hřiště) kterých se má zákaz týkat. Komise Prezídia zemského úřadu s danými návrhy pracovala a pak je posílala na vyšší místa. Příslušná ministerstva vyhodnocovala, která

z navržených míst budou Židům zakázána. Židovská náboženská obec dala židům jako kompenzaci Schwerinovy sady v Praze u Starobince.

Od července 1940 byla stanovena nákupní doba pro židy nařízením ministerstva vnitra na dvakrát dvě hodiny, později od 21. ledna 1941 jen na dobu od 15. do 17. hodiny.

5. července 1940 byl vydán zákaz židům jezdit nájemnými auty používat drožky a taxíky.

26. července 1940 byly oběžníkem ministerstva vnitra zrušeny oddělené místnosti pro židy v podnicích veřejného stravování. Majitelé těchto podniků se zároveň museli rozhodnout, zda budou jejich podniky árijské a židé do nich nebudou smět chodit či tyto podniky budou zpřístupněny pouze židům a patřičné oznámení na nich museli vyvěsit.

Od srpna 1940 nesmí židovské děti kromě německých navštěvovat české školy. Rovněž je zakázáno soukromé vyučování.

12. září 1940 je židům vyhrazen pouze poslední vlečný vůz elektrických drah.

18. listopadu 1940 židé mají povinnost předložit ke zrušení vkladní a spořitelní knížky.

„V polovině ledna 1941 ministerstvo sociální a zdravotní správy zakázalo podporovat židovské osoby z prostředků určených pro podporu nezaměstnaných. Pracovním úřadům uložilo, aby nezaměstnaným židům zajistilo práci na stavbách silnic, při pozemních pracích, při zakládání zelených pásů apod. Směrnice, jak má být organizováno nasazení židovských pracovních sil, vydal 17. dubna 1941 vedoucí hospodářského oddělení úřadu říšského protektora W. Bertsch. Výběr pracovišť byl výhradní věcí pracovních úřadů. U židovských mužů bylo podmínkou nasazení ve skupinách, oddělených od ostatních při práci i při ubytování. V zemědělství museli být skupiny nejméně desetičlenné. V nich mohly pracovat i židovské dívky. Bertschovy pokyny pak byly vtěleny do výnosu ministerstva sociální a zdravotní správy z 9. května 1941 a jejich realizace uložena pracovním úřadům. Židovské náboženské obce, resp. ústředí práce zřízené u pražské obce, mělo pouze pro určená pracoviště vybírat příslušný počet lidí a doporučovat vedoucí skupin. Z Bertschova příkazu se v dubnu konaly pod dozorem německých lékařů prohlídky k ohodnocení pracovní způsobilosti.“¹⁰⁸ Trestné bylo nepovolené zaměstnání židů. Odůvodněno to bylo tím, že by Češi vzhledem k přátelskému vztahu k židům obcházel pracovní úřady. „Podle výnosu o včleňování židů do práce, který 29. srpna 1941 vydalo ministerstvo, židovské náboženské obce musely zařídit nové lékařské prohlídky všech mužů. Referenti, určení obcemi, měli předložit jejich seznam s výsledky lékařské prohlídky a s označením nezaměstnaných a nevýdělečných osob. Pracovní úřady je pak nasazovaly především na stavby silnic, pozemní stavby, do kamenolomů, cihelen, hornických podniků, pískoven, k dobývání kaolinu, a

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 69

k pracím melioračním. V průmyslu, obchodě a živnostech směli být židé zaměstnání také jen v uzavřených skupinách. Objednavatel židovských pracovních sil musel podepsat prohlášení, že židé u něho zaměstnaní budou pracovat odděleně od nežidovských dělníků, že budou i odděleně ubytováni a stravováni. Výjimky musely mít souhlas ministerstva. Dozorčí právo příslušelo Ústředně pro židovské vystěhovalectví, která prakticky schvalovala každé pracovní zařazení skupiny židovských dělníků.“¹⁰⁹

6. února 1941 bylo židům vyhláškou zemského prezidenta v Čechách zakázáno vykonávat rybářství.

Na základě zákazu ze dne 21. července 1941 nesměli Židé vstupovat do lesů na celém území Protektorátu Čechy a Morava.

Od srpna 1941 nesměli židé používat lůžkové a spací vozy.

Heydrich vydal „1. září 1941 policejní nařízení, jímž se zakazovalo židům, kteří dovršili šestý rok života, ukazovat se na veřejnosti bez žluté šesticípé hvězdy velikosti dlaně, černě vytažené a s černým nápisem JUDE. Musela, být nošena viditelně pevně přišita na levé náprsní straně části oděvu. Nařízení neplatilo pro židovského manžela, žijícího ve smíšeném manželství, pokud byli z manželství potomci, kteří neplatili za židy, a to ani tehdy, když manželství již nestávalo, nebo když jediný syn padl v současné válce. Nevztahovalo se také na židovskou manželku při bezdětném manželství po dobu trvání manželství. Policejní nařízení nabylo platnosti 14. dnů po jeho vyhlášení.“¹¹⁰ Toto policejní nařízení tedy vstoupilo v platnost 19. září 1941. V Protektorátu Čechy a Morava však platilo ještě v zostřenější podobě. Od 1. října 1941 museli nosit žlutou hvězdu s nápisem JUDE všichni židé starší šesti let a to bez výjimek.

Nařízení platné od 19. září 1941 obsahovalo rovněž zákaz pro židy opouštět obvod obce bez úředního povolení, kde měli trvalé bydliště.

Podle vyhlášky policejního ředitelství v Praze z 6. září 1941 byl Židům zakázán vstup do veřejných knihoven. Rovněž Heydrich začal vydávat další protižidovská opatření. Heydrich „29. září vydal výnos nařizující uzavření všech synagog a modliteben s odůvodněním, že se staly shromaždištěm všech podvratných židovských elementů a ohniskem ilegální šeptané propagandy. Současně nařídil uvalit ochrannou vazbu na Čechy, kteří zvláště demonstrativně projeví své přátelství k židům, tj. uvěznit je v koncentračním táboře. Označil je za české elementy, které tímto postojem chtějí dokumentovat své i jinak říši nepřátelské zaměření.“¹¹¹

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 70

¹¹⁰ Tamtéž, s. 73

¹¹¹ Tamtéž, s. 74

Od 14. října 1941 směli židé používat jen nejnižší třídy ve vlaku a cestovat vlakem směli jen na povolení německého nebo protektorátního úřadu. Rovněž židé nesměli používat rychlíky a zrychlené vlaky.

Od 21. října 1941 židé nesměli stát na plošinách vlečných vozů se středním vstupem nýbrž jenom v zadním oddělení vozu. Od toho dne směli osoby židovského původu do autobusů trolejbusů a tramvají nastupovat jako poslední, sedět v nich směli pouze tehdy, jestli nebylo potřeba sedadel pro ostatní árijské cestující. Při přeplnění byli z dopravního prostředku vyloučeni jako první. Používat předplatné a zlevněné zpáteční lístky směli židé používat jen v případě, že jeli do zaměstnání. Jejich cestovní průkazy musely obsahovat potvrzení od zaměstnavatele a musely být označeny písmenem J. 25. října 1941 židům bylo zakázáno prodávat, darovat, zastavit, či dát do úschovy jakýkoli majetek.

Od 22. listopadu 1941 Židé nesměli používat autobusy.

9. prosince 1941 bylo Židům na popud ministerstva vnitra zakázáno účastnit se Plodinové burzy v Praze a zdržovat se v době jejího konání v jejím okolí tzn. v přilehlých ulicích.

Od července 1942 platí zákaz vyučování i v židovských školách.

Na podzim 1941 bylo přistoupeno na území Protektorátu Čechy a Morava ke konečné etapě konečného řešení židovské otázky, poté co ztroskotaly díky válečnému vývoji možnosti židovského vystěhovalectví. Hitlerovi se nezdařila blesková válka na podzim 1941 na východě, kam chtěl vystěhovat za Ural či před Ural židy s evropských území. Konečná etapa konečného řešení spočívala v jejich vyvraždění. Již 16. října 1941 začaly transporty židovského obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava do Lodže. Transportů z Prahy do Lodže bylo vypraveno na podzim 1941 celkem pět. Díky již zmíněnému zhroucení Hitlerova tažení na východ bylo jasné, že evakuace židovského obyvatelstva Protektorátu bude dlouho trvat a proto byl pro ně zřízen sběrný tábor v Terezíně. S jeho přebudováním na koncentrační tábor se započalo 24. listopadu 1941. Součástí Terezína byla také Malá pevnost, kde sídlila policejní věznice pražského gestapa. Chod Terezína měla na starosti komandatura SS v čele s táborovým velitelem. Stejně, jako v dalších koncentračních táborech byla zavedena v Terezíně tzv. židovská samospráva v čele s židovským starším a se svým poradním orgánem radou starších. Židovská samospráva se snažila ulehčit život vězňům v Terezíně, ale jelikož byla podřízena komandatuře SS, byly její možnosti v tomto ohledu omezeny. Terezín sloužil jako přestupní stanice pro transporty do velkých vyhlazovacích táborů a ghatt na východě (Minsk, Riga, Baranovič, Malý Trostinec, Raasik, Chelmno, Belžec, Sobibor, Treblinka, Majdanek, Osvětim ad.). Z Terezína odešlo na východ 63 transportů. Funkce Terezína byla rovněž decimační. Terezínští vězni byli decimováni hladem, epidemiemi a

prací. Terezín však sloužil i nacistické propagandě, která o něm občas hovořila jako o lázeňském městě. Významným zahraničním návštěvám, jednalo se o delegaci Mezinárodního výboru Červeného kříže, která Terezín dvakrát navštívila, ukazovali nacisté, jak se zde vězňům dobře žije. Transporty židů žijící ve smíšených manželstvích a židovských míšenců byly odesílány do Terezína až v lednu 1945. Židé odesílaní z Terezína dál do vyhlazovacích táborů byli v nich většinou zavražděni, nebo zemřeli v důsledku otrockých prací, nebo na různé epidemie či hladem. Terezín jako koncentrační tábor fungoval až do jara 1945. 5. května 1945 odešli z Terezína poslední příslušníci SS. Na konci války propukla v Terezíně epidemie skvrnitého tyfu. Tato epidemie byla překonána koncem května 1945 a poté započala repatriace vězňů.

4.4.2 Uplatnění norem a Pavlova zkušenost s nimi

Ota Pavel si uvědomuje zkušenosti s okupační mocí, ať už prostřednictvím prožitků otce, sourozenců nebo vlastních nebo blízkých přátel. Vnímá je však prostřednictvím nedospělého dítěte. S tím souvisí jeho vlídný pohled na tvrdou životní realitu v období protektorátu Čechy a Morava, o čemž vypovídají i následující řádky. V této pasáži si Ota Pavel všímá překročení protižidovského nařízení zakazujícího židům chovat domácí zvířata. Rovněž zde reflektuje i říši nepřátelské činy v tomto případě, se jedná o hanobení německých výrobků. Ukazuje zde i psychologii gestapa při vyšetřování Lea Poppera-Pavla, který naráží nejprve na pokrytecké chování velitele kladenského gestapa, jenž se zpočátku na něj usmívá, pak na něho křičí, ale fyzicky mu neublíží. Tento krok pak přenechá svému podřízenému, který Lea Poppera-Pavla již i fyzicky, napadne. „Když přijel tatínek domů, čekal na něho četník s puškou a bílým lístkem, podle něhož se měl dostavit na kladenské gestapo. Četníci hlídali tatínka celou noc, znali ho, jaký je ptáček, a báli se, aby neulítl. Ale tatínek ne. Za rozbřesku si oblékl své nejlepší šaty a svou nejhezčí kravatu a přišel si novou žlutou hvězdu. Nebyl vůbec posera a neznal ještě pány z gestapa. Šel, za ním šli četníci a on si zpíval, aby ho doprovod slyšel, tu naší: Až já odtud povandruju, dám si uzel na uzel, to že jsem tě, má panenko, tak brzičko omrzel. Dorazil autobusem a pak pěšky až k šéfovi kladenského gestapa a smekl před ním. Gestapák mluvil a tatínek brzy pochopil, že ho někdo udal z následujících důvodů:

1) že choval jako žid na černo husy, a to neměl dělat,

2) že pomlouval před válkou německé výrobky, a to také neměl dělat. Řekl prý, že švédské vysavače prachu jsou lepší než německé. Gestapák na něho řval a hrál si přitom s parabelou. Pak tatínka zpovídal a došel k zajímavé otázce: „Jakého jseš vyznání?“ „Českomoravského.“ Gestapák na něho vytřeštil oči a rozesmál se. Pak otevřel dveře, až sem nakukovaly oči všech gestapáků a sekretářek, a volal: „Pojďte se podívat na jednoho žida českomoravského vyznání!“ Celé gestapo se smálo vtipu, celé gestapo se vysmívalo tatínkovi, který si myslel, že ho spasí církev českomoravská se svou září a kalichem a oplatkou. Tatínek pomyslel poprvé na to, že ho spíš mohla zachránit ta Kanada. Šéf se naposledy zeptal: „Dal jsi zlato a peníze sedlákovi v Makotřesích?“ „Nedal, pane. Já jsem chudej žid,“ řekl tatínek a trochu se usmál. Gestapák si oblékl glazé rukavice a usmál se také. Řekl jen: „Běž domů.“ To tatínek nevěděl, že hlavní práci měl za šéfa gestapa udělat někdo jiný. Otevřel dveře a ocitl se na chodbě. Vydechl úlevou, a v tom uviděl oči. Spočinuly na jeho žluté hvězdě. Dostal pěstí do nosu. Vystříkla mu krev. A další strašnou ránu do brady. Padl na kolena ke zdi a na zem vytekla kaluž krve. Podruhé myslel na to, jaká je to škoda, že nepluje velkou bílou lodí do Kanady. Klečel tu v krvi až do večera. Večer mu poklepal někdo na rameno. Byl to šéf gestapa: „Proč jsi nešel domů?“¹¹²

Ota Pavel reflektuje i prohlídky ze strany gestapa u nich doma. Ota si zde všímá chování Němců při těchto prohlídkách, všímá si jejich psychologie. Ota Pavel zde vnímá Němce jako nedospělý kluk a protože je neviděl páchat žádné zlo tak je vnímá prostřednictvím pohledu své matky jako hodné, do doby než se o nich dozví, že vyvraždili dvě židovské rodiny. „Tatínek dva dny před odjezdem prohazoval sních před barákem. Tehdy jsme dlužili nějaký daně židovský obci a čekali jsme z tý obce návštěvu. Před domem zastavilo auto a z něho vylezli tři civilní páni, a ten první hned spustil: „Podívejte se na ten zázrak, žid něco dělá.“ A tatínek na to: „Zato vy se flákáte.“ A ten pán: „Za koho nás máte?“ Tatínek si je prohlídl, jeden vyhlížel moc židovsky, a tak usoudil: „Vypadáte jak celá židovská obec dohromady.“ Ten pán usoudil, že je toho dost, vytáhl odznak a řekl: „Geheime Staatspolizei.“ Tak tedy gestapo – pomyslel si tatínek a pronesl nahlas: „No servus Kaiser.“ Těm gestapákům se nějak zalíbil, protože jeden z nich, s knírkem, řekl: „Nejste zřejmě posera, a tak pojd'te a ukažte nám ty schovaný pušky a kulomety.“ A pak nám prohlíželi barák odzdoła až nahoru. V pokoji zůstali překvapeně stát, spatřili v židovský domácnosti vánoční stromeček ověšený staniolem a ten s knírkem se dokonce trošku usmál na maminku. Pak vlezli až na půdu a úplně v rohu objevili zabalený balík. Tatínkovi dali rozkaz, aby ho rozbalil. Řekli: „Vida, bolševik Masaryk. Sneste to dolů!“ A už s tatínkem nežertovali a ten s knírkem se už na maminku

¹¹² Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Velká bílá loď s. 62-63

neusmál. Tatínek sám musel vzít bystu pana prezidenta a z výšky ji hodit na betonový dvorek a pak ji ještě kousek po kousku rozbít sekýrou. Odešli a maminka, která už s tím měla zkušenosti, prohlásila, že se najdou ještě slušní Němci. Ale tatínek si jen odplívl. Druhý den jsme se dověděli, že tihle slušní Němci vystříleli v okolí ten den, kdy byli u nás, dvě židovské rodiny.¹¹³

Ota Pavel v následující pasáži reflektuje otcův prožitek, kdy se šel podívat na hráz rybníka, který měl před druhou světovou válkou pronajatý, a zde narazil na příslušníky SS, jak v něm chytají ryby. Tyto řádky vypovídají o antisemitském pohledu na židy ze strany okupační moci a o nahlížení na ně jako na podřadné lidi. „Jednou přišel na hráz mezi topoly a strnul. Na bahnitým břehu stáli čtyři chlapy v napucovaných zelených uniformách, v rukou pruty. A tatínek jak fascinován šel krok za krokem k nim, jakoby se chtěl zeptat, co že si to dovolují v jeho rybníce. Jak se k němu ten první štíhlý v jezdeckých holínkách pootočil, spatřil umrlčí lebku esesmanů a rozesmátý obličej: Co chceš, žide? Nemáš chuť na kapra?“ Tatínek mlčel a umrlčí lebka rozkázala: „Pojď si pro něj!“ Důstojník vytáhl ze škopku kapra a hodil ho mezi sebe a tatínka do bahna, kde se kapr propadal do smrti. Všechny čtyři umrlčí lebky se rozchechtaly. Pak jeden z nich zmlkl a vykřikl: „Táhni, žide!“ Můj tatínek se otočil a šel zas tak vzpřímeně jako vždycky, nikdy se nikoho nebál a ani Němci ho ještě nenaučili plazit se.“¹¹⁴ Ota Pavel stručně zmiňuje i střet s okupační mocí jejich známého Jaroslava Fraňka. Opět je pro nedospělé dítě typické, že si všímá toho, co Jaroslav Franěk vykonal v životě dobrého a nikoli na jeho nešťastný konec. "Na tom krásném potoce se kdysi usídlil bezvadný chlap, Jarka Franěk se svou ženou. Býval rozvědčíkem v Indočíně, v Anamu. A když se vrátil, tak tu na rozcestí šedivých silnic pod Nezabudicemi postavil dřevěný stánek s pivem, rumem a žlutou limonádou a nazval jej Anamo. Natfel ho na hnědo a o kus dál na potoce postavil zděnou restauraci U rozvědčíka. Celý život zůstal srdcem rozvědčíkem, až mu Němci to srdce zabili za války ve věznici Plötzensee. Ta paní na balkóně je jeho žena. Paní Fraňková, statečná. Je štíhlá a vlasy má havraní. Když ho Němci odváděli, řekl jí na rozloučenou: „Nikdy nechod' z Rozvědčíka.“ Žila tu sama v křivoklátských lesích. Podávala jídlo parašutistům, kteří tu hráli kulečnick a zároveň sledovali s vytaženými pistolemi silnici, zda nejedou na obrněných transportérech Němci. Vařila hrachovou polévku rybářům a pocestným.“¹¹⁵

¹¹³ Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 83-84

¹¹⁴ Tamtéž, s. 81-82

¹¹⁵ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Malý pstruh s. 56

Ota Pavel ve svých vzpomínkových povídkách reflektuje některá protižidovská opatření. Většinou si všímá protižidovských opatření, která postihovala jeho otce a bratry. Jak již výše řečeno židé byli vystaveni různým opatřením omezujícím jejich život. Ota Pavel byl podle norimberských zákonů tzv. míšenec druhého stupně. Podle Norimberských zákonů konkrétně podle Zákona o říšském občanství platilo, že podle § 5 odst. 1. za „žida se považuje osoba, která pochází „od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičů“. Za úplně židovského se podle rasy považoval prarodič, jestliže kdy příslušel k židovské náboženské obci. Při dvou takových prarodičích byl „míšenec“ považován za žida, (§ 5 odst. 2.) jestliže 15. září 1935 nebo později náležel k židovské obci, byl v manželství se židem, resp. pocházel z manželství se židem, které bylo uzavřeno po 15. září 1935.“¹¹⁶ „Nařízení k zákonu o říšském občanství v § 2 určovalo, že židovským míšencem je ten, kdo pochází od jednoho nebo dvou prarodičů podle rasy plně židovských, není-li podle (§ 5 odst. 2.) považován za žida.“¹¹⁷ navíc měl Ota Pavel v roce 1940 vystavené tzv. osvědčení o rasovém původu. Následující řádky vypovídají o tom, že Ota mohl sportovat, což vypovídá, o tom, že byl protižidovskými nařízeními postižen nejméně z celé mužské části své rodiny. Výpovědí v této pasáži je rovněž to, že se musel Ota Pavel po odchodu svého otce do koncentračního tábora starat o domácnost a chodit do práce. „Věnoval jsem se fotbalu a lesu. A musel jsem taky pracovat. Chodit na klásky, z kterých jsme vytloukali zrnka obilí, anebo vybírat na haldy uhlí, abychom měli v zimě čím topit.“¹¹⁸

Následující řádky vypovídají o tom, že židům byl zakázán vyhláškou zemského prezidenta v Čechách výkon rybářství. Několika povídkami se prolíná fakt, že židé překračovali nařízení protektorátní tajné policie ze září 1939 o tom, že po dvacáté hodině nesměli opouštět své byty. Ota Pavel toto nařízení přímo nezmiňuje, ale z následujících řádků je to patrné. „V noci se mnou někdo ve tmě zatřepal:

„Vstávej, kamaráde, vstávej.“ Třásl se mnou tatínek, občas mi říkal kamaráde. Mně se ven nechtělo, v pokoji byla ukrutná zima. Klepaly se mi zuby, třásl jsem se po celém těle. Oblékl jsem se, ve vedlejší místnosti stála maminka, dala mi zimníček a čepici. Něco se dělo, a já neměl tušení co. Maminka mi řekla: „Táta na tebe čeká na dvoře.“ Sešel jsem ze schodů, tatínek tam stál a v ruce měl sekýru a balík pytlů. Dostal jsem strach. Kývl na mě. Šlapal jsem za ním po ztvrdlém sněhu, křupal nám pod nohama a dělalo to řachy - řach. Tatínek nemluvil a mířil k rybníku. Za topoly se objevil ten jeho rybník, vypadal jak v pohádce, celý zamrzlý a

¹¹⁶ Miroslav Kárný, „Konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Nakladatelství: Academia, Praha 1991 s. 32

¹¹⁷ František Cinger Tři osudy, Nakladatelství: Erika, Praha 2004 s. 28

¹¹⁸ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Můžou tě i zabít s. 37

nad ním rozsvícený měsíc. Všude ticho, náramný ticho. Tatínek začal pod Hudečkovíc otukávat led. Šel kus do rybníka, led mu zněl pod sekyrou jak varhany v kostele. Pak se ke mně otočil: „Kapři se dusí. Nevysekali jim díry.“ Rozkročil se a udeřil do ledu. Zadunělo to nocí a já se zachvěl. Řekl: „Tady to uděláme!“ Stál a sekal do ledu. Ledová sprška mu třísnila šaty a obličej. Vysekal čtverec ledu a vytáhl ho z vody. Obrátil se ke mně: „Musíme počkat, kamaráde. Za pár minut připlavou.“ Díval jsem se jako očarován do průsvitné vody, kde se rýsoval každý záhyb dna a každý kamínek. Voda se chvěla a prostupovaly ji ze vzduchu životodárné bublinky, ten čtverec vody vypadal jak studánka pro kapří pocestné. Tatínek tomu rozuměl, najednou se v tý křišťálový vodě objevil tmavý oválovitý stín a proplul pod námi. Vrátil se. Kapr. A jaký kapr! Vystrčil ven kulatou hubičku a lapal při hladině po vzduchu. Vtom přioplul další. Chovali se jak omámení, vůbec jim nevadilo, že tam stojíme a koukáme na ně. V několika vteřinách se jimi hladina zaplnila a stále jich přibývalo. V té chvíli propadl tatínek čemusi hlubokému, neznámému, klekl si na led, vyhrnul rukávy a začal je hladit po hlavách a hřbetech, laskal se s nimi a mumlal: „Kapříci moji. Kapříci.“ Hrál s nimi a oni se mu sjížděli k rukám jak jeho děti, v tom svitu měsíce zlatí a stříbrní, zářili jako svatí, nikdy později jsem podobné kapry neviděl. Převaloval je na rukou, zdvíhal je a pouštěl a přitom si něco broukal. Pak vstal, měsíc mu zrovna svítil do obličeje, a měl ve tváři takový spokojený výraz. Šel k pytlům a vytáhl schovaný podběrák. Vzal jeden pytel, přistoupil k díře a nabral prvního kapra. Teď teprve jsem to pochopil a dostal pořádný strach, zatahal jsem ho za rukáv: „Tatínku, pojd' pryč. Jestli nás chytí, tak nás zabijou.“ Podíval se na mě nepřítomným pohledem a dneska vím, že by mu tenkrát bylo jedno, kdyby ho chytily a na místě ubili. Nemohl odejít a nechat Němcům své kapry. Už se s kapry nemazlil. Nandával je do pytlů, nosili jsme je domů a maminka je rozdělovala do nádob. Náš barák se plnil odshora dolů vodou. Kapři plavali v kbelících, ve vaně, v kádích, ve starých koňských žlabech v maštali. K ránu, kdy už měsíc přestával svítit a mráz přituhoval, byli jsme promrzlí na kost, a jak jsme nosili na zádech mokré pytle, maminka z nás škrábala led. Ale rybník byl už prázdný, kapři se přestěhovali ke svému majiteli, tatínek vlastně ukradl své vlastní kapry. Ráno jsme doprovodili tatínka na autobus do Prahy. Měl v rukou kufříček a poprvé svěřený ramena. Ale v mých očích vyrostl za tu noc o ohromný kus.“¹¹⁹

Následující pasáže vypovídají hned o několika protizidovských nařízeních najednou a reflektují jejich porušování. Jedná se o nařízení zakazující židům opouštět místo trvalého bydliště, které platilo v Protektorátu Čechy a Morava od 19. 9. 1941. Otovi bratři, pro které sháněl jejich otec vydatné jídlo, byli transportováni do Terezína až v únoru 1943, takže Leo

¹¹⁹ Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Kapři pro Wehrmacht s. 85-87

Popper-Pavel se vypravil shánět pro ně pořádné jídlo až po vydání tohoto nařízení, jak dokládají následující řádky. Ota Pavel zde rovněž vnímá protizidovské opatření platné v Protektorátu Čechy a Morava od 19. 9. 1941 a nařizující židům starším šesti let nosit žlutou hvězdu s nápisem JUDE. Navíc Leo Popper-Pavel toto nařízení poruší tím, že si ji odpáře a strčí do kapsy. Ota Pavel zde i reflektuje, jak na ně nahlížely norimberské zákony.

Uvědomuje si, že také existovali židovští míšenci. Rovněž je zde zobrazeno překročení dalšího protizidovského nařízení z 21. července 1941 o zákazu vstupu židům do lesů na území celého Protektorátu Čechy a Morava. Rovněž je zde zobrazeno jak Popperovi-Pavlovi prožívají protizidovská nařízení. „A najednou to skončilo, protože přišel bývalý svobodník pan Adolf Hitler, který měl pod nosem knírek jako můj milovaný strejda Karel Prošek.“¹²⁰

„V třetím roce povolali můj bráchy Huga a Jirku do koncentráku a on povídal doma: „Ti kluci se potřebují před odjezdem najíst. Masa. Přivezu nějaké ryby.“ Tatínek nesměl jezdit na kole jinam než do práce, nesměl opustit bez povolení bydliště a ryby už vůbec nesměl lovit, neboť nežil na Riviéře, ale v protektorátě, obklopen pozorností četníků a gestapa. Šel za svým kamarádem doktorem Quidem Jeřábkem a ten mu napsal, že nemůže pro nemoc na šachtu. Quido vůbec netušil, že se tatínek chystá na víkend za hrad Křivoklát. Tatínek opustil náš buštěhradský dům čp. 54 bez hvězdy, odpáral si ji a strčil do kapsy, na tandem dal batoh, pytle a skládací haltýř na úhoře. Maminka nadávala, dost.“¹²¹

„Tatínek šlapal ještě za noci přes Žehrovice a Lány, na cestu mu svítily hvězdy jiné než ta v kapse, na níž stálo JUDE.“¹²²

„Myslel pak na všechno možný, i na to, jak je svět zamotaný a podělaný, že před časem tu jel jako pán ve svém americkém buicku a teď se tu plouží podél škarpy na rozvrzaném kole jako chudý žid. Pak sjel serpentínami na Křivoklát a tlačil kolo do vršku nad Višňovku a potom šlapal podél řeky Berounky, kde se pěna kupila na štičích tůních jako před lety a stejně hučela jako tenkrát a přes silnici lezly už v horku zmije. Objevila se krásná Čechova vila a mlýn a Proškova nabílená chalupa s dvěma okny a červenou střechou a můj tatínek k ní jel přitahován jak magnetem a dojel by až k ní a k tomu právě kvetoucímu akátu, kdyby mezi ním a tou chalupou netekla řeka. Přijel sem takhle stokrát a tentokrát se mu zdála nejkrásnější, jako zámek anebo jako hrad, či jako něco, co se vůbec nedá vypovědět. Nevěděl, čím to je, ale bylo to přece tím, že ji dlouho neviděl a že si ji zasloužil, vyšlapal si ji na tom kole a celá léta překonával strach, aby sem jel. Bylo to prostě jiné než sem přijet na zadku v pohodlném buicku. A pak vidět tu chalupu znamenalo vědět, že ještě stojí a bude asi stát, až tu Němci

¹²⁰ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 70

¹²¹ Tamtéž, s. 71

¹²² Tamtéž, s. 71

nebudou, a že tu bude pak i Karel Prošek a možná také my, židi, položidi a čtvrtžidi. Seděl na mezi, díval se na chalupu a křikl: „Přívoz!“ Jindy jsme se vyhrnuli všichni ven, na gramec jsme dali TISÍC MIL a naše máma se obvykle rozeběhla a skočila, jak byla, v šatech do Berounky, aby byla nějaká legrace. Jirka, který z nás kopal nejlíp, vykopl na počest tátova příjezdu do luftu tu žluťoučkou anglickou merunu a my začaly hulákat a Holan štěkal jak pomínutý. Prostě maglajs. Ale tentokrát byla chalupa tichá, jako když se někde opodál už střílí, a jen ze dveří vyšel po chvilce muž v klobouku a k němu se připojil velký pes. Prošek se blížil na lodi na druhou stranu, a jak poznával tátu, rozechříval se jak sluníčko. Poprvé v životě se políbili.“¹²³

„Naproti ve stráni docela blízko se pásł srnec, na poslední chvíli ho sem zřejmě poslal židovský pánbůh. Táta uchopil dalekohled a prohlížel si ho. Krásné paroží, krásnější než všechna, která viděl před válkou na hradě Křivoklátě. Byl to přímo božský srnec. Mohutnou hlavu nesl silný, skoro až jelení krk, a celý hořel zvláštní zrzavou a zlatou barvou, jako by vystoupil ze žhavého pekla a ne od samého pánaboha.“¹²⁴ „Šel stráni a viděl v duchu na planině Němce. Seděli na kládách před sněhobílou hájovnou, krájeli dýkami špek a popíjeli šnaps. Smáli se a na kolenou měli železné rychlopalné pušky, a najednou se změnily v ukrajinské kozáky a polské žoldnéře a trhali židům z hlavy vlasy a z brady vousy. Tatínek věděl, že když ho chytanou, že ho ubijou a pak rozstřílejí a shodí do řeky a on popluje těmi místy, která byla pro něho nejkrásnější na světě, a zastaví se u Šímovic skály o velký černý balvan a tam do něho nalezou úhoři, kteří mu sežerou vnitřnosti, srdce a mozek a oplatí mu tak, že je tahal z té jejich nejkrásnější řeky na světě.“¹²⁵

„Na ostrov už nebylo daleko. Skupina habrů, pak chomáček slabých bříz s močálovitou barvou listů a potom už duby. Pes se zastavil. Spatřil srnce. Ještě byla možnost vrátit se, Holan by to udělal. Ale tatínek vzal jeho hlavu do dlaní a zašeptal tu zabijáckou větu: „Holane, běž!“ A Holan vyběhl. Nabral si směr a letěl téměř ve vzduchu mezi duby. Pak už uháněl přikrčen a poslední metry se ztratil tatínkovi z očí, plížil se ve vysoké trávě. Tatínek zapomněl na opatrnost i na to, že může srnce poplašit, a kráčel fascinován dál a dál. A pak spatřil psa, jak vyrazil, a uslyšel srnce, jak bekl. Holan už několik let takhle nelovil a srnce prostě minul. Skočil mu na hřbet a svezl se z něho po zadku dolů. Můj tatínek se opřel o dub, už neměl sílu někam jít a něco dělat. Viděl tiché divadlo, ale na les příliš hlučné. Sípala zvířata, sypala se stráž, praskaly staré větve, v korunách dubů volali ptáci. Srnec byl ještě mohutnější, než se zdál z ostrova. Skákal k řece, jako by vymršťován pružným pérem. Snad

¹²³ Tamtéž, s. 71-72

¹²⁴ Tamtéž, s. 74

¹²⁵ Tamtéž, s. 75-76

dvacet metrů nad řekou Holan skočil podruhé a naposled. Srnec udělal překot jak zajíc po plném zásahu broky. Ale mrtev nebyl. Ještě se cosi odehrávalo, obě těla se válela v kotoučích ze stráně a zelená tráva pozdního jara se barvila krví. U řeky srnec zůstal ležet a Holan nad ním stál. Můj tatínek byl zpocený odshora dolů. Opustil dub a chtěl sestoupit k řece. Vtom spatřil dva chlapy, jak odhánějí psa. Dostal třesavku, vzpomněl si zase na ty německé samopalníky, kteří už asi nejsou před sněhobílou hájovnou. Ale ti dva chlapy byli rybáři, měli na zádech pruty, jako jiní mají pušky. Zahnali psa, vyndali dýky a začali s nějakou zvláštní samozřejmostí stahovat srnec, jako by jim patřil. Holan se vrátil a měl sklopené uši jak po výprasku a provinilé oči. Přišli smutní na přívoz, Karel Prošek uviděl tátův prázdný batoh a přijal je téměř s radostí: „Tak rohatec už tam nebyl? Uplách?“ Můj tatínek mu vyprávěl, co se stalo. Strejda Prošek nikdy nesnesl, když mu někdo vyfoukl z nalíčeného prutu rybu, natož srnec. A pak také viděl, že je už v přílišném běhu něco, u čeho zpočátku nechtěl být, ale nakonec do toho také spadl. Povídal: „Dobře mě poslouchajte! Vy, půjdete po pěšince a já pod vámi, jako když něco hledáme. Ale rychle! Psa tu necháme.“ Šli, takřka utíkali, a u té stráně mrtvých srnců začal Prošek volat: „Pane nadlesní, tady to bylo!“ A táta odpovídal jako špatný ochotník: „Jo, tady by to snad mohlo být.“ Potom uslyšeli velký dupot a zahlédli oba rybáře, jak peláší podle řeky nahoru k Rozvědčíku a k proudům, kde obvykle žrávaly parmy a kde se dalo přebrodit a utíkat strachy dál až do země Tramtárie. Prošek šel k srnci. Byl už vykuchaný, stažený, vystlaný smrkovými větvičkami jak v obchodě zvěřina, dělali to zřejmě odborníci. Opodál ležela hlava se zavřenýma očima a nádhernými velkými parůžky. Prošek se ještě podíval za rybáři a řekl: „Tak vám pěkně děkujem, mládenci.“ Nacpali srnec do batohu, a vtom se v lese ozvaly první rány. Němci zahájili lov. Po pěšince už utíkali, střídavě nesli batoh. Na přívoze ho uložili na půdu a táta spal poslední noc na ostrově. Nespal, stále pozoroval mlčící hvězdy a jasný měsíc a podle ostrova tekla řeka a někde lovila vydra a bylo mu tak krásně, že tady byl a že se všechno povedlo, jak si přál.¹²⁶

Výpovědi této pasáže je zkušenost bratří Popperových-Pavlových s nelidskými podmínkami během věznění v koncentračních táborech a o způsobu vyrovnání se s nimi. Podstatnou výpovědí těchto řádků je fakt, že pro obyvatelstvo protektorátu Čechy a Morava mělo jídlo důležitou hodnotu. Ota Pavel na to poukazuje ve svých povídkách vztahujících se k válečnému období a to tím, že tatínek Leo nevybavuje své syny Huga a Jiřího před odchodem do koncentračního tábora třeba duchovní útěchou ale jídlem.

„Hugo se vrátil celkem dobrý. Jirka se vrátil z Mauthausenu a měl čtyřicet kilo a půl roku umíral od hladu a utrpení, než začal znovu žít. Jedl v Mauthausenu také polévky s lidským

¹²⁶ Tamtéž, s. 76-77

masem. Nikdy mi o tom moc nevyprávěl, jenom jednou, a když jsme mluvili o tom srnci, řekl: Možná, že ten srnec mi zachránil zrovna život. Možná že ty poslední kusy pořádného masa mi vystačily akorát do konce.“¹²⁷

Souhrnná výpověď této podkapitoly je o tom, jak se Leo, Hugo, Jirka a Ota Popperovi-Pavlovi vyrovnávají s protižidovskými opatřeními, jak na ně reagují a hlavně jak je prožívají. Prožívají je útekem k přírodě, k řece. Dále tím, že se uzavírají do židovství, do náboženského ponoření mimo realitu. Leo, Hugo, Jiří a Ota Popperovi-Pavlovi jsou si rovněž vědomi své vyjímečnosti, výlučnosti, etnické, intelektuální. Ota Pavel se s protižidovskými opatřeními vyrovnává tím, že nosí domů ty kapry. Rovněž se s nimi vyrovnává prostřednictvím pocitu neporaženosti a potměšilosti z toho, že nad Němci vyzrál. Rovněž mu pomáhá se s nimi vyrovnat radost nedospělého chlapce, který přejímá v rodině roli svého otce, aby se pokusil zlepšit rodinnou sociální ekonomickou situaci. Na protižidovská opatření reagují Popperovi-Pavlovi tím, že je porušují, což pro ně znamená na jedné straně riziko, na druhé straně zlepšení jejich ekonomické situace.

4.5 Mentalita marginalizované společnosti

Postupná marginalizace židů začala již za druhé republiky, kdy jsou od podzimu 1938 připravovaná protižidovská opatření týkající se židovských advokátů a lékařů. Židé reagovali na hrozící nebezpečí spojené s druhou světovou válkou a s tím související perzekucí židovského obyvatelstva různými způsoby. Židé měli možnost se ještě na počátku války vystěhovat z Československa. K tomuto účelu byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalce. Ota Pavel to vnímá prostřednictvím jednání svých rodičů. Jednání Otových rodičů předně vypovídá o tom, že křest celé jejich rodiny, k němuž došlo v roce 1938, proběhl v naději, že se vyhnou perzekuci, bojí se, že ta perzekuce bude i v té české společnosti. Druhá republika totiž rovněž vydává protižidovská opatření. Popperovi-Pavlovi chtěli splynout s tou majoritní společností a nechtěli, aby bylo na ně nahlíženo jako na jinoetnické. Problém byl s vystěhováním židů. Aby se židé mohli vystěhovat do Kanady, potřebovali visum. Kanada nepřijímala kohokoliv. Západní svět přijímá pouze židy majetné a židy z nižší střední třídy a nižší třídy nikdo přijmout nechce. Státy, které židy přijímaly, požadovaly garanci obživy, čili židé museli mít na obživu peníze, nebo se musel za ně někdo z příbuzenstva zaručit. O

¹²⁷ Tamtéž, s. 78-79

Popperových-Pavlových následující řádky vypovídají, že si uvědomovali hrozící nebezpečí a o vystěhování uvažovali, ale uvědomili si, že na něj nemají. Ve větší míře lze u mnoha majetných židovských rodin říci, že se nechtějí vystěhovat, protože podcenili reálnou situaci. Majetné židovské rodiny si ve velké míře uvědomují, že se vystěhovat musí i za cenu opuštění svého majetku, ale svůj majetek nedokáží rychle prodat. Židé mají svůj majetek, který nechtějí opustit. Je to majetek, který budovali již generace jejich předků. Rovněž jsou zvyklí na určité prostředí a je pro ně těžké je opustit. Ota Pavel zde v těchto řádcích ukazuje obchodní mentalitu lidí, kteří mají velmi hluboký vztah k majetku. „Ještě před válkou jsme se mohli před Němci zachránit útekem na námořní lodi do Kanady. Maminka už nám zamluvila lodní lístky, ale tatínek nechtěl opustit zemi českou. Odstěhujeme se na jeho rodný Buštěhrad, - a tam přečkáme válku daleko lépe ve společnosti koz, husí, slepic a králíků. Teorie to nebyla špatná, kdyby nebylo Němců. Podle tatínka oklameme Němce tak, že se dáme pokřtít. Vstoupíme do československé církve. I stalo se. Vstoupila i maminka, která byla odjakživa katolička. Vydali nám legitimace, na kterých klečela na jednom koleni paní, v rukou držela kalich. Z toho vycházela světlá záře, která, jak se později ukázalo, nás nemohla zachránit. Také na různobarevných známkách, vlepených do legitimace, byl kalich s bílou oplatkou přijímání. Místo do Montrealu jsme tedy odjeli na Buštěhrad.“¹²⁸

Prostřednictvím tatínkova prožitku vnímá Ota Pavel, že lidé postižení perzekucí, v tomto případě židé se obracejí ve svém nitru k tomu, co mají rádi a doufají, že válku přežijí, a budou moci opět svobodně žít. Výpovědi těchto řádků je, že Leo Popper-Pavel chodí krmit kapry, kteří mu již nepatří. Chodí je krmit i za cenu toho, že zhoršuje sociální situaci své rodiny, neboť kaprům dává chleba, který Popperovi-Pavlovi sami potřebují. „Tatínek jezdil na kole, kolo mu po cestě vrzalo a zpívalo takovou zvláštní písničku, nebylo jí rozumět, ale byla opravdu moc zvláštní. Možná že v ní bylo něco o potupě a zase o vzpouře člověka, snad to kolo zpívalo, co se odehrávalo v tatínkově duši. A pak na něho začala dopadat rána za ranou. Věděli jsme, že chodí pořád k svému rybníku a za svými kapry. Přestože jsme měli málo chleba, stále je krmil a snad doufal, že mu je nikdo během války nevyloví a kapři se dočkají šťastného konce. Chodil k rybníku za světla i za tmy, byl tím posedlej.“¹²⁹

Následující řádky ukazují myšlení nedospělého dítěte, které díky hrůzám války, kdy se musí starat i o jídlo, předčasně dospívá. Ota Pavel si zde uvědomuje i nebezpečí, které pytláčení přináší a tak se snaží chovat tak, aby jej nikdo u rybníka neviděl.

„Druhý den už jsem přišel s krátkým proutkem pod kabátem. Na hrázi stál hostinský Josef Opl a prohlížel si mě svým jedním okem, to druhé měl mrtvé, skleněné. Slušně jsem ho

¹²⁸ Tamtéž, povídka Velká bílá loď s. 61

¹²⁹ Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 81-82

pozdravil a v duchu jsem se strachem modlil: „Panebože na nebi, nezdá se mi, Pane Oplte, vy mě také nezdá se. Vždyť náš dědeček Ferdinand k vám chodil na mariáš a nechal u vás spousty peněz. Aspoň to říkala babička Malvína. Amen.“ Vyškrabal jsem se na vrbu a vyndal proutek. Připevnil jsem těsto a udělal vábivou kuličku. Kolem rybníka byl klid a bylo sem špatně vidět. Z pivovaru se kouřilo a pivo se vařilo v kotlích. Potůček voněl a šuměly vrby. Němci zavřeli okna zámku, protože už bylo chladno. Špiclové zalezli domů. František Záruba večerel. V té době mi zabral první kapr. Splávek se nejdříve natřásal jak baletka a pak hupsnul pod vodu a vzápětí pod vrbu. Škubnul jsem a ucítil silný tah. Byl to udatný kapr. Cloumal mým krátkým prutem, nakonec lapal po vzduchu a vzdal se. Krasavec. Mosazně zlatý a měl žluté pivovarnické břicho, nacpané mlátem. Vytáhl jsem ještě jednoho a klidil se pryč jak kočka s rybami. Musel jsem být u rybníka co nejkratší dobu, s každou minutou se pro mě zvyšovalo nebezpečí. Minul jsem pana Oplta, kouřil cigaretu a mlčel. Maminka mi doma dala pusku za ty kapry, vždyť byl čtvrtý rok války a jídla bylo pomálu. A ani si, chudinka, neuvědomila, že to může skončit jedině velkým malérem. Brzy o mně věděli. Někdo to řekl. Někdo z těch udavačských oken mě udal Zárubovi. Cítil jsem, jak se kolem mne stahují pavučiny, viděl jsem mraky nad mým starým rybníkem. Rybník mi připadal poslední dobou zlý, cloumal s ním vítr a vlny výhružně pleskaly o travnaté břehy. Také pivovar mi připadal nepřívětivý a pivo na dálku smrdělo.“¹³⁰

Souhrnnou výpověď zde je, že zde Popperovi-Pavlovi předvádějí několik typů mentalit. Obrází zde židovskou mentalitu. Rovněž se zde obrází i mentalita nedospělého dítěte, které však pod vlivem tíživých válečných zkušeností předčasně dospívá.

4.6 Židé v poválečném Československu

O období let 1945-1948 v Československu pojednává stať historiků Eduarda Kubů a Jana Kuklíka Nechtěné restituce¹³¹. Někteří židé se po válce přiklonili ke komunistické ideologii a někteří ne. Někteří židé chtějí restituovat své majetky a brání se komunistické ideologii a jsou komunisty potíráni. Ovšem nejsou potíráni jako židé, ta forma, ten přechodný režim let 1945-1948 a komunistický režim jsou totiž antikapitalisticky orientovány. Jinými slovy majetní

¹³⁰ Ota Pavel, Jak jsem potkal ryby, Nakladatelství: Mladá fronta, Praha 1974 povídka Můžou tě i zabít s. 33-34

¹³¹ Eduard Kubů, Jan Kuklík, „Ungewolte Restitucion, Fischer Verlag, Frankfurt am Main ,2003

Židé jsou označováni za asociální kapitalisty, kteří se provinili na majoritním obyvatelstvu Československa svou vyděračnou chtivostí, snahou hájit sobecky svůj stavovský a osobní zájem. A jsou těmi režimy předváděni jako ti, kteří mají být ve společnosti marginalizováni a likvidováni jako třída, jako sociální skupina. Velkoburžoazie je v Československu popřena už 24. října 1945, kdy je přijato rozhodnutí o znárodnění, tzn. že, Edward Beneš podepisuje dekrety prezidenta republiky 100 až 103 sbírky zákonů a nařízení z roku 1945. Jednalo se o dekret o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků č. 100/45 Sb., dekret o znárodnění některých podniků potravinářského průmyslu č. 101/45 Sb., dekret o znárodnění akciových bank č. 102/45 Sb., a dekret o znárodnění soukromých pojišťoven č. 103/45 Sb. Československo let 1945-1948 je obdobím limitované demokracie, která připouští v Národní frontě vedle komunistů sociálních demokratů národních socialistů tedy to, co třídně vyjadřuje dělnictvo a rolnictvo také skupinu lidí, která je označována za maloburžoazii. Maloburžoazie je dočasným spojencem, který nemá mít pevnou oporu v politickém systému. Reálně ji ovšem zastupují národní socialisté a částečně lidovci. A pro ostatní tam není vlastně místo. Čili ti židé nejsou v poválečném Československu vnímáni jako židé. Nicméně jsou dílem a to ti majetní židé vnímáni jako třídní nepřítel. A buď se přiřadí k tomu proletariátu a nežádají své majetky, budou pracovat a budou zaměstnanci, anebo se přiřadí k těm, které bude ten režim potírat jako svého nepřítele politického nebo i jiného. Židé se totiž neprofilují po válce jako svébytná skupina, těch, kteří se vrací k židovské víře a obnovují židovskou obec, je menší část. Část jich emigruje, část jich splývá s majoritní společností, a část ti majetní ti jsou marginalizováni a mají jiné starosti. Mají starosti o obnovu majetku, některým se to dočasně povede, ale do února 1948 (nejpozději 25. únorem 1948), kdy se komunisté dostávají k moci, o ten majetek přicházejí.

Smýšlení a jednání Popperových-Pavlových vypovídá o tom, že obyvatelé, kteří za druhé světové války trpěli, se přiklonili ke komunistické ideologii. Lákavá je pro ně slibovaná rovnost ras. V Rudé armádě vidí tyto lidé osvoboditele. Pro propagaci komunistického režimu pak dělají maximum. „když se stali komunisté po válce jednou z vedoucích stran, můj tatínek tam okamžitě vstoupil. Vzal sebou i maminku, bratry. Jenom já jsem byl na takové záležitosti příliš mlád. Nastoupil do té strany komunistů, okouzlen jako mnozí Rudou armádou, přímo z kozlíku vlasatého ruského vojáčka, který ho vzal s koníkem do Buštěhradu. Tatínek také věřil, že konečně přišli praví, kteří nebudou dělit lidi na bílé a nebílé, na židy a nežidy. Aspoň to tak všichni ve svých knihách a řečích slibovali, počínaje Leninem.“¹³²

¹³² Ota Pavel, Zlatí úhoři, Nakladatelství: Československý spisovatel, Praha 1991 povídka Běh Prahou s. 133

Ota Pavel však vnímá prostřednictvím tatínkova jednání rozpor s tím, jak by se měl člen komunistické strany chovat. Vypovídá o tom, přátelství Pavlova otce s Američanem Johnym. „Navíc měl vysokou funkci u UNRRY, co chtěla Čechům pomoci, a oplýval kapsami dolarů, a mýmu tatínkovi věnoval galony benzínu, tisíce amerických cigaret, svetry, kafe, konzervy a balíky žvýkacích gum. Tatínek si to bral jako člen strany a ani mu nevadilo, že je to od Američana. Kdo jiný si má to americký zboží vzít než židi, kteří nejvíc trpěli. Johnny byl přitom velkej dobrák. Vykládal, že má předky někde na severu Čech, a patří mu krásné činžáky a on na nich bude jednou hospodařit, ale pořád neměl čas jet se na ty domy podívat.“¹³³

V poválečném Československu se stále ještě objevuje antisemitismus. Vnímají jej Popperovi-Pavlovi a to jak v běžném životě, tak i v rovině politické. V běžném životě jej Ota Pavel reflektuje prostřednictvím prožitků svých rodičů hned několikrát. „Jednou pro ni přišel hezký světlolvasý vysoký pán a tatínek kývl, že maminka s ním může jít na parket. A ten pán se jí začal dvořit a v půli tance jí řekl: „Jste tak krásná,“ a oči na ní mohl nechat. Maminka se usmála, kterou ženu by to nepotěšilo. A pak ten hezký pán dodal: „Jenom by mě zajímalo, co máte s tím židem?“ „Tři děti,“ řekla maminka, dotančila a sedla si zase vedle tatínka.“¹³⁴

Vidíme zde, další projev antisemitismu ze strany majoritní společnosti vůči židům. Celá tato první pasáž povídky *Otázka hmyzu* vyřešena mohla vyjít až ve vydání knihy *Zlatí úhoři* z roku 1991. Zde tedy vidíme velký cenzorský zásah do povídek Oty Pavla. „Po druhé světové válce nešly tatínkovi obchody jako dřív. Největší šok utrpěl, když se šel ohlásit k té slavné firmě Elektrolux. Oblékl si své nejzachovalejší šaty (hnědé se světlým proužkem) a do klopky si vpíchl čerstvě vyrobený komunistický odznak pro čerstvé komunisty. Jak pánové uviděli tatínka s tímto odznakem, tak ho samozřejmě vyhodili. Tatínek zuřil, zlaté hodinky MOVADO, co měl jako cenu za mistrovství světa, vhodil do koše na papíry a zlatý odznak šampióna Elektroluxu vyhodil z okna. Hodinky jsme vyndali, odznak jsme marně hledali ve Strossmayerově ulici do pozdní noci. Maminka pak naříkala a tatínek prohlašoval, že ještě nadělá u jiné firmy peněz jak želez, a pak opakoval jedinou větu, kterou znal z komunistické terminologie, o tom, že není pevnosti, které by bolševici nedobyli.“¹³⁵

Následující řádky vypovídají o tom, že Popperovi-Pavlovi pro vítězství komunismu dělali skutečně maximum. Leo Popper-Pavel totiž uspořádal před volbami v roce 1946 běh Prahou na podporu vítězství komunistů. „První vyběhl Hugo, měl krásnou hrud' a na tu hrud' mu sám tatínek připíchl jedničku, s kterýmžto číslem vstupovali do voleb komunisté. Druhého

¹³³ Tamtéž, s. 134

¹³⁴ Tamtéž, s. 133

¹³⁵ Tamtéž, povídka *Otázka hmyzu* vyřešena s. 120

vyslal tatínek na trať toho chlapce, co běžel za stovku žvejkaček. Dal mu číslo tři, druzí budou sociální demokraté. Jako třetí dostal pokyn vyrazit Jiří s číslem dvě. Představoval stranu lidovou. Mě si tatínek nechal nakonec. Národní socialisté budou čtvrtí. Tatínek mě vybral úmyslně, protože jsem běhal nejlíp, a kdyby něco, mohl bych upláchnout. Trénoval jsem na Spartě u otce Jandery, měl jsem silná stehna a odraz. Otec Jandera mi předpovídal velkou budoucnost sprintéra, ale neměl jsem vůli trénovat. Atletika je dřina. Tatínek mi nařídil, abych trošku kulhal, snad abych měl odstup od těch druhých, snad abych ukázal, jak bídne to vypadá s národně socialistickou stranou.“¹³⁶

Rovněž i Ota Pavel si uvědomuje, rozpor ve svém chování s chováním budoucího člena komunistické strany. „Pravá americká důstojnická khaki košile z jemného plátýnka a byli na ní našití malí lvi a důstojnické hvězdičky. Bylo to něco mazlivého, co jsem si potřeboval dát vedle sebe do postele a hrát si s tím jako s malým medvídkem nebo panenkou. Chtěl jsem usnout a těšit se, že tam ta košile zas bude, a probudit se a pak usínat s tím, že mi ji nikdo nevezme. Pak jsem dlouho spal jako budoucí člen KSČ s americkou košilí pro parádní příležitosti, a když jsem se vymarodil, měli už komunisti moc, po které desítky let toužili, a začali dělat v této zemi pořádek.“¹³⁷

Výpovědi následujících řádků je, že Ota Pavel se svým otcem i přes výše naznačený rozpor v jejich chování byli přesvědčenými komunisty. Následující řádky rovněž vypovídají o tom, že proces zrání a nějaké ty pochyby o angažmá ve prospěch komunistů u Lea Poppera-Pavla postupně přicházely, jak naznačují slova továrníka Hellera, kterému se nelíbilo, že jim Leo Popper-Pavel pomáhá. Další výpověď je zde, že lidé z vyšších sociálních vrstev, a to továrníci, židé z nástupu komunismu nadšeni nebyli, protože si uvědomovali nové riziko ztráty majetku a riziko, že jejich majetková práva z války nebudou naplněna. Prostě o svoje továrny přijdou a možná skončí i ve vězení. „Můj tatínek se taky snažil, aby komunismus předhlonil kapitalismus, jak to chtěl Josef Stalin. Snažil se, jak mohl, i když mu řada židů říkala, že je mešuge. Nesvěřili mu nikdy žádnou velkou funkci, ale udělali ho aspoň předsedou jakéhosi zábavního výboru a on chodil po podnicích, americké auto buick už neměl, a sháněl do tomboly sádrové jeleny, trpaslíky a panenky, co tančí, když se natáhnou. Když mně pomohl ke vstupu do komunistické strany v těch sedmnácti letech, dělal jsem to po něm. Tenkrát to bylo dojemné, ale když na to vzpomenu dnes, uvědomuji si, že kvůli schůzím, tombolám, manifestacím za přátelství, sádrovým jelenům a trpaslíkům jsem se nenaučil tancovat a měl daleko míň holek než ostatní kluci, což mě bude ještě dlouho mrzet. Komunismus obhajoval tatínek všude. Jako hlavní argument, že to s námi nejde z kopce a že

¹³⁶ Tamtéž, povídka Běh Prahou s. 135-136

¹³⁷ Tamtéž, s. 139-140

už kapitalismus doháníme, byl, že v každém krámě se může strhat mlýnek na kafe. V intimních kruzích vykládal, že byl komunistou dřív, než byla založena komunistická strana. Už jako kluk vynášel ze statku chudým klukům vdolky. Na svém útěku z cizinecké legie četl negramotným španělským komunistům jejich noviny, ačkoliv neuměl Španělsky. Ve věznici Fernando Póo zpíval *Avanti popolo*. Fotbalistům SK Kladno nechal natřít zábradlí i plot. Na lodi Tereza Taja vezl jako plavčík ruské šlechtičny, které utíkaly před Říjnovou revolucí, a on jim dával jenom olejovky. Když omdlévaly horkem, omýval jim jejich krásná prsa. Byly to nezvratné dokumenty, i když v tom posledním sice hrála nějakou roli Říjnová revoluce a ten omezený počet olejovek, ale už mi tam neštymulovala ta krásná ňadra šlechtičen. Ale budiž, fakt je, že měl tatínek ke komunismu blízko, často se pohyboval mezi vandráky, tuláky a chudáky. A hlavně měl přející srdce. Když komunisté v Čechách zvítězili, řekl mu jeho blízký přítel továrník Heller: „Jsi blbec. Ještě jim pomáháš!“ Pak Heller odjel do Anglie a otevřel si tam továrnu na kožešiny, podobnou jako v Čechách. Můj tatínek už neobchodoval jako dřív; živil se, jak mohl. Vedlo se nám pořád hůř, ale důležité pro tatínka bylo, že existovalo přátelství, bratrství a hlavně ta rovnost ras. To stálo za všechny prachy.“¹³⁸

Ota Pavel začal na počátku 50. let zjevně chápat, že politické procesy racionalitou většiny obeznalých intelektuálů otrásl. A nepochybně musely otrást racionalitou žida, jenž vidí, že v těch vykonstruovaných procesech se znovu objevuje antisemitismus toho nejhrubšího zrna. Ota Pavel postupně a nepochybně pod otcovým vlivem začal chápat problematičnost svého přesvědčení o idejích a aplikaci komunistického učení a fungování komunistického režimu, které se ukáže být sice hezkou, a vlastně mnohem ničemnou a nebezpečnou iluzí. V 50. letech píše ještě Ota Pavel propagandistické články jako např. *Růže pro Stalina* vydaný v *Obraně lidu* 9. října 1953.

Na počátku 50. let začaly v Československu probíhat politické procesy. Prvním velkým procesem byl proces se skupinou Milady Horákové. Tento proces byl proveden na žádost Kremlu a sovětských poradců v Praze. Tento proces měl odstrašit další potenciální nepřátele komunistického režimu. Horáková a spol. byli obviněni z toho, že z nenávisti k lidově demokratickému režimu připravovali protistátní puč a různé teroristické akce a to v žoldu špionážních služeb USA, Anglie, Francie a Jugoslávie. Hlavní postava tohoto procesu byla JUDr. Milada Horáková bývalá poslankyně strany československých národních socialistů. V tomto procesu bylo vedle Milady Horákové obviněno dalších sedm bývalých funkcionářů strany československých národních socialistů, dále dva sociální demokraté, dva funkcionáři strany lidové a jeden bývalý člen komunistické strany Závaš Kalandra obviněný

¹³⁸ Tamtéž, s. 140-141

z trockismu. Již příprava tohoto procesu byla plně v režii sovětských poradců. Politické procesy 50. let měly i své specifické prvky. Jedním z nich byl např. ten, že obžalovaní se museli svoje výpovědi předem naučit a pak je před soudem jenom odříkávali. Tento prvek byl uplatněn i v procesu s Rudolfem Slánským. V procesu se skupinou Milady Horákové byli čtyři obžalovaní odsouzeni k trestu smrti. Milada Horáková a další čtyři odsouzení k trestu smrti byli popraveni 27. června 1950. Další obžalovaní dostali doživotí, nebo několikaleté tresty odnětí svobody. Na tento hlavní politický proces navázalo ještě 35 tzv. následných procesu probíhajících v dalších městech v Československu. V těchto tzv. následných procesech bylo vyнесeno deset rozsudků smrti, a 48 trestů doživotí.

Hlavními obviněnými v dalším velkém procesu byli nejprve Otto Šling, vedoucí tajemník krajského výboru komunistické strany v Brně a komunistická poslankyně Marie Švermová, později se stal hlavním obviněným v tomto procesu generální tajemník komunistické strany Rudolf Slánský. Tento proces pak byl znám jako proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským. „Na přelomu let 1950 a 1951 se pod vlivem sovětských poradců zrodila koncepce „vnitrostranického spiknutí“, a tím pádem i velkého politického procesu s představiteli strany.“¹³⁹ Načež byly zatýkáni komunističtí funkcionáři. Jedním z těch, kdo schvaloval jejich zatčení byl Slánský. Generální tajemník komunistické strany Rudolf Slánský rovněž měl podíl na politických procesech z počátku 50. let. Slánský „patřil vedle předsednictví v Ústředním výboru komunistické strany, politickém sekretariátu a sekretariátu Ústředního výboru mezi pět nejmocnějších, jež rozhodovali o zatčení a věznění významných osob. Jeho postavení v této „pětce“ bylo výjimečné – jako předsedovi bezpečnostní komise Ústředního výboru komunistické strany totiž Slánskému do značné míry podléhal bezpečnostní aparát. Komise projednávala všechny trestní věci politické povahy, u nichž prokuratura navrhovala trest smrti. Rozhodnutí komise bylo pro soudy závazné. Případy, kdy komise doporučila zmírnit navržený absolutní trest, byly ojedinělé.“¹⁴⁰ V této počáteční fázi byli hlavními obviněnými vedoucí tajemník krajského výboru komunistické strany Otto Šling a komunistická poslankyně Marie Švermová. „V únoru 1951 ústřední výbor komunistické strany schválil politickou koncepci „protistranického spiknutí“, podle které byl Slánský jedním z cílů určených k odstranění. Tato oficiálně potvrzená konstrukce se však záhy začala měnit, zřejmě z iniciativy sovětských poradců, kterým se doposud nejvyšší obviněné figury (Šling, Švermová) nezdály jako dost velké ryby pro chystaný velký monstrproces.“¹⁴¹ „Z hlediska mezinárodního hnutí však bylo žádoucí vnést

¹³⁹ Karel Kaplan, Gottwaldovi Muži, Nakladatelství: Ladislav Horáček – Paseka, Praha Litomyšl s. 97

¹⁴⁰ Tamtéž s. 94

¹⁴¹ Tamtéž, s. 97

do procesů, nový impulz, nový tvořivý prvek, který by škálu možných protistranických zločinů rozšířil o některé dosud neznámé a upozornil stranickou veřejnost, že rozsah nebezpečí je ještě větší, než až doposud měla za to. A takový „impulz“ se počátkem roku 1951 objevil v podobě antisemitismu, který se pak stal leitmotivem procesu a zůstal jím až do konce.“¹⁴² Otto Šling, vedoucí tajemník krajského výboru komunistické strany v Brně, byl nakonec souzen v procesu se Slánským. Rovněž Marie Švermová, komunistická poslankyně byla nakonec souzena až v jednom z dalších procesů, jež proběhl až po procesu s Rudolfem Slánským. Sovětští poradci hráli v procesech v 50. letech důležitou roli. Tito poradci připravovali výslechové plány pro vyšetřovatele. Výslechové plány obsahovaly témata na něž měl ten den být výslech zaměřen. Hotový výslechový plán každý den schvalovali sovětští poradci a pokud s ním byli nespokojeni vraceli jej vyšetřovatelům k přepracování. Pro souzené to znamenalo další výslechy, které byly vedeny tak dlouho, dokud nezačal obviněný vypovídat tak, jak si vyšetřovatelé přáli. Sovětští poradci se výslechů neúčastnili, ponechávali si však ve všem rozhodovací pravomoc. Během jara 1951 byl vyšetřovateli překvalifikován scénář připravovaného procesu, za hlavu spiknutí byl označen Rudolf Slánský. Po dostatečném shromáždění „usvědčujících“ materiálů na Rudolfa Slánského byla vyšetřovateli na popud sovětských poradců vypracována zpráva o nebezpečí židovského buržoazního nacionalismu v komunistické straně i v celé československé společnosti. V Moskvě nejprve na tuto zprávu reagoval Stalin, že nejde bez faktů Slánského obvinít. Nakonec Stalin dal v létě 1951 najevo, že začíná považovat Slánského za hlavu příštího procesu. Stalin rovněž doporučil odvolat Slánského z funkce generálního tajemníka komunistické strany. Z této funkce byl odvolán na podzim 1951. Slánský pak působil až do svého zatčení v listopadu téhož roku jako místopředseda vlády. Na podzim 1951 ministr informací Václav Kopecký „naznačoval, že Slánský budoval prostřednictvím aparátu ve straně druhé centrum. Rozvíjel také představu o tom, že toto centrum vytvářeli lidé vnitřně nesrostlí se zemí, různí takzvaní kosmopolité nebo sionisté, zkrátka židé. Aby zbavil stranu obvinění z antisemitismu, snažil se Kopecký prosadit nový termín, a sice antisionismus: Hitler židy pronásledoval, ježto šli s námi, ale nyní mají vztah k angloamerickému imperialismu, který podporuje Izrael a spekuluje na sionismus jako na prostředek vnitřního rozkladného působení právě ve stranách lidově demokratického zřízení a socialismu.“¹⁴³ Gottwald v prosinci 1951 zformuloval následující obvinění, která proti Slánskému měla komunistická strana: „Byl hlavou nepřátel a vedoucím protistranického centra. Gottwald s tímto tvrzením vystoupil v době, kdy se Slánský ani pod tvrdým psychickým nátlakem k žádnému z těchto obvinění nepřiznával.

¹⁴² Tamtéž, s. 97

¹⁴³ SÚa, f. 01, schůze 6. 9. 1951

Obvinil Slánského také z nepřátelství k Sovětskému svazu – právě Slánského, jehož víra v Sovětský svaz byla až fanaticky bezvýhradná a nikdy neobsahovala ani stín pochybnosti o žádném rozhodnutí, jež pocházelo z Kremlu. (Jednou z mála výjimek byl jeho nesouhlas s pozváním sovětských poradců, kteří měli nastoupit v rezortu bezpečnosti. Slánský ustoupil až v říjnu 1949 – a podepsal tím vlastně nad sebou rozsudek.) Ani obvinění ze sionismu – jakkoliv samo o sobě vágní – nebylo pravdivé; Slánský se o činnost mezinárodních sionistických organizací nikdy nezajímal, nenavázal s nimi styky. Jeho kontakty s vedoucími komunisty z Izraele nepřekračovaly hranice oficiálních povinností, daných jeho funkcí. I vojenskou pomoc státu Izrael prostřednictvím ozbrojené organizace Hagana Slánský koordinoval jen v nejhrubších rysech a vlastní pomoc přesunul na svého tajemníka Gemindera, na mezinárodní oddělení ústředního výboru a na armádu (věděl ostatně, že Československo tuto vojenskou podporu organizuje s vědomím a souhlasem Sovětského svazu). Pozdější proces se Slánským byl zorganizován tak, aby to vypadalo, že generální tajemník kolem sebe opravdu soustředil jen funkcionáře židovského původu – skutečnost však byla taková, že jejich procento v sekretariátě strany bylo zanedbatelné a sionista mezi nimi nebyl ani jeden.¹⁴⁴ „Během dvou týdnů na rozhraní listopadu a prosince 1951 byl Slánský veřejně prohlášen za nepřítele a odsouzen. V projevech nejvyšších představitelů strany se také začala rýsovat koncepce procesu a struktura hlavních obvinění: Slánský jako hlava spiknutí sjednocoval nepřátelské živly z řad španělských interbrigadistů, Londýňanů, Slovenských buržoazních nacionalistů, trockistů, titoistů a ostatních protistranických směrů, nad nimiž se klenul ten nejnebezpečnější z nich – sionismus.“¹⁴⁵ Tajná vojenská organizace Hagana nakoupila od Československa v roce 1947 dodávku zbraní. Většinou se jednalo o ukořistěné německé zbraně. Další nákup zbraní se uskutečnil i po únoru 1948 a to s vědomím Sovětského svazu, který předpokládal, že nově vzniklý stát Izrael může být prodlouženým nástrojem sovětské politiky ve středomoří jednak proti Velké Británii a proti konzervativně orientovaným arabským vládám. Španělskými interbrigadisty byli myšleni bojovníci, kteří bojovali na straně republikánů ve španělské občanské válce v letech 1936-1939 proti klerofašistickému režimu generála Franka. Interbrigády byly vojenské jednotky tvořené výhradně zahraničními dobrovolníky a to i z řad komunistů. V letech 1945-1948 je komunistická strana využívala díky jejich bojovým a jazykovým schopnostem na ministerstvech zahraničí či národní pobrany. Po únoru 1948, když začala komunistická strana na popud Sovětského svazu hledat vnitřního nepřítele byli interbrigadisté označeni za francouzské či americké špióny. Interbrigadisté byli v této době hromadně perzekuováni, což

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 108-109

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 119

s sebou neslo ztrátu zaměstnání, ztrátu členství v komunistické straně a dokonce i vězení. Titoismus byl pojmenován podle významného jugoslávského politika Josipa Broze Tita. Titovou snahou totiž bylo vytvořit na Balkáně vlastní alianci a vystupovat nezávisle v zahraniční politice, což se nelíbilo Stalinovi. Tito totiž svou aktivitou v zahraniční politice velmi nabourával jednotný východní blok, v jehož čele stál právě Stalin. Trockismus se nazývá podle významného Sovětského komunistického politika Lva Davidoviče Trockého, jež kritizoval ideologii a politiku, kterou zastával Josif Visariónovič Stalin. Trockij např. tvrdil, že v Sovětském svazu vládne byrokratická kasta, místo pracující třídy. Rovněž se domníval, že tyto byrokratické elity vytvářejí podmínky, které jdou proti zájmům lidí. Buržoazní nacionalismus je pojem marxistické terminologie, který odkazuje na praktiky při rozdělování lidí podle náboženství, rasy, etnika nebo národnosti, které mají odvracet od třídního boje. Během procesů v 50. letech byla v Československu řada lidí odsouzena za buržoazní nacionalismus. Některým prvorepublikovým politickým silám bylo vytýkáno, že si hledí vlastních majetkových a národních zájmů a přehlíží zájmy pracujících. Na proces s Rudolfem Slánským navázal proces se slovenskými buržoazními nacionalisty v čele s Gustávem Husákem, ve kterém však již nikdo nebyl popraven. Gustáv Husák dostal doživotí, ostatní obžalovaní několikaleté tresty vězení. Sionismus je ideový směr vzniklý mezi evropskými židy v druhé polovině 19. století, jehož představitelé mají za svůj hlavní cíl přesídlení do země izraelské, vytvoření a udržení židovského státu. V procesu s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským bylo odsouzeno jedenáct osob k trestu smrti. Jedním z nich byl i Rudolf Slánský. Zbylí tři obžalovaní dostali doživotí. O rozsudcích nad obžalovanými v procesu s Rudolfem Slánským se rozhodovalo na Ústředním výboru komunistické strany a v Moskvě.

„Důsledkem antisemitsky vedeného procesu byla vlna protižidovské nenávisti, obsahující i požadavky, aby režim zúčtoval se židy stejným způsobem, jako to dřív dělali nacisté: „Hitler jich vystřílel hodně a ještě je to málo; Hitler měl všechny zničit; kluky židovské všechny pověsit.“ Vynořily se návrhy a požadavky, že „židé nemají být voleni do žádných funkcí ve straně“ (Brno) občan židovského původu prý nemůže být členem strany (Kolín); je třeba prozkoumat, zda na zodpovědných místech zbyli nějakí sionisté, a zbavit je funkcí; odstranit všechny židy z hospodářského a politického života; dva dny po procesu se objevily i první zprávy o „propouštění židů a převádění do výroby“.¹⁴⁶

Ota Pavel onemocněl v roce 1964 maniodepresivní psychózou a pod vlivem této nemoci se začal jinak dívat na svět. Následující řádky jsou výpovědí, že svůj přerod prodělal i

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 109-110

v politické rovině. „Tloukli mě za mé pozdější polopravdivé a zkreslené rozhlasové reportáže a za naivní povídky, tloukli mě za voloviny a lumpárny, kterých se dopustíme, až zítra zvítězíme. Bili mě za zrady a vraždy, které vykonáme. Vybíral jsem si to napřed.“¹⁴⁷

V následujících řádcích Ota Pavel vnímá opět svůj přerod v nahlížení na komunismus. Rovněž zde ukazuje, jak jeho rodiče pracovali v JZD s nadějí, že se budou mít dobře, a postupně poznávali tu surovou realitu. „Táhli to tam spolu rok. Byla to těžká práce. U řeky nebylo pro prasata zdravé prostředí, dostávaly nemoci. Naši mysleli, že je to z nečistoty, a tak lezli také někdy po zemi a rejžáky drhly koryta a chlívy. Jezdil jsem tam za nimi a viděl uskutečňovat socialismus v praxi, ne ten socialismus hubou za řečnickým stolkem. Šli sem s nadějemi, že to zde doklepu, a srazilo je to na kolena. Maminka nosila z chlíva v náručí uhynulá selata, jako by to byly její děti. Utekl jsem tenkrát do lesa, nemohl jsem se už na to dívat. A pak se jim to nějakým nadlidským úsilím podařilo zdvihnout. Slíbili jim dokonce za odměnu pořádné prase.“¹⁴⁸ „Občas se naši chodili na to prase dívat a mysleli na den, až se ohřeje voda a my všichni přijedeme auty a vlaky. Nakonec jim oznámili – prase nebude!“¹⁴⁹ Následující řádky vypovídají o tom, že když se JZD ve Vraném v roce 1957 nepodařilo splnit pracovní jednotku, musel Leo Popper-Pavel ještě doplatit svůj závazek vůči tomuto JZD. „Z JZD Vrané pak poslali mému tatínkovi zvláštní dopis, v němž se zhruba praví, že ti, kdo pracovali, budou ještě platit. Oznamujeme Vám, že při prověrce hospodaření našeho JZD vychází pracovní jednotka na rok 1957 mínus -,60 Kčs, a proto žádáme o proplacení Vašeho závazku vůči družstvu ve výši Kč 530, 52.“¹⁵⁰

Následující řádky jsou výpovědí o tom, že se Leo Popper-Pavel vrátil zpátky do reality. Změnu postoje svého otce ke komunistickému režimu vnímá Ota Pavel prostřednictvím toho, když si Leo Popper-Pavel uvědomí, že komunisté vlastně používají instrumentálně antisemitismus ke konstrukci nepřítele režimu, ke konstrukci politického procesu. On si uvědomuje, že ten antisemitismus komunistů má zvláštní účelovou podobu vypořádávání se s vnitřními problémy režimu ať už ekonomickými sociálními, kulturními a taky s tou opozicí. Čili antisemitismus komunisté vlastně pěstují, když se jim hodí a když ho potřebují jako nástroj proti majetným, tak ho vlastně resuscitují. A to je vlastně zranění toho člověka, kdy si uvědomuje, že ten příslib komunismu o rovnosti a lásce mezi lidmi bude problematický v jeho realizaci, že ten systém má velmi daleko ke snaze nastolit nějakou sociální, kulturní a rasovou spravedlnost. V těchto řádcích se rovněž objevuje odkaz na velký

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 138

¹⁴⁸ Tamtéž, povídka Prase nebude! s. 161

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 161

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 162

politický proces s protistátním spikleneckým centrem v čele s generálním tajemníkem komunistické strany Rudolfem Slánským. Ota Pavedl si zde všímá i dalších předních komunistických funkcionářů odsouzených k trestu smrti. Jedná se o náměstka ministra zahraničního obchodu v letech 1948-1952 Rudolfa Margolia. Margolius se hodil do procesu se Slánským, protože jako náměstek ministerstva zahraničního obchodu sjednával hospodářské dohody se zeměmi na západě, zatímco Sovětský svaz vyvíjel tlak na to, aby Československo orientovalo své hospodářství pouze na socialistické země. Dalším popraveným v již zmiňovaném procesu, kterého si Ota Pavel všímá, je Ludvík Frejka přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky v letech 1945-1952. Rovněž si zde Ota Pavel všímá i dalších popravených v procesu se Slánským a to: vedoucího mezinárodního oddělení Ústředního výboru komunistické strany Bedřicha Gemindera a agenta Lidového komisariátu vnitřních záležitostí (NKVD), přednosty obranného zpravodajství a náměstka ministra národní obrany Bedřicha Reicina. Bedřich Reicin byl člověk, jenž se podílel na procesech s vojáky. NKVD byl centrální státní orgán Sovětského svazu zabývající se vnitřní bezpečností, požární ochranou, střežením hranic, evidencí obyvatel, spravující věznice a pracovní tábory, zabývající se rozvědkou a kontrarozvědkou. NKVD existoval v letech 1934-1946. Posléze byl přejmenován na Ministerstvo vnitřních záležitostí. „Držel jsem ho a díval jsem se přes jeho hlavu do toho Rudého práva, kde zaškrtal červenou tužkou:

Rudolf Slánský, židovského původu

Bedřich Geminder, židovského původu

Ludvík Frejka, židovského původu

Bedřich Reicin, židovského původu

Rudolf Margolius, židovského původu

Ta řada židů pokračovala a byla rozmazaná slzami. Když se utišil, podíval se nepřítomně na mě, jako by mě nepoznával, a povídá: „Zase zabíjejí židy. Už to zase potřebujou na někoho svést.“ Pak vstal a uhodil do toho Rudého práva a křičel: „Já odpouštím vraždy. I justiční. I politický. V tomhle komunistickém Rudém právu nikdy nemělo stát - židovský původ! Komunisti dělí lidi - na židy a nežidy!“ A pak udeřil znovu do Rudého práva a to se rozprsklo, jako by bylo ze zimního ztrouchnivělého listí. Starožitný stolek s vykládanými jeleny se rozsypal. Sedl si a zhluboka oddychoval. Všichni jsme věděli, že myslí na to, jak byly zbytečné manifestace s prapory, ty řeči o pravdě a spravedlnosti, jak byla zbytečná ta krev, která ze mě kapala na Václavském náměstí. Myslel i na to, že s námi jel tenkrát zbytečně i Johnny, ten báječný chlapec, který si pak někde v Texasu koupil ranč a pěstuje

krávy. Byli zbyteční i sádroví jeleni do tomboly a ta panenka v růžové sukničce, co se natáhne a tančí.“¹⁵¹

„Doběhl jsem k vratům, na která vždycky maloval na prvního máje pětícípé hvězdy. Dnes tam vyryl dvě velké hvězdy. Stál jsem a počítal cípy: Jeden cíp – dva – tři- čtyři – pět – šest cípů... Stoupl jsem si ještě blíž, jako bych nevěřil vlastním očím. Tatínek myslel, že chci ty židovské hvězdy smazat, zvedl nahoru sekyru. Ale nechtěl jsem je smazat, moc dobře jsem ho chápal. U těch vrat přestal být komunistou a stal se zase židem. Dívali jsme se na sebe. Měl jsem v očích něco, co jsem u něho nikdy předtím neviděl. V těch očích bylo hrozné zklamání, beznaděj a zoufalost člověka, který chtěl přejít po pevném mostě na druhou stranu řeky, a ten most tam ve skutečnosti nebyl. V těch jeho očích se také houpal na provaze Slánský s Margoliem. Kolem dokola zpívali v podvečer ptáci a bylo to jak staré židovské žalmy. Sklonil sekyru a sedl si v podvlíkačkách na židli, co tu vždycky stála pro příchozí, kteří byli unaveni cestou nebo životem. Čekal, až pro něho také přijdou. Ale nikdo pro něho nepřicházel. Neměl žádnou moc a nevedl žádný úřad. Byl moc malý pán. Pěstoval už v té době jen králíky. Když jsem se v noci podíval ven, seděl tam pořád na té židli. Padala zrovna zlatá hvězda a byla krásnější a možná dokonce spravedlivější než všechny hvězdy na této divné zemi.“¹⁵²

Souhrnnou výpověď této podkapitoly je jak vnímají Pavlovi poválečný vývoj v Československu. A jak se s ním vypořádávají. Jedná se o lidi, kteří trpěli za druhé světové války a po válce se přiklonili ke komunistické ideologii. Lidé, kteří i po válce zažívají antisemitské projevy a pod vlivem této zkušenosti se navracejí do reality a to ještě ne hned, ale až po několika letech. Rovněž zde vidíme fakt, že přesvědčený komunistka může být člověkem plným rozporů.

¹⁵¹ Tamtéž, povídka Běh Prahou s. 141-142

¹⁵² Tamtéž, s. 142-143

5. Závěr

Závěrem lze říci, že Ota Pavel koncipuje ve svých vzpomínkových knihách takové obrazy, pro něž existuje ve společnosti porozumění či před porozumění. Z druhé světové války si všímá hrdinství lidí, kteří se staví proti okupační moci tím, že pomáhají židům a židé zase dávají najevo odpor k okupační moci porušováním protižidovských nařízení. Ota Pavel reflektuje však jenom některá nařízení, s nimiž se jeho rodina potýkala, a to ta protižidovská opatření, která jsou pro něj důležitá. Jedná se o opatření, jejichž porušování pomáhá občas zlepšit Popperovým-Pavlovým jejich výživu a dostat se k nějakému omezenému množství jídla. Jedná se spíše o symbol než o realitu. Porušování protižidovských opatření dává Leo Popperovi-Pavlovi a jeho synům možnost jak vyjádřit vzdor. Ota Pavel zde chtěl připomenout jenom duševní sílu těch lidí symbolicky vzdorovat. Svým jednáním ukazuje Leo Popper-Pavel, že jídlo bylo důležitou hodnotou pro obyvatelstvo Protektorátu, Dokladem toho je, že Leo Popper-Pavel nevybavuje své syny před odchodem do koncentračního tábora morálním naučením, ale porcemi srnčího masa. Ota Pavel rovněž reflektuje i svou vlastní roli v rodině za války. Jedná se o úlohu hlavy rodiny, které se musel ujmout, když odešel jeho otec do koncentračního tábora. Tento prvek se rozhodně hodil jako příklad, jak se má chovat správný chlapec, který se stará o rodinu. Velmi vhodně zvoleným námětem u Oty Pavla je již próza s rodinnou tematikou, kterou psali někteří spisovatelé v 60. letech např. Ludvík Vaculík, jenž napsal dílo s názvem Sekyra vydané roku 1966 a Karol Sidon, který napsal knihu Sen o mém otci vydanou roku 1968.

Z analýzy vzpomínkových próz Oty Pavla vyplývá, že identita Pavlových je konglomerátem příslušnosti k české společnosti a stylu křesťanského života a s nějakými zbytky židovství a židovskou mentalitou a obchodnictvím. Nejedná se tedy o žádnou jednoduchou, snadno definovatelnou mentalitu. Obchodnictví hraje v jejich životě velmi důležitou roli. Leuův vztah k majetku je fanfarónský, on o majetek usiluje, ale snadno o něj dokáže přijít či jej prodat. Domácí zvířata chová Leo Popper-Pavel proto, aby s nimi mohl dále obchodovat, jak ukazuje, např. povídka Králíci s moudrýma očima. Leo Popper-Pavel obchoduje za každé situace a se vším možným. Rovněž Ota Pavel se také zpočátku podílí na obchodování svého otce. „Nevím, podle čeho usuzoval tatínek na mé skvělé obchodní vlastnosti, v životě jsem nic neprodal,

jenom jednou za války jedenáct dílů Tarzana, kterého jsem dostal od bratrance Karla Kopřivy, a to mě maminka zeřezala bejčákem na psy, když mi k tomu připočetla ještě další kousky a hlavně to, že jsem nenachytal pro kachny v rybníce žáby. Z prodávání jsem měl ohromný strach, nikdy bych si nedovedl počínat jako tatínek a taky jsem nemohl ve svých osmnácti letech vykládat o krásných ženách v Hamburku, ale tatínek se ten strach snažil všemožně rozptýlit.¹⁵³ Jak již výše řečeno Ota Pavel ještě krátce po válce pomáhal s obchodováním, ale to jej nelákalo. Chata je substitucí života jaký vedla střední a vyšší vrstva před válkou. „Potom jsme začali nosit i zem, protože tatínek vysadil na skalách višně, aby zvěstovaly svými květy světu, že je tu ráj. Zasázel jahody a pokoušel se uměle pěstovat hříbky. Do proudné studánky přivezl kropenaté pstruhy a na stožár vedle chaty vyvěsil prapor. Můj tatínek docílil svého. Kdekdo chatu obdivoval, všechno bylo nádherný, jen já přišel o svou holku. Kolem naší chaty Herma funěly těžce parníky pražské paroplavby Děvín, Praha, Vyšehrad, Hradčany, Stalingrad, Morava. Kouřilo se jim z komína, pod železničním mostem komín vždycky na řetízcích sklápěly. Vypadalo to jak na maňáskovém divadle. O parníku Vyšehrad jsem věděl, že byl přemalovaný ze slavného Primátora Dittricha. Některé z parňasů zabočily k naší chatě a kapitáni ve zlatých čepicích volali do hlásných rour: „Zdravíme nejkrásnější chatu na Vltavě!“ Tatínek byl na to hrozně pyšný, vždycky se vychloubal, jakou máme chatu nad všechny chaty ostatní. Šíleně se pak rozčilil, když se dověděl, že kapitáni volají i na ostatní chataře, že mají chatu ze všech nejkrásnější. To aby jim udělali radost. Mně to bylo šuma fuma a mohl bych klidně tu naši chatu zapálit, že by daleko víc kouřila než celá flotila parníků.“¹⁵⁴ Výše zmíněné skutečnosti tedy dokládají, že Popperovi-Pavlovi se pohybují na rozhraní společnosti, na etnickém rozhraní a oni na něm zůstávají a to je jejich identita. Následující řádky dokládají právě to prolínání židovství s českou společností. Popperovi-Pavlovi jsou totiž asimilovanou židovskou rodinou. Asimilovaní židé mají úctu k židovské kultuře. „My tři kluci jsme stáli v pozoru ještě při jedné příležitosti, a to jak se někdy z rádia linula hymna Kde domov můj. Jednou hymna zazněla, když už jsme leželi, my vyskočili a stáli jsme na postelích v nočních košilkách a tatínek nás pyšně ukazoval hostům, jak jsme vlastenecky vychovaní. Můj tatínek měl vůbec tuhle zemi rád a asi víc než maminka, která byla křesťanka; ale pro ni to bylo jaksi samozřejmý, že má domov, kdežto můj táta ho hledal za pomoci předků stovky let,

¹⁵³ Tamtéž, povídka Otázka hmyzu vyřešena s. 128

¹⁵⁴ Tamtéž, povídka Lov bolena dravého s. 149-150

než ho našel.“¹⁵⁵ Ota Pavel byl velmi nešťastným člověkem. Ač se o tom ve svých vzpomínkových povídkách nezmiňuje, cítil se vinen tím, že byl ušetřen utrpení, jež zažili za války v koncentračních táborech jeho otec a oba Otovi starší bratři. Ota Pavel dává ve svých vzpomínkových povídkách najevo sociální realitu židovské rodiny, jež očekává transfer některých svých členů do koncentračního tábora. Následující řádky jsou Pavlovou reflexí svého sociálního prožitku, utrpení své rodiny způsobeného očekáváním brzkého odchodu otce do koncentračního tábora. Pavlovi se s tím vyrovnají prostřednictvím toho, že si udělají hezké vánoce. „Potom jsme si udělali předčasně Štědrý večer, ráno měl tatínek odjet. Na stromku plápolaly svíčky, staniol hořel stříbrem a pokoj voněl lesem. Tatínek mi bůhvídkde sehnal staré boty s bruslemi, měl dávný přání, aby byl ze mě slavný hokejový hráč. A já mu zase opatřil od kluků ve škole dvě škatulky cigaret na cestu do koncentráku. Maminka s tatínkem se tvářili vesele, pobrukovali si, ale asi to dělali kvůli mně, abych měl na ten večer hezký vzpomínky. Muselo jim být mizerně, vždyť to mohl být jejich poslední společný večer v celém životě.“¹⁵⁶ Díky zkušenosti s druhou světovou válkou Ota Pavel předčasně dospívá. Je donucen se postarat o rodinu. Ota Pavel si uvědomuje tu strašnou situaci, že je doma už jen s maminkou. Zažívá něco, co běžně malé dítě nezažívá.

Ota Pavel byl ale také vnitřně rozporným člověkem. Vnitřně rozporný je ve svých hodnotových orientacích a to v době, kdy píše ty povídky. Ota Pavel transformuje svoji sociální zkušenost do literatury v 60. letech. A jak ta společnost rozumí těm problémům, tak jí nějakým způsobem tu zkušenost transformuje. Dává jí to porozumět. 50. léta jsou dobou hesel, politických hesel, které musel každý komunista sledovat. A Ota Pavel se z ideového kontextu doby nemohl plně vyvázat. Ota Pavel nemůže psát v padesátých letech o tom, že Masaryk a první republika byly dobré, bylo to cosi, co prospívalo státu a dělnictvu, dělnické třídě, pracujícímu proletariátu. V 60. letech přichází zlatý věk literatury. Ota Pavel může v této době psát i o Masarykovi. Odezněla doba, kdy byl Masaryk totálně odmítán a označován za nepřítele pracujícího lidu. Najednou přichází doba, kdy se uznávají Masarykovy zásluhy o stát a o jeho založení. Zde se mění pohled na Masaryka, ale každá doba má nějaký obraz minulosti záměrně projektovaný historiografií, ale také zkušeností generací, které v té době žily. V období Normalizace však byly cenzurou opět zmínky o Masarykovi z Pavlových knih vypouštěny. Před rokem 1989 se ve vydáních výboru Zlatí úhoři objevila pouze jedna zmínka, o prezidentu Masarykovi. Jedná se o zmínku,

¹⁵⁵ Tamtéž, povídka Kapři pro Wehrmacht s. 81

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 84-85

kdy dal slavný malíř Vratislav Nechleba prostřednictvím sumy, kterou si řekl za portrét prezidenta Masaryka svoji nechuť k prezidentu Masarykovi a hlavně k politice kterou Masaryk ztělesňoval. „To vím i bez vás. On ten Nechleba vzkázal Baťovi, že ševce nemaluje, a od prezidenta Masaryka si vzal za obraz tři sta tisíc. Ale mně, rozumíte, mně na penězích nezáleží. Já dám třeba půl miliónu.“¹⁵⁷ Rovněž si Ota Pavel uvědomuje, že není dobré psát o tom, co neprojde. Něco z toho dokáže člověk potlačit a něco akceptuje. Člověk má pocit, že daná věc byla pro něj důležitá, ale pak si uvědomí, že v době, kdy danou věc prožíval, nebyla již pro něj důležitá. Prostě člověk sám sebe, své jednání, chování, projektuje do minulosti s jinými akcenty, než jak to mohlo ve skutečnosti být. V úplném znění vzpomínkových povídek Oty Pavla, jež byly vydány až v roce 1991 ve výboru Zlatí úhoři, jsou již zmínky o Masarykovi četnější.

Rovněž v 60. letech Ota Pavel mohl psát o židech a židovské problematice. Zmínky o židech a židovské problematice byly z jeho povídek cenzurou vyškrtávány až za Normalizace, kdy jeho povídky vycházely knižně. Takže do roku 1989 v oficiálních vydáních Pavlových vzpomínkových povídek byla jen minimální reflexe problematiky týkající se židů a jejich vztahu k poválečnému Československu. Např. pasáž o tom, že si Popperovi změnili jméno na Pavlovi, najdeme i ve vydáních Pavlových vzpomínkových povídek, jež vyšly i před rokem 1989. Ota Pavel napsal jenom dvě společensko-kritické povídky. Jedna z nich a to Běh Prahou vyšla až v roce 1991 do té doby kolovala v samizdatech, druhá z nich Prase nebude! byla po prvním vydání v roce 1971 ze souboru Smrt krásných srnců vyřazena. V obou společensko-kritických povídkách ukazuje Ota Pavel, jak již výše řečeno, postupný proces uvědomění si reality. Rovněž nemohly vyjít v Pavlových vzpomínkových povídkách další negativní zmínky týkající se komunismu. Například v následující pasáži povídky Smrt krásných srnců musel Ota Pavel ve vydáních této povídky, která vyšla před rokem 1989 zaměnit slova inženýry na stavbách komunismu za slovo letci. „Jeho život mě okouzloval a ještě v pozdějších letech, kdy si jiní přáli být spisovateli nebo letci, přál jsem si být Bambasem.“¹⁵⁸ Tato pasáž vyšla v původní podobě až v roce 1991 ve výboru Zlatí úhoři a rovněž ukázala Pavlovu rozpornost v hodnotových idejích. Přesvědčený komunista píše o tom, že chtěl být tulákem Bambasem, který nikdy nepracoval. „Žili tam v tom kraji krásní lidé, jako tulák Bambas. Od jara do zimy nepracoval, chytal ryby u Čertovy skály. Na každý den měl v hadrovém sáčku

¹⁵⁷ Tamtéž, povídka Ve službách Švédska s. 44

¹⁵⁸ Tamtéž, povídka Smrt krásných srnců s. 58

připraveno pět kostiček cukru ze zimních časů, kdy pracoval málo. Jeho život mě okouzloval a ještě v pozdějších letech, kdy si jiní přáli být spisovateli nebo inženýry na stavbách komunismu, přál jsem si být Bambasem. Spal v polorozbořené chatce a přikrýval se opelichanou kůží z jelena. Uměl fantasticky chytat ryby, všemi dovolenými a hlavně nedovolenými způsoby. Maminka mě s Bambasem nerada viděla, bála se, že mě zkazí. Bohužel se mu to nepovedlo.“¹⁵⁹

Pavlův opačný pohled na svět rovněž zapříčinila jeho choroba. Otázkou zůstává do jaké míry je Pavlovo postupné prozíraní z ideálů komunistického režimu zapříčiněno jeho chorobou či jeho negativní zkušeností s komunistickým režimem. To samé platí i pro další sociální zkušenost, jež se odráží v Pavlových vzpomínkových povídkách. Do jaké míry je reflexe Pavlovy válečné zkušenosti ovlivněna jeho chorobou? Jinými slovy zda podává reflexi sociální zkušenosti z pozice přesvědčeného komunisty? Ota Pavel je duševně nemocný, což komplikuje jeho vztah ke světu. U Oty Pavla přispěla válečná zkušenost k rychlejšímu propuknutí jeho choroby, jak naznačuje výše uvedený pocit viny, že neprožil utrpení v koncentračních táborech společně se svým otcem a bratry. Ale na druhou stranu se Pavlova choroba projevovala jen občas, takže byla období, kdy Ota Pavel bez problémů pracoval. A tím aktivním komunistou zůstal i během své choroby, jak již naznačeno ve třetí kapitole. Takže co se týče jeho postupného reálného nazírání na komunistický režim, podíl jeho nemoci nehrál v podání obrazu Pavlovy sociální zkušenosti velkou roli. U Oty Pavla převážilo i během jeho choroby racionální uvažování. Ota Pavel chtěl být tištěným autorem. Přesvědčení Oty Pavla komunisty, člověka, usilujícího o lepší svět přerůstá v sociální pragmatismus. Takže Ota Pavel reflektuje sociální zkušenost ve svých vzpomínkových povídkách tak, jak si to mohl dovolit „přesvědčený“ komunista píšící v 60. letech.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 66

6. Seznam použité literatury

Archivní prameny:

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 222-223

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 224-225

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 333-335

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 107-156

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 349-350

LAPNP, fond Ota Pavel, př.č. 43/77, inv. č. 208-210

Primární prameny:

Pavel, O.: Jak jsem potkal ryby, Mladá fronta, Praha 1974

Pavel, O.: Zlatí úhoři, Československý spisovatel, Praha 1991

Pavel, O.: z Korespondence, Primus, Praha 1990

Sekundární prameny:

Cinger, F.: Tři osudy, Erika, Praha 2004

Geršlová, J.: Hospodářská minulost českých zemí I. díl Období od poloviny 19. století do druhé světové války, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava Ekonomická fakulta, Ostrava 1997

Kaplan, K: Gottwaldovi muži, Ladislav Horáček, - Paseka Praha, Litomyšl 2004

Kárný, M.: „Konečné řešení“ Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Academia, Praha 1991

Kavčiak, V.: Tu rybu jsem nechtyl! Ota Pavel ve vzpomínkách syna Jana a bratra Huga, BVD s. r. o., Mnichovice, 2008

Lustig A.: Okamžiky s Otou Pavlem, Akcent, Třebíč 2010

Pavel, O: Cena vítězství, Naše vojsko, Praha 1968

Pavlová, V: Vzpomínky na Otou Pavla, Agentura V.P.K., Praha 1993

Růžicková, M.: Ota Pavel osobnost dvou tváří, Petrklíč, Praha 2008

Seemann, R.: Cesta do Wannsee, Zdeněk Susa, Středokluky 2008

Svozil, B.: Krajiny života a tvorby Oty Pavla, Akropolis, Praha 2003

Svozil, B.: Próza obrazná i věcná, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha 1995

Veselá, K.: Odraz druhé světové války v díle českožidovských spisovatelů Arnošta Lustiga a Oty Pavla, Plzeň 2011

Voráč, M: Ztvárnění skutečnosti v prózách Oty Pavla, Brno 1986